Jaargang 195 nummer 9 - 2026

MILITAIRESPECTATOR

WHY JOINT LESSONS DON'T STICK

- Duitse diplomatieke nederlaag bij de VN
- Kan een christen militair zijn?
- Litouwse Woudbroeders
- Learning & Development bij de KMar

FOTO MCD, JAN DIJKSTRA

In *Militaire Spectator* 10-2026 verschijnt onder meer: 'Een schaalbare krijgsmacht in tijden van vergrijzing' van prof. dr. Raymond Gradus.

Volgens het coalitieakkoord zou er in 2030 een schaalbare krijgsmacht van minimaal 122.000 militairen moeten zijn. Als dit onvoldoende resultaat oplevert, wordt een selectieve opkomstplicht overwogen. Het ministerie van Defensie gaat in haar huidige plannen uit van 100.000, wat in tijden van schaarste en vergrijzing ook al een enorme opgave is. De plannen zijn ambitieus, maar hoe realistisch zijn ze? Onvoldoende helder is wat dit aantal betekent voor de defensieorganisatie inclusief de werving en selectie en ook voor de andere prioriteiten van de overheid. Moet in een vergrijzende samenleving niet eerst nagegaan worden of andere oplossingen – zoals een Europees leger of een vergaande samenwerking in een Europese kopgroep – aangegrepen dienen te worden? Een Europees leger biedt veel voordelen, zoals verhoogde efficiëntie door minder overlap, specialisatie en een sterkere geopolitieke vuist. Het verdient aanbeveling om vooral specialisatie verder uit te werken. Nederland is van oudsher gespecialiseerd in maritieme operaties en het luchtwapen en zou zich minder moeten toeleggen op de landmacht. ■

Keti Koti: bespiegelingen voor de krijgsmacht

Afgelopen 1 juli werd Keti Koti herdacht en gevierd. Voor het eerst werd er ook defensiebreed aandacht geschonken aan Keti Koti, letterlijk 'verbroken ketenen'. Het Multiculturele Netwerk Defensie organiseerde een bijeenkomst van herdenking, bewustwording en viering van de afschaffing van de slavernij in het Wereldmuseum Amsterdam. P-CDS Ludy Schmidt en staatssecretaris Derk Boswijk beaamden daar dat in de bewustwording van het koloniale verleden en de doorwerking daarvan in de maatschappij ook bij Defensie nog veel ruimte voor verbetering ligt op verschillende niveaus.

Prof. dr. mr. Maartje van der Woude ging dieper in op Keti Koti voor Defensie in haar lezing in het voormalige Tropenmuseum. Zij stelde dat juist de krijgsmacht als centrale staatsinstelling die gaat over 'bescherming, veiligheid, geweldsbevoegdheid, nationale identiteit, internationale orde en publieke verantwoordelijkheid'[1] stil zou moeten staan bij haar aandeel in het koloniale verleden en de gevolgen daarvan voor krijgsmacht en samenleving. Zoals de recente excuses aan Molukse KNIL-militairen wederom hebben laten zien kan militaire geschiedenis namelijk niet los worden gezien van het koloniale verleden.[2] 'Het Nederlandse koloniale project werd niet alleen gedragen door handel, bestuur en recht, maar ook door militair geweld, militaire aanwezigheid, militaire ordehandhaving en militaire bescherming van koloniale belangen', zei Van der Woude.

Ze stelde terecht de vraag hoe Defensie de herdenking kan overstijgen door er gevolg aan te geven in de praktijk. Zoals de onderzoekers van *Over de Grens* ook al aangaven, zijn huidige individuele militairen niet verantwoordelijk voor wat er aan extreem geweld in de koloniën is gebeurd, maar dat ontslaat Defensie als instituut niet van de vraag hoe met die geschiedenis om te gaan en vooral hoe zij verantwoordelijkheid neemt voor die periode.[3] Van der Woude geeft Defensie in het verlengde van Keti Koti drie dingen mee ter contemplatie.

Ten eerste zou de krijgsmacht niet uit schuld, maar in het kader van 'volwassen institutionele geschiedschrijving' actief moeten blijven onderzoeken welke rol 'militaire instituties, militaire macht en militaire kennis' hebben gespeeld in dat verleden om dat vervolgens te gebruiken in opleiding, training en vorming van militairen en burgers. Ten tweede legt zij de aandacht op professionele reflectie op welke gewoontes en routines ongelijkheden creëren of in stand houden. Ten slotte stelt ze voor de herdenking ook geloofwaardig te maken door interne gelijkwaardigheid, kritische noten en tegenspraak actief te stimuleren binnen de verschillende domeinen van Defensie, zoals personeelsbeleid, leiderschap, onderwijs of operationele cultuur.

Deze drie overpeinzingen verdienen tijd en aandacht om op ons in te laten werken, in alle lagen van de krijgsmacht, maar in het bijzonder in ons leiderschap. Voormalig premier Rutte beloofde geen punt, maar een komma toen hij namens de regering excuses aanbood voor het slavernij-verleden van Nederland.[4] Hoe gaat de krijgsmacht haar plek achter de komma invullen? ■

1 Prof. dr. mr. Maartje van der Woude, 'Verbroken ketenen, zichtbare sporen: Keti Koti en institutionele verantwoordelijkheid bij Defensie', uitgesproken tijdens de Keti Koti-herdenking van het Multicultureel Netwerk Defensie, 25 juni 2026, Wereldmuseum Amsterdam. Alle citaten in dit editoriaal komen uit deze lezing.
2 Toespraak minister-president Rob Jetten bij inhuldiging Nationaal Moluks Monument Ulu Kora, 21 juni 2026.
3 Evert Brouwer, ''NIMH: 'Veteranen niet in beklaagdenbank'', *Defensiekrant*, 18 februari 2022.
4 Minister-president Mark Rutte, 'Excuses regering voor slavernijverleden Nederland', 19 december 2022.

KVBK
KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

UITGAVE
Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
linkedin.com/company/kvbk/

Secretaris en ledenadministratie
Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Ledenadministratie KVBK
FMW/MOW
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE
Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
ltkol mr. E.C. Bahler
briggen Marns drs. G.F. Booij EMSD
kol dr. L. Boskeljon-Horst
bgen prof. dr. A.J.H. Bouwmeester
kap dr. B.T.A. van den Broek
drs. K.S. Chafekar MA
dr. A. Claver
drs. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
lkol A.L. Judge-Heijboer MSc
kltz dr. W.M. Ooms
lkol P. Schrijver MA
mr. dr. A. van Vark
dr. R. de Winter

BUREAUREDACTIE
M. Katsman MA (e-outreach)
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator
linkedin.com/company/militaire-spectator/

De Militaire Spectator is aangesloten bij de European Military Press Association

LIDMAATSCHAP

Particulier lid	€ 30,-
Particulier lid buitenland	€ 30,-
+ € 15,- verzendkosten	
Instellingen binnenland	€ 35,-
Instellingen buitenland	€ 35,-
+ € 15,- verzendkosten	
Evenementenlid	€ 10,-

OPMAAK
Coco Bookmedia

DRUK
Wilco Amersfoort
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Cover: Nederlandse militairen op patrouille in Uruzgan, februari 2010
Foto: Picture Alliance, Ton Koene

FOTO MCD, JEROEN LIEBERS

440
De ontwikkeling van Learning & Development als strategisch instrument bij de KMar

Anne Heijboer

Bij de Koninklijke Marechaussee is een integraal Learning & Development-beleid nodig dat formeel en informeel leren, werkplekleren, leercultuur en kwaliteitsborging combineert.

Duitse diplomatieke nederlaag bij de VN

John van Meeteren

Duitsland krijgt geen tijdelijke zetel in de VN-Veiligheidsraad en die diplomatieke nederlaag wordt ook in Nederland gevoeld.

476

MILITAIRESPECTATOR

JAARGANG 195 NUMMER 9 – 2026

FOTO WIKIMEDIA

452

De Litouwse Woudbroeders als voorbeeld van Total Defence

Marco Middelwijk

Partizanenstrijd, zoals de Litouwse Woudbroeders die ondernamen, vormt een essentieel onderdeel in het hedendaags Total Defence-verdedigingsconcept van het land.

FOTO MCD

462

Why joint lessons don't stick

Martijn van der Vorm, Tom Dyson en John Tull

Since the end of the Cold War the Netherlands Armed Forces have been active in highly diverse environments but these operations have not resulted in enduring organisational learning.

EN VERDER

EDITORIAAL	Keti Koti: bespiegelingen voor de krijgsmacht	437
ERIK SENGERS EN RUBEN VAN WINGERDEN	Kan een christen militair zijn?	482
GASTCOLUMN DANIËL SPEETJENS	Oorlogsvoorbereiding: omdenken voor gevorderden?	494
GASTCOLUMN STEPHAN IP	De schaduwvloot en de snelheid van wetgeving	496
TEGENWICHT	Clusterfuck	498
COLUMN SERGEI BOEKE	De stilte na de strijd	500
BOEKEN	*Het gezicht van de oorlog*	502
RETROSPECTATOR	De waarde van het volksverzet	504

Learning & Development als strategisch instrument bij de Koninklijke Marechaussee

A.L. Heijboer MSc*

Hoe kan Learning & Development (L&D) binnen de Koninklijke Marechaussee zo georganiseerd en gepositioneerd worden dat het effectief bijdraagt aan een toekomstbestendige, mensgerichte en wendbare organisatie? Dit artikel schetst een toekomstbeeld waarin L&D een strategische en prominente positie krijgt. Momenteel zijn L&D-activiteiten versnipperd en onvoldoende strategisch verbonden met de doelen van de marechaussee-organisatie. Daarom is een integraal L&D-beleid nodig dat formeel en informeel leren, werkplekleren, leercultuur en kwaliteitsborging combineert. Kwaliteitsverbetering vraagt om professionalisering van onderwijsmanagers en instructeurs, een sterker kwaliteitszorgsysteem en onafhankelijk toezicht op opleidingen.

FOTO MCD, MIKE DE GRAAF

'L&D [Learning en Development] binnen de overheid wordt dit jaar meer dan ooit een cruciaal middel om beleidsdoelen te realiseren'. Zo start het artikel over 7 L&D-trends om organisaties toekomstbestendig te maken. Volgens het artikel gaat L&D verder dan het aanbieden van opleidingsbudgetten en een mooi cursusaanbod. Organisaties moeten bewegen naar een meer strategische leercultuur, door de behoefte aan een mensgerichte en wendbare aanpak.[1] De roep om een wendbare, adaptieve en schaalbare organisatie is ook bij defensie niet onbekend. En met de ambitieuze plannen voor groei van het personeelsbestand de komende jaren komt ook de vraag naar voren wat dit betekent voor het opleiden en trainen van personeel. Volgens een interne column van de secretaris-generaal van het departement is Defensie in 2025 gegroeid met ruim 5500 mensen. Dat lijkt in eerste instantie goed nieuws, maar als deze groei ten koste gaat van de kwaliteit, is het de vraag of dit werkelijk goed nieuws is.

Uit het onlangs verschenen rapport van de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht over de morele component bij het personeel komt namelijk naar voren dat het personeel bezorgd is over de verkorting van opleidingen ten gunste van een hogere instroom en dat zij het gevoel hebben onvoldoende gereed te zijn voor inzet in een hoofdtaak 1 scenario door gebrek aan tijd en ruimte voor opleiding en training.[2] Voor de komende jaren is het dan ook de kunst om leren en ontwikkelen niet ten koste te laten gaan van de kwantitatieve personeelsgroei. Leren, ontwikkelen, opleiden en trainen is geen sluitstuk, maar randvoorwaardelijk om toekomstbestendig te kunnen zijn. In dit artikel staat de Koninklijke Marechaussee (KMar) centraal en wordt een mogelijk toekomstbeeld geschetst over de wijze waarop L&D een meer volwaardige plek kan krijgen aan de bestuurstafel, om zodoende de kwantitatieve en kwalitatieve personeelsgroei van de komende jaren in evenwicht te houden.

Baretuitreiking van de KMar. Hoe kan de marechaussee Learning & Development organiseren en positioneren om het te laten bijdragen aan een wendbare organisatie?

Context en begripsvorming Learning & Development

In 2020 is er bij de KMar een start gemaakt met het toekomstbestendig maken van de organisatie met het uitbrengen van de 'Commander's Intent. KMar Futureproof'.[3] Volgens het eerder genoemde artikel speelt L&D een rol in het toekomstbestendig maken. Dit wordt ondersteund vanuit het onderzoek van De Smet e.a. naar de negen kenmerken van succesvolle toekomstbestendige organisaties.[4] Deze kenmerken dragen bij aan een antwoord op drie hoofdvragen, te weten: 1) wie de organisatie is 2) hoe de organisatie opereert 3) hoe de organisatie zich ontwikkelt. De bijdrage van L&D zit in het beantwoorden van deze laatste vraag. En met name het sneller leren door organisaties, door een continue verbetering van de L&D-functie. In de afgelopen jaren zijn er bij de KMar verschillende ontwikkelingen geweest binnen het L&D-domein. Die hebben echter nog niet geleid tot een meer strategische positie van L&D, waarin het belang van L&D voor de toekomst van de hele organisatie wordt onderkend. Om een beeld te schetsen op welke wijze L&D een plek kan krijgen binnen de KMar wordt allereerst een aantal vaak gebruikte L&D-begrippen geduid zoals ze in dit artikel worden gebruikt.

Leren en ontwikkelen in organisaties is dynamisch en complex en kent verschillende verschijningsvormen. Leren en ontwikkelen kan zowel vanuit een organisatieperspectief als vanuit medewerkersperspectief worden benaderd.[5] Dit komt ook naar voren in de

* Luitenant-kolonel Anne Heijboer werkt bij de Taskforce Expertise Centrum Military Policing (TF ECMP) van de Koninklijke Marechaussee.

1 Studytube, '7 L&D-trends om organisaties toekomstbestendig te maken. De trends die overheidsorganisaties in 2025 en verder zullen vormgeven', *Binnenlands Bestuur* (8 januari 2025). Zie: https://www.binnenlandsbestuur.nl/carriere/studytube/ld-trends-toekomstbestendige-organisatie-2025-en-verder.

2 Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht, 'De morele component', themarapport (14 januari 2026). Zie: https://www.defensie.nl/documenten/2026/01/14/de-morele-component-themarapport-2025-inspecteur-generaal-der-krijgsmacht.

3 Koninklijke Marechaussee, 'Commander's Intent. Future Proof KMar' (2020).

4 A. de Smet, C. Gagon en E. Mygatt, 'Nine keys to becoming a future-ready company', *McKinsey Quarterly* (2021).

5 E. Mooijman et al, *Handboek Leren en Ontwikkelen in Organisaties* (Noordhoff, 2022).

definitie van L&D van McLagan[6] waarin hij stelt dat L&D, vroeger Human Resources Development (HRD), staat voor een geïntegreerde toepassing van diverse interventies op het terrein van opleiden, trainen en leren, loopbaanontwikkeling en organisatieontwikkeling. Het doel van deze interventies is het effectief en efficiënt functioneren van individuen, groepen en organisaties ter realisering van de gestelde organisatiedoelstellingen. Poell geeft een aansluitende definitie van L&D als 'het organiseren van individuele en collectieve leerprocessen gericht op de professionele persoonlijke ontwikkeling van medewerkers alsmede het functioneren van de organisatie als geheel.'[7]
Organisaties an sich leren niet. Organisaties leren, doordat de medewerkers binnen een organisatie leren en andere dingen gaan doen, of op een andere manier. Dit maakt dat het ook van belang is om te weten wat belangrijke factoren zijn als het gaat om leren. De leertheorieën van het behaviorisme, cognitivisme en (sociaal) constructivisme onderkennen de volgende elementen: het aanreiken van kennis; het proberen, ervaren en doen in de praktijk; het leren in relatie met anderen en het reflecteren op het aangeleerde en eigen handelen. De leermethoden die bij bovenstaande elementen gebruikelijk zijn, zijn formele opleiding en training, methoden voor informeel werkplekleren en leren in professionele netwerken. Een combinatie van formeel en informeel leren geeft betere leerresultaten, waarbij begeleid werkplekleren een belangrijke plek inneemt. Dit werkplekleren kan zowel zelfstandig als sociaal plaatsvinden.[8]

Aansluitend op het werkplekleren komt uit de literatuur naar voren dat met name professionals het beste leren in professionele netwerken. Enerzijds vanwege de complexe en snel veranderende wereld[9] en anderzijds omdat professionals het liefst sociaal en gezamenlijk leren.[10] Naast de focus op de medewerker is het ook van belang aandacht te schenken aan de omgevingsfactoren. Zo is bij prestatieverbetering en de bijdrage aan de organisatiedoestellingen het succes voor slechts 25 procent afhankelijk van persoonsfactoren (zoals kennis en vaardigheden). Omgevingsfactoren beïnvloeden 75 procent.[11]

De heersende leercultuur stimuleert al dan niet het leren binnen (en dus door) organisaties. Heijboer et al omschrijven leercultuur als een collectief, dynamisch systeem van basisassumpties, waarden en normen, dat richting geeft aan het leren van mensen in een organisatie.[12] Baars-Van Moorssel voegt daar de organisatorische structuur van het leersysteem aan toe en stelt dat leerklimaat het, in de inhoudelijke en organisatorische structuur van het leersysteem neergeslagen, samenspel is van waarden ten aanzien van leren, dat impliciet richting geeft aan het leergedag van medewerkers.[13]

De omgeving van organisaties verandert steeds sneller, waardoor organisaties zich ook steeds sneller moeten kunnen aanpassen (adaptief en wendbaar). Aanpassingsvermogen uit zich onder andere in het leer- en ontwikkelvermogen van de organisatie, waardoor leren en ontwikkelen steeds belangrijker wordt. Dit is ook terug te zien in de positionering van L&D binnen organisaties, zoals Mooijman e.a. concluderen: 'Door het toegenomen strategisch belang zien we in diverse organisaties de rol van Chief Learning Officer (CLO) opkomen: een leider van L&D die onderdeel is van het managementteam of van de Raad van Bestuur, en die als cruciale rol wordt gezien voor de succesvolle implementatie van de organisatiestrategie. In deze rol legt de CLO geen verantwoording af aan de Directeur

6 P.A. McLagan, *Models for the L&D Practice. The practitioners guide* (ASTD, 1989).
7 R. Poell, *Personeelsontwikkeling in ontwikkeling. Naar een werknemersperspectief op Human Resource Management* (oratie, 2006).
8 I. Habermehl, K. Bollen en M. Segers, *Leren op de werkplek: wat weten we over informeel leren. Een literatuurstudie* (Maastricht University School of Business and Economics, Dept. of Educational Research and Development, 2017); S. Billett, 'Workplace Participatory Practices: Conceptualising Workplaces as Learning Environments', *Journal of Workplace Learning* 16 (2004) (6) 312–324.
9 E. de Haan, *Leren met collega's* (Koninklijke Van Gorcum, 2001).
10 R. Boo den M. Coenders, *Communities of Practice. Bronnen van inspiratie* (Lemma, 2004); M. Coenders, 'Community of Practice', in: M. Ruijters en R.J. Simons (red.), *Canon van het Leren. 50 Concepten en hun Grondleggers* (tweede editie, 2015) 125-136.
11 T. Gilbert, *Human Competence: Engineering worthy improvement* (MCGraw-Hill, 1978).
12 M. Heijboer, M. Korenhof en L. Pantjes, 'Een krachtige leercultuur voor continu leren', *Opleiding & Ontwikkeling* 6 (1013) 6-11.
13 M.A.A.H. Baars- Van Moorsel, 'Leercultuur: De onzichtbare kracht in organisaties', *HRD Thema* 5 (2004) (2) 8-15.

Oefening op het Simulatie Centrum van de KMar. Werkplekleren neemt een belangrijke plaats in bij de combinatie van formeel en informeel leren FOTO MCD, HERMAN ZONDERLAND

HR of P&O, maar aan de hoogste bestuurslaag van de organisatie, de Raad van Bestuur.'[14]

Het belang van L&D vertaalt zich dus onder andere naar de ontwikkeling van L&D-beleid, de wijze waarop L&D georganiseerd wordt binnen een organisatie en hoe het bestuur en toezicht wordt vormgegeven. De volgende paragrafen beschrijven deze drie onderwerpen verder, waarbij er wordt gekeken hoe deze onderwerpen op dit moment vorm krijgen binnen de KMar en waar verbeteringen mogelijk zijn.

L&D-beleid bij de KMar

Om leren en ontwikkelen vorm te geven kan gebruik worden gemaakt van L&D-beleid. Op dit moment is er bij de KMar geen apart L&D-beleid. Wel is er loopbaanbeleid,[15] 'MD-beleid',[16] de HR-strategie KMar[17] en het Strategisch Kader OTCKMar.[18] Vanuit het organisatiebrede belang van L&D is een eerste aanbeveling om een meer integraal L&D-beleid te ontwikkelen bij de KMar.

Maar wat is eigenlijk L&D-beleid, wat is 'goed' L&D-beleid, en welke L&D-elementen moeten hierin terugkomen?

Allereerst kan beleid omschreven worden als 'een geordende reeks van interventies door een actor die is toegerust met publiekrechtelijke bevoegdheden. Met deze interventies oefent de actor invloed uit op een of meer burgers en organisaties.'[19] Integraal L&D-beleid kan verbinding leggen tussen de strategische dimensie van de organisatie, de werkpraktijk en de individuele competenties van medewerkers.[20]

14 Mooijman et al, *Handboek Leren en Ontwikkelen*, 147.
15 Koninklijke Marechaussee, 'De Loopbaan beschouwd', 27 maart 2019.
16 Koninklijke Marechaussee, 'Nota Management Development (MD) beleid 2021', KMAR2021001390 (2021).
17 Koninklijke Marechaussee, 'HR-strategie KMar 2021-2025', (2020).
18 Koninklijke Marechaussee, 'Strategisch kader OTCKMar', Versie 1.0, 12 augustus 2022.
19 R. in 't Veld, 'Maatstokken voor goed onderwijsbeleid', in: N. van Engen (red.), *Wat is goed Onderwijsbeleid? Essays over goed, zinvol en effectief onderwijsbeleid* (Erasmus Universiteit Rotterdam, 2017).
20 Mooijman et al, *Handboek Leren en Ontwikkelen*.

De interventies die in een dergelijk L&D-beleid naar voren zouden moeten komen, kunnen worden afgeleid uit de definities van L&D en bestaan dan uit bijvoorbeeld opleiden, trainen, leren, loopbaanontwikkeling, en organisatie-ontwikkeling op zowel individueel, groeps- als organisatieniveau, gericht op de professionele persoonlijke ontwikkeling van medewerkers alsmede het functioneren van de organisatie als geheel.

Hoewel het ontbreekt aan integraal L&D-beleid, is het niet zo dat er geen interventies en activiteiten plaatsvinden op het gebied van L&D. Zo heeft de KMar haar eigen Opleidings- en Trainingscentrum (OTC) waar formele opleiding en training plaatsvindt, met name voor marechaussees en onderofficieren. Op het OTC wordt tevens gewerkt aan de professionalisering van instructeurs. Ook kunnen medewerkers van de marechaussee formele (externe) opleidingen volgen via een persoonlijk ontwikkelplan. De projectgroep Leerhuis Landelijk Tactisch Commando (LTC) KMar is op uitvoerend niveau in 2020 gestart met het Leerhuis LTC,[21] waarin het vormgeven en sturen van informeel werkplekleren een prominente plek krijgt. Er zijn inwerkprogramma's en er is een programma gericht op sociale innovatie.[22] Ook is er in het verleden al eens onderzoek gedaan naar de leercultuur binnen een bepaald organisatie-onderdeel van de KMar.

Hoewel er dus al uitvoering wordt gegeven aan verschillende L&D-interventies, is er nog geen integraal beleid dat verschillende onderdelen en doelgroepen binnen de KMar met elkaar verbindt en waar nodig in lijn brengt. Op basis van theoretische inzichten op L&D-gebied, zou L&D-beleid voor de KMar in ieder geval de volgende elementen moeten adresseren:

1. Strategische doelen van de KMar.
2. Definiëren verschillende doelgroepen in relatie tot het organisatieniveau waarop zij moeten functioneren (bestuurlijk, strategisch, tactisch en uitvoerend niveau) en de (toekomstig) benodigde kennis, vaardigheden en competenties per doelgroep.
3. De wijze waarop de verschillende doelgroepen het beste leren. Interventies ten aanzien van persoons- en omgevingsfactoren die leren stimuleren of hinderen.
4. Formele leertrajecten.
5. Informele (sociale) leertrajecten.
6. Werkplekleren en werkplekbegeleiding.
7. Communities of Practice.
8. Reflectie.
9. Gewenste leercultuur KMar.
10. Kwaliteitsborging en evaluatie.

Het organiseren van L&D

Naast het ontwikkelen van L&D-beleid is het ook van belang hoe L&D georganiseerd wordt. Dat kan op verschillende manieren gebeuren en is mede afhankelijk van het doel, het belang wat eraan gehecht wordt en de gebruikelijke organisatievorm. De KMar kent drie hiërarchische lagen en koos er in het verleden voor de civiele organisatie-indeling te volgen, vanwege de civiele politiefunctie die zij vervult en de aansluiting op het civiele domein. Dit betekent dat de hiërarchische indeling strategisch – tactisch – operationeel wordt gehanteerd. Het militaire domein, daarentegen, hanteert de indeling strategisch –operationeel – tactisch.

De organisatie van de KMar heeft zich de afgelopen jaren verder ontwikkeld en aangepast aan de omgeving. Grote ontwikkelingen daarbij waren de verzelfstandiging, heropname in het Nederlandse politiebestel en de verandering van de operationele werkwijze van een geografische oriëntatie naar een informatiegestuurde.[23] Ook is de KMar vanwege druk op, met name, de civiele politietaken in omvang toegenomen tot een personele sterkte van 8720 beroepsmilitairen en burgermedewerkers.[24] De marechaussee nadert de personele omvang van de luchtmacht, die 9256 beroepsmilitairen en burgermede-

21 Koninklijke Marechaussee, 'Leerhuis LTC. Het hoe, wat en waarom van het leerhuis', LTC Versie 2.0 (2020).

22 Sociale innovatie gaat over de vernieuwing van de manier waarop er door individuen wordt (samen)gewerkt.

23 J. Smeets en H. Hovens, 'Adaptatie en continuïteit: Schoksgewijze ontwikkeling van de marechaussee gedurende twee eeuwen', in: M.G.W. den Boer et al (red.), *Marechaussee. Studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (2022).

24 Ministerie van Defensie, *HR-monitor Defensie Midden 2025*.

Onder meer door druk op de civiele politietaken is de KMar sterk in omvang toegenomen FOTO MCD, LOUIS MEULSTEE

werkers heeft.[25] De omvang in groei kwam met name voor rekening van het onderofficiersbestand en de operationele uitvoering. Nu ook de militaire politietaak van de KMar weer belangrijk wordt en hiervoor weer eenheden worden opgericht is het einde van de personele groei van de KMar nog niet in zicht.

Wanneer deze ontwikkelingen in de context van de toekomstbestendige organisaties, volgens De Smet et al,[26] worden gezet, kan je stellen dat de KMar de afgelopen jaren bezig is geweest met de hoofdvraag wie zij is en op welke wijze ze wil opereren. De derde hoofdvraag waar toekomstbestendige organisaties een antwoord op formuleren is op welke wijze zij zich willen ontwikkelen en ook hoe zij dit ontwikkelen organiseren.

De huidige L&D-organisatie bij de KMar

De afgelopen jaren zijn er aanpassingen geweest ten aanzien van de organisatie van leren en ontwikkelen bij de marechaussee. Zo is in 2021 middels de werkorganisatie Staf Commandant (STC) KMAR gestart met de Directie Kennis, Strategie en Innovatie (DKSI) om richting te geven aan integrale visievorming, strategieontwikkeling, kennismanagement en innovatie.[27] Ook is in deze periode op het Landelijk Tactisch Commando (LTC) gestart met ontwikkelgroepen en is in 2020 gestart met 'Het Leerhuis LTC'.[28] De (plv) brigadecommandanten en Hoofden Operationele ondersteuning hebben inmiddels een taak als kennismakelaar.

Het Opleidings- Trainings- en Kenniscentrum KMar (OTCKMar) is een belangrijke speler binnen de L&D-organisatie van de marechausseer. De afgelopen jaren heeft het OTCKMar ingezet op meer *blended* leren en modulair onderwijs in plaats van alleen klassikaal onderwijs aan te bieden. Echter, de positie van het OTCKMar binnen de organisatie is al bijna twee decennia onveranderd. De laatste reorganisatie stamt uit 2012, waarbij, onder druk

25 Ministerie van Defensie, *HR-monitor*.
26 De Smet, Gagon en Mygatt, 'Nine keys'.
27 Koninklijke Marechaussee, 'Werkorganisatie Staf CKMar', 15 maart 2021.
28 Koninklijke Marechaussee, 'Leerhuis LTC'.

van bezuinigen, het toenmalige Landelijk Opleidings- en Kenniscentrum KMar (LOKKMar) is omgevormd naar het huidige OTCKMar.[29] Commandant OTCKMar is vooralsnog verantwoordelijk voor opleiden en trainen op zowel het strategisch, tactisch als operationeel niveau. In de praktijk betekent dit dat de staf van het OTCKMar op alle drie niveaus moet adviseren én uitvoeren en daarnaast verantwoording afleggen over beheer en kwaliteitsbewaking.[30] Dit vraagt nogal wat van het personeel van de staf OTCKMar. In de praktijk zie je echter dat de meeste aandacht gaat naar de uitvoering en het goed draaiende houden van het opleidingscentrum en alle dagelijkse problematiek. Een fenomeen dat bij veel scholen voorkomt.[31]

Naast de DKSI en het OTCKMar, die primair belast zijn met een vorm van L&D, zijn er ook stafadviseurs bij de Sectie Strategisch Human Resources & Advies (HRA) die zich bezighouden met L&D. Zij vallen onder het cluster Human Resources (HR) binnen de Directie Human Resources en Bedrijfsvoering (HR&BV). Op dit moment is er een beweging gaande om de strategische advisering en beleidsvorming met betrekking tot opleiden hier te beleggen en te ontvlechten van het OTCKMar.

Het toegenomen belang van L&D (in de volle breedte) voor toekomstbestendige organisaties maakt het nodig om bij het vormgeven van een L&D-organisatie te kijken naar de positionering en inrichting van DKSI, DHR&BV en het OTCKMar. De volgende paragraaf beschrijft daarom een visie voor een toekomstige organisatiestructuur voor de L&D-organisatie bij de KMar.

Een toekomstige KMar L&D-organisatie

Om een antwoord te geven op de vraag welke organisatievorm geschikt kan zijn voor het organiseren van L&D bij de KMar, is het goed om te bekijken welke organisatievormen de marechaussee nu al kent. Conform het model van Marcus en Van Dam[32] kent de KMar drie hiërarchielagen met topmanagement (strategisch), middenmanagement (tactisch) en uitvoerenden (operationeel). Hierbij neemt het topmanagement strategische beslissingen die impact hebben op de hele organisatie. De uitvoerenden houden zich bezig met operationele beslissingen ten aanzien van de bedrijfsprocessen. Het middenmanagement vervult een spilfunctie en houdt zich vooral bezig met organisatorische beslissingen. Daarnaast kan het middenkader bij platte organisaties ook een taak krijgen in het vaststellen van de strategie van organisatorische eenheid.[33]

De KMar kent in beginsel de organisatiestructuur van een lijn- en (functionele) staforganisatie. Hierbij is er een lijnorganisatie van een hiërarchische structuur met één leidinggevende per medewerker, aangevuld met adviserende stafafdelingen. Daarnaast is er een functionele organisatiestructuur ingedeeld in functies/specialismen zoals HR&BV. Ook wordt er gebruik gemaakt van projectorganisaties, waarin een tijdelijke structuur rondom een project wordt opgericht. De voordelen van de combinatie lijn- en (functionele) staforganisatie is dat er meer expertise en hoge deskundigheid beschikbaar zijn voor betere besluitvorming. De nadelen zijn mogelijke spanningen tussen lijn en staf en meer bureaucratie. Bij de functionele organisatie is er een hoge deskundigheid, maar zorgen meerdere leidinggevenden ook voor onduidelijkheid. Het voordeel van projectorganisaties is dat zij doelgericht en flexibel zijn, maar daar staat tegenover dat ze weinig continuïteit bieden.

Hoewel er verschillende organisatievormen te zien zijn bij de KMar, zijn niet alle vormen even effectief gebleken. Het ontstaan van meerdere managers en onduidelijkheid geeft gedoe tussen medewerkers en leidinggevenden en maakt de nadelen van functionele sturing zichtbaar. Ook is

29 Koninklijke Marechaussee, 'Definitief Reorganisatieplan. Herinrichting Opleidingsveld Koninklijke Marechaussee en concentratie operationele kennis', 2013.

30 Koninklijke Marechaussee, 'Subtaakbesluit Koninklijke Marechaussee 2019'. Zie: https://wetten.overheid.nl/BWBR0043241/2020-03-12#Artikel11.

31 VO-Academie, 'Sturen vanuit Visie. Strategisch Onderwijskundig Leiderschap' (2010) 64.

32 J. Marcus en N.H.M. van Dam, *Een praktijkgerichte benadering van Organisatie en Management* (Noordhoff, 2009).

33 Marcus en Van Dam, *Een praktijkgerichte benadering*.

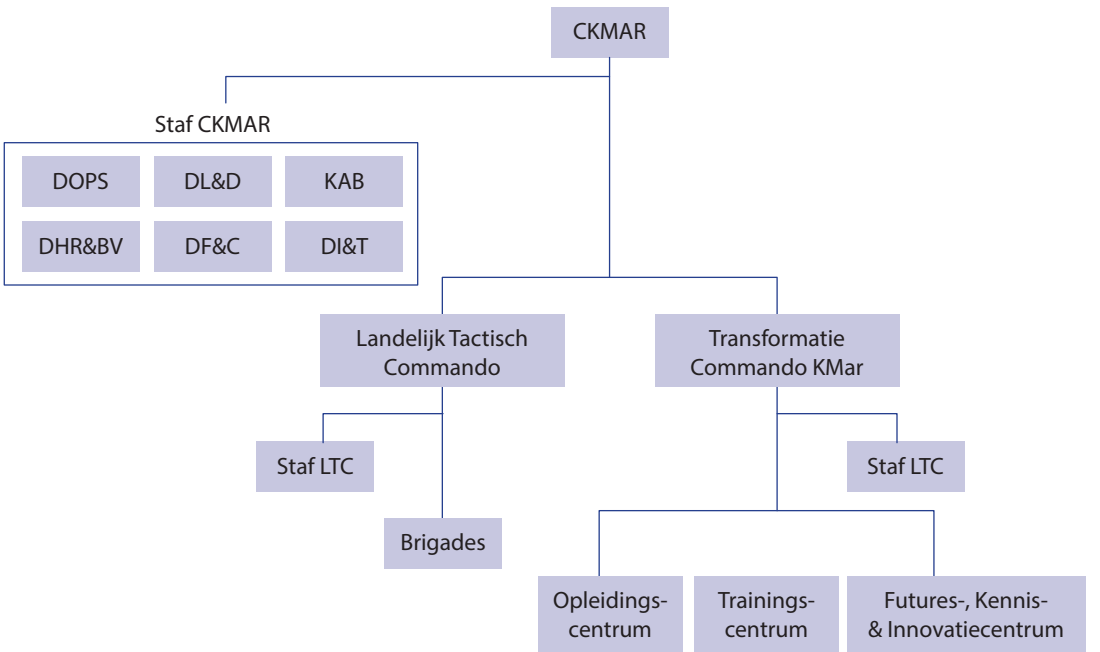

Figuur 1 Mogelijke organisatiestructuur KMar inclusief L&D-organisatie

er de neiging om onderwerpen weer zoveel mogelijk als lijnorganisatie te structureren. Dit zie je bijvoorbeeld terug wanneer er een project-organisatie ergens voor opgericht wordt en alles (ook de business as usual) dan bij de projectgroep terechtkomt, ofwel dat de projectgroep zichzelf in de dagelijkse taken gaat mengen. Wellicht komt bovenstaande door de traditionele militaire organisatievorm (lijnstructuur) en militaire cultuur, waarbij een van de belangrijkste kenmerken is dat bevelvoering en besluitvorming via de verticale lijn plaatsvindt, er strikt hiërarchische verhoudingen zijn tussen manager en medewerker en er 'eenheid van bevel' is. Dit is in ieder geval een punt om bij de organisatie van L&D bij de KMar rekening mee te houden.

De huidige L&D-organisatie is een uitkomst van verschillende ontwikkelingen en groei bij de KMar. Het L&D-landschap kent een aantal grote spelers, maar ook versnippering en overlap. Een integraal herontwerp van de L&D-organisatie kan zorgen voor meer synchroniteit, effectiviteit, efficiëntie en kwaliteit ten aanzien van leren en ontwikkelen bij de KMar.

Gezien het toegenomen organisatiebelang van L&D is een eerste punt bij het herontwerp dat L&D een eigen volwaardige plaats krijgt aan de bestuurstafel (de Marechausseeraad) en geen subonderdeel is van HR&BV/DKSI/OTCKMar. Het aanbrengen van een meer zuivere scheiding vermindert ingewikkelde functionele sturing en matrixstructuren. Daarnaast kan een meer zuivere scheiding tussen het strategische, tactische en operationele niveau helpen om overlap en daarmee inefficiëntie en ineffectiviteit uit de organisatie te halen en succesvoller te zijn.[34] De scheiding tussen beleid en uitvoering kent de KMar ook al ten aanzien van haar operationele domein, met een Directie Operaties en het Landelijk Tactisch Commando.

Wanneer deze scheiding tussen beleid en uitvoering gevolgd wordt, ontstaat er een strategische directie L&D en een tactisch-operationele uitvoeringorganisatie.[35] Binnen de militaire

34 Mooijman et al, *Handboek Leren en Ontwikkelen*.
35 Binnen de KMar wordt voor de organisatie-indeling de civiele indeling van strategisch-tactisch-operationeel gebruikt en de niet de militaire indeling strategisch-operationeel-tactisch.

wereld betreft een uitvoeringsorganisatie een commando. Naast de scheiding op organisatieniveaus ontstaat hiermee ook meer balans tussen enerzijds het gebied operatiën en anderzijds het gebied organisatieontwikkeling. Een dergelijk model is binnen de militaire wereld ook niet ongewoon. Zo kent de NAVO twee gelijkwaardige commando's: het Allied Command Operations (ACO) en het Allied Command Transformation (ACT). Ook bij bijvoorbeeld de United States Army zie je dat commandanten in de operatie en aan de ontwikkelkant op gelijke voet staan. Het Army Futures Command, het Army Training & Doctrine Command en het Army Forces Command staan allemaal onder leiding van een viersterrengeneraal.

Op basis van bovenstaande uitgangspunten (scheiding, beleid en uitvoering en gelijke balans tussen operatiën en organisatieontwikkeling) kan een organisatiestructuur ontstaan met een Directie Learning & Development en een 'Transformatie Commando KMar (TCKMar)' (zie Figuur 1). Zowel de Directie L&D als het TCKMar staan daarmee onder leiding van een brigadegeneraal, waarmee er balans komt in de Marechausseeraad. In de figuur is te zien dat de Directie KSI niet meer terugkomt. De verschillende onderdelen van deze directie gaan dan op in de Directie L&D en het transformatiecommando.

Kwaliteitsborging van formeel leren en ontwikkelen bij de KMar

De KMar is belast met zowel een civiele als militaire politiefunctie. Kenmerkend voor het uitvoeren van de politiefunctie is dat het personeel die deze taken uitvoert verregaande bevoegdheden heeft ten opzichte van de burgerbevolking, zoals de bevoegdheid tot het gebruik van geweld of het nemen van vrijheidsbeperkende maatregelen. Daarnaast wordt personeel van de KMar bij de uitvoering van militaire politietaken in zeer risicovolle omstandigheden gebracht. De taakuitvoering van de KMar maakt dan ook dat zij de verantwoordelijkheid heeft om haar personeel hier zo goed mogelijk op voor te bereiden.

Deze voorbereiding gebeurt onder andere door middel van het verzorgen van eigen opleidingen en trainingen op het OTCKMar. Die moeten kwalitatief goed zijn en bijdragen aan een gedegen voorbereiding en ontwikkeling van het personeel. Bovenstaande maakt kwaliteit en kwaliteitsborging dus een belangrijk thema voor de KMar, net als in de rest van de opleidings- en onderwijswereld. Er zijn verschillende instrumenten voor kwaliteitsborging, zoals: opzetten van een kwaliteitszorgsysteem, accreditatie en keurmerken, feedback en evaluaties, opleiding en professionele ontwikkeling van docenten, externe evaluatie, leerresultaten en toetsing, en samenwerking met de arbeidsmarkt.[36] In onderstaande paragrafen wordt gekeken naar vier aspecten die van invloed zijn op de kwaliteit van het eigen onderwijs en opleidingen bij de KMar en waar verbeteringen mogelijk zijn. Dit gaat om de positie van Commandant OTCKMar, professionalisering van onderwijsmanagers en docenten/instructeurs, het kwaliteitszorgsysteem bij het OTCKMar en het toezicht op de kwaliteit van het onderwijs.

Positie van Commandant OTCKMar en invloed op kwaliteit van opleidingen

Schoolleiders bevinden zich vaak in een ingewikkeld krachtenveld van interne en externe krachten.[37] Dit is ook terug te zien in de positie van commandant OTCKMar (C-OTC), waarbij naast functionele krachten er ook organisatie-culturele krachten spelen.

Een van de functionele krachten komt tot uitdrukking in de vraag vanuit de 'operatie' naar nieuwe medewerkers. Met de groei van de marechaussee in omvang van de afgelopen jaren, is een grote druk gekomen op C-OTC om zoveel mogelijk leerlingen klaar te stomen voor hun startfunctie. Dit resulteerde onder andere in verhoogde aanstellingsopdrachten en daarmee druk op de huidige opleidingen, die korter en

36 "Welke instrumenten kunnen worden ingezet voor kwaliteitsborging onderwijs", *ChatGPT* , 11 maart versie 4.5, OpenAI (2025). Zie: https://chatgpt.com/chat.

37 VO-Academie, *Sturen vanuit Visie. Strategisch Onderwijskundig Leiderschap* (2016) 64.

sneller moesten. Het effect hiervan is dat de kwaliteit van de opleidingen en de uiteindelijke leerresultaten mogelijk in het geding komen, wat uiteindelijk kan resulteren in kwaliteitsproblemen bij de taakuitvoering. Vanuit de gedachte dat docenten en instructeurs zichzelf als professionals zien, neemt de interne druk op C-OTC vanuit deze doelgroep ook toe. Zij willen waarschijnlijk zoveel mogelijk kwaliteit blijven leveren, in plaats van alleen maar meer leerlingen af te leveren en gaan dus niet zonder meer mee in besluiten die dit doel nastreven.

Naast de functionele krachten speelt er ook een cultureel fenomeen mee dat het krachtenveld beïnvloedt. Dat is het systeem binnen de krijgsmacht van hiërarchie, beoordelingen en bevorderingen. De Commissie Giebels onderzocht in 2018 sociale veiligheid binnen Defensie. Daaruit kwam onder andere naar voren dat veel militairen in de ratrace van bevorderingen zitten en daarvoor zoveel mogelijk positieve beoordelingen moeten hebben en weinig 'gedoe' moeten genereren.[38] C-OTC zit als kolonel in de Marechausseeraad, waarin voornamelijk generaals zitting hebben. Diezelfde generaals bemensen op hun beurt weer het generaalsberaad van de KMar, dat besluit welke kolonels er worden voorgedragen voor benoeming tot generaal. Deze constructie brengt enerzijds een bepaalde afhankelijkheidsdynamiek mee voor C-OTC en kan anderzijds ook invloed hebben op de motieven om C-OTC te willen worden/zijn. De Commissie Giebels stelde dat dit systeem leidinggevenden in een lastige spagaat brengt, van enerzijds doen wat nodig is, maar gedoe geeft en anderzijds de persoonlijke belangenafweging ten aanzien van toekomstige bevordering. Bovenstaande maakt dat de huidige positie en rang van C-OTC mogelijk indirect effect heeft op de kwaliteit van de opleidingen.

Professionalisering onderwijsmanagers, docenten en instructeurs

Kwaliteitsborging kan ook in verband worden gebracht met de ontwikkeling van 'professionele leergemeenschappen'.[39] Verbiest omschrijft dit als 'Een concept in de literatuur rondom schoolverbetering, dat zich richt op het professioneel leren van de professionals in de school, met als doel het verbeteren van het leren van leerlingen en van de resultaten van dat leren.'[40] De ontwikkeling van professionals in de school betreft hierbij zowel de docenten als de schoolleiding zelf.[41] Professionalisering van schoolleiders is te zien in de groeiende nadruk op onderwijskundig leiderschap. Zo vervult een schoolleider in een professionele leergemeenschap onder andere een expertrol als onderwijskundig leider om van hieruit de leraren verder te professionaliseren.[42] Schoolleiderschap verandert van een functie naar een professie. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de ontwikkelde beroepsstandaarden en beroepsprofiel voor schoolleiders in het primair en voortgezet onderwijs.[43]

Op dit moment is er geen lopend traject ten behoeve van professionalisering van onderwijsmanagers (commandanten enteamleiders op het OTCKMar) bij de marechaussee. Ook in de functiebeschrijvingen komt de benodigde onderwijskundige kennisbasis voor het ontwikkelen van professionele leergemeenschappen (bijvoorbeeld een vereiste onderwijskundige opleiding) niet altijd naar voren en ligt de nadruk meer op algemene management/leidinggevende kennis en 'Management Development-talenten'.[44] Wel is er op het OTCKMar gestart met digitale professionalisering voor het personeel.[45] Ook in het verleden zijn er wel professionaliseringstrajecten voor zowel instructeurs als onderwijsmanagers geweest.[46] De professionaliseringsinitiatieven lijken echter ad hoc van aard, het ontbreekt vooralsnog aan

38 Commissie Giebels, *Onderzoek naar een Sociaal Veilige Werkomgeving bij Defensie* (2018) 62.
39 'Onderwijskwaliteit', zie: https://wij-leren.nl/onderwijskwaliteit.php.
40 E. Verbiest, *Professionele leergemeenschappen. Een inleiding* (Garant Uitgevers, 2012) 16.
41 Verbiest, *Professionele leergemeenschappen*.
42 Ibidem, 73.
43 VO Raad, 'Code goed onderwijsbestuur', VO 2019; PO Raad, 'Code goed bestuur in het primair onderwijs', 2020; VVoB, PO Raad & VO Raad, 'Beroepsprofiel bestuurders funderend onderwijs', 2024.
44 Op basis van de functiebeschrijvingen Plv C-OTC en Sectorcommandanten OTC.
45 Koninklijke Marechaussee, 'Strategisch kader OTCKMar', Versie 1.0. 12 augustus 2022.
46 Koninklijke Marechaussee, 'De strategische positionering van het Landelijk Opleidings- en Kenniscentrum Koninklijke Marechaussee' (2005) 9.

een structureel en doorlopend professionaliseringsprogramma en onderwijskundige standaarden voor managers.

Kwaliteitszorgsysteem opleidingen
Kwaliteitszorg is een belangrijk fenomeen in de opleidingswereld en kan worden omschreven als 'alle activiteiten en maatregelen waarmee de school de onderwijskwaliteit bewaakt en verbetert'.[47] Onderwijskwaliteit verwijst naar de mate waarin het onderwijs effectief en doelgericht bijdraagt aan de ontwikkeling van leerlingen.[48] Het gebruik van evaluatie en keurmerken is een manier om de onderwijskwaliteit te waarborgen.

In 2017 is er op het OTCKMar een 'Plan van Aanpak Onderwijsevaluaties' opgesteld, waarin een voorstel wordt gedaan om middels een opleidingscommissie het onderwijs periodiek te evalueren.[49] In 2020 is er op het OTCKMar een voorzet gemaakt met het introduceren van kwaliteitsmanagementzorgsysteem[50] waarin kaders voor kwaliteitszorg voor opleiden en trainen zijn beschreven. In de praktijk komt structurele kwaliteitszorg en het evalueren van opleidingen moeizaam van de grond. Structurele evaluatie van opleidingen varieert per sector binnen het OTC en het ontbreekt vooralsnog aan planning van evaluaties. Mogelijke redenen dat evaluatie niet structureel en kwalitatief goed van de grond komt is de tijd en moeite die ermee gepaard gaat, het onder ogen komen van eigen fouten[51] en een negatief sentiment binnen de KMar rondom bureaucratisering en formalisering.[52] In de periode 2018-2019 is de inschaling van de wachtmeesteropleiding binnen het Nederlands Kwalificatieraamwerk (NLQF)[53] vervallen. Deze is vooralsnog niet opnieuw aangevraagd, vanwege de kosten in vergelijking met de formele waarde van de aanduiding.[54]

Wetgeving en Toezicht als kwaliteitsinstrument
Het laatste kwaliteitsinstrument wat hier wordt benoemd is wetgeving en extern toezicht. In Nederland is er verschillende wetgeving die betrekking heeft op onderwijs en het meest bekende toezichtorgaan is de onderwijsinspectie. De onderwijsinspectie is het overheidsorgaan dat controleert of de kwaliteit van het onderwijs goed is en of de wet- en regelgeving worden nageleefd. Dit doet zij door het bezoeken van scholen, daar kwaliteitsonderzoek uit te voeren en dit te evalueren met de schoolleiding.[55]

De KMar maakt onder andere gebruik van externe opleidingen op de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) en de politieacademie. Het onderwijs van de NLDA moet voldoen aan de eisen van de wet op het hoger onderwijs. Ook de politieacademie kent een wettelijke basis met kwaliteitseisen, het onderwijs van de politie wordt geregeld in de Politiewet 2012 en de regeling politieonderwijs.[56] Het toezichthoudend orgaan voor het politieonderwijs is de Inspectie Justitie & Veiligheid. Daarnaast is er een (waarschijnlijk zeer onbekende, maar nog steeds geldende) wet tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht, waarin ook een inspecteur op het militair onderwijs is genoemd.[57] Voor het onderwijs dat de KMar zelf geeft zijn er vooralsnog geen wettelijke regelingen en er is geen onafhankelijk toezichtsorgaan dat als kwaliteitswaarborg kan dienen.

Ten aanzien van de kwaliteitsborging van het formele onderwijs zijn er dus nog verbeteringen mogelijk. Ook een nieuwe organisatiestructuur met meer balans tussen operatie en opleiding, zoals eerder in dit artikel vermeld, kan een mitigerende maatregel zijn. Door de nieuwe structuur verandert ook de afhankelijkheidspositie van C-OTC.

47 'Kwaliteitszorg', zie: https://wij-leren.nl/kwaliteitszorg.php.
48 'Onderwijskwaliteit', zie: https://wij-leren.nl/onderwijskwaliteit.php.
49 OTCKMar, 'Plan van Aanpak Onderwijsevaluaties', juni 2017.
50 OTCKMar, 'Memo Kwaliteitszorgmanagementsysteem', 8 december 2020.
51 Mooijman et al, *Handboek Leren en Ontwikkelen*, 393.
52 Koninklijke Marechaussee, 'Analyse- en Adviesrapport Inrichtingsopties Kennismanagement bij de KMar', KMAR2023009203 (2023).
53 Het Nederlands Kwalificatieraamwerk (NLQF) is bedoeld om het niveau van diploma's en certificaten beter te begrijpen en met elkaar te kunnen vergelijken. Zie: www.nlqf.nl.
54 Met het afronden van een opleiding met inschaling NLQF 3 kan een student bijvoorbeeld niet instromen op MBO-niveau.
55 'Onderwijsinspectie', zie: https://wij-leren.nl/onderwijsinspectie.php.
56 'Regeling politieonderwijs', zie: https://wetten.overheid.nl/BWBR0049610/2024-04-24.
57 'Wet tot regeling van het Militair Onderwijs bij de Landmacht', zie: https://wetten.overheid.nl/BWBR0001857/1933-09-16/0#search_highlight0.

'Groene module' van de marechaussee. Een doorlopend professionaliseringsprogramma voor zowel managers als docenten/instructeurs is nodig om de kwaliteit van het onderwijs te bewaken

FOTO MCD JASPER VEROLME

Een verdere professionalisering van onderwijsmanagers kan ook een helpende maatregel zijn. Bijvoorbeeld door het toevoegen van een verplichte onderwijskundige kwalificatie voor onderwijsmanagers. Daarnaast is een doorlopend professionaliseringsprogramma voor zowel managers als docenten/instructeurs benodigd. De daadwerkelijke implementatie van bovenstaande maatregelen die uiteindelijk de kwaliteit van het onderwijs moeten borgen, kan worden bevorderd door het inregelen van een externe onafhankelijke toezichthouder en eventuele aanvullende wet- en regelgeving met betrekking tot het onderwijs bij de KMar.

Afsluiting

De komende jaren zal Defensie verder gaan groeien in omvang. Om de sturing op kwantiteit en kwaliteit in evenwicht te houden kunnen de krijgsmachtdelen verschillende L&D-maatregelen nemen. Het artikel laat zien dat een meer integraal L&D-beleid en een hernieuwde organisatiestructuur waarbij L&D direct aan de bestuurstafel zit hieraan kunnen bijdragen. De kwaliteit van het personeel hangt in grote mate samen met de kwaliteit van de opleidingen en het opleidingspersoneel. Om hier meer waarborgen in te bouwen kunnen krijgsmachtdelen kritisch kijken naar de positie en kwalificaties van commandanten van opleidings- en trainingscentra. Ook moet er de komende jaren ruimte blijven voor instructeurs en opleiders om zich blijvend te ontwikkelen. Als laatste kan Defensie kijken naar het inregelen van aanvullende wet- en regelgeving en het organiseren van onafhankelijk (extern) toezicht op de opleidingen. Uiteindelijk staat of valt een effectieve krijgsmacht met voldoende personeel van voldoende kwaliteit. En aangezien kwaliteit minder makkelijk te vatten is in harde managementcijfers is het van belang dat L&D goed vertegenwoordigd en verankerd is aan de bestuurstafel. ■

Litouwse Woudbroeders als voorbeeld van Total Defence

De lessen van anti-Sovjetpartizanen voor vandaag

Marco Middelwijk MA*

Partizanenstrijd, zoals de Litouwse Woudbroeders ondernamen, vormt een essentieel onderdeel in het hedendaags verdedigingsconcept van het land; het komt terug in een vorm van Total Defence, waarbij de gehele bevolking een taak heeft in de huidige landsverdediging. Op dit moment is een partizanenstrijd aan de gang in Oekraïne, waarbij de importantie van een georganiseerd verzet aantoonbaar is. Daarnaast zijn er ook historische overeenkomsten met de Woudbroeders. De historische en recente ontwikkelingen geven inzicht in de wijze waarop Total Defence kan bijdragen aan georganiseerd verzet bij een (dreigende) bezetting. Ook Nederland en andere NAVO-landen kunnen leren van deze casussen.

'Zonen, ik heb liever dat jullie voor ons thuisland en voor onze waarden sterven dan voor die bezetters uit het oosten.' Dit is wat de vader van de 21-jarige Litouwer Vytautas Balsys tegen hem en zijn jongere broers zegt als het Rode Leger in 1944 mobilisatie van jonge mannen afkondigt in het net 'bevrijde' Litouwen.[1] In tegenstelling tot West-Europa brengt het einde van de Tweede Wereldoorlog hier geen bevrijding, maar een andere bezetter. Net zoals vele andere Litouwse jonge mannen gaat Balsys het bos in om daar als partizaan te vechten tegen de Sovjets.[2] Patriottisme, religie en verzet tegen zware onderdrukking drijven deze Woudbroeders ertoe om tot in de jaren vijftig onder hachelijke omstandigheden te strijden. Dit gebeurt eveneens in de andere Baltische staten, Letland en Estland, alhoewel op een kleinere schaal.

Partizanenstrijd, zoals de Woudbroeders ondernamen, vormt een essentieel onderdeel in het hedendaags verdedigingsconcept van Litouwen; vandaag de dag komt dat terug in de vorm van de Litouwse versie van Total Defence, waarbij de gehele bevolking een taak heeft in de verdediging van het land, zoals de Woudbroeders destijds. Dit artikel zal eerst meer over hen toelichten. Daarna staan twee persoonlijke verhalen centraal die de mentaliteit van deze strijders weergeven en de rol die het Westen speelde in het Litouwse anti-Sovjetverzet. Vervolgens komt het heden aan bod met de partizanenstrijd in Oekraïne en het concept Total Defence in Litouwen. Zodoende is het verhaal van de Woudbroeders niet alleen een bijzondere en onderbelichte geschiedenis, maar ook een inkijk in de huidige mentaliteit in Oost-Europa.

Litouwen gevangen tussen grootmachten

Net zoals de Tweede Wereldoorlog eindigt ook de Eerste Wereldoorlog in Oost-Europa anders dan in West-Europa. Door het uiteenvallen van

* Marco Middelwijk is docent Militaire Geschiedenis en werkt bij het cluster Onderwijs van de afdeling Operationele Dienstverlening van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

1 'Interview with Vytautas Balsys', *Memory Office Atminties Vietos* (2025). Zie: https://www.atmintiesvietos.lt/en/kaunas-2/interviews-with-ethnic-communities-of-kaunas/memory-office-v-balsys/.

2 Een partizaan is iemand die strijdt voor (meestal) politieke of nationalistische doelen in een verzetsbeweging tegen de autoriteiten.

Litouwse partizanen van het district Tauras

FOTO WIKIMEDIA COMMONS

de grote rijken moeten daar de landsgrenzen opnieuw worden getrokken en ontstaan er nieuwe landen. Na een complexe en bloedige strijd tegen verschillende facties zoals de Bolsjewieken, Freikorpsen en Polen, verkrijgt Litouwen in 1920 zijn onafhankelijkheid nadat het ruim honderd jaar onderdeel was van het Russische Tsarenrijk. De Litouwers hebben tijdens de oosterse overheersing hun eigen identiteit in taal, cultuur en rooms-katholieke religie behouden, en hebben nu eindelijk een eigen staat. Donkere wolken vormen zich boven het land wanneer in augustus 1939 nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie het zogeheten Molotov-Ribbentroppact sluiten, waarbij zij Oost-Europa onderling verdelen. Gevolg is dat in juni 1940 het Rode Leger Litouwen bezet. Het communistisch regime regeert met ijzeren vuist en is volop bezig met het deporteren van tienduizenden Litouwers wanneer Hitler in juni 1941 de invasie van de Sovjet-Unie lanceert. Nog voor de Duitsers Litouwen in handen hebben, breekt een opstand uit. Hierdoor staan delen van het land onder controle van de opstandelingen.[3] Dat enkelen van hen direct pogroms organiseren, vormt een zwarte bladzijde in de geschiedenis van Litouwen.

De Litouwers hopen tijdens de Duitse bezetting op een vorm van zelfbestuur, waardoor een deel actief samenwerkt met de Duitsers. Vooral

3 A. Tekorius (red.), *Partisan General Jonas Žemaitis* (Vilnius, 2019) 10-14.

pijnlijk is het grote aandeel van Litouwse collaborateurs tijdens de zogenoemde *Holocaust by bullets*, het executeren van 150.000 Joden in 1941 en 1942 in het land (80 procent van de Joodse bevolking).[4] Wanneer het Rode Leger weer aan de poorten van Litouwen staat, richten de Duitsers een Litouwse militie op die onder de SS valt. Het doel: zo lang mogelijk de Russen tegenhouden en Poolse en Sovjetpartizanen uitschakelen. Uiteindelijk valt deze militie uit elkaar vanwege wrijving tussen het Duitse opperbevel en Litouwse officieren over de inzet. Tegelijkertijd verloopt de opmars van de Sovjets halverwege 1944 snel en veroveren zij het grootste gedeelte van het land.[5]

4 W. Beorn, *The Holocaust in Eastern Europe. At the Epicenter of the Final Solution* (Londen, Bloomsbury, 2018) 67-75.

5 D. Kaszeta, *The Forest Brotherhood. Baltic Resistance Against the Nazis and Soviets* (Londen, Hurst & Co., 2023) 129-144.

De Woudbroeders

Zodra het Rode Leger terugkeert, weten de Litouwers wat hun te wachten staat: dienstplicht, collectivisatie van het land en onderdrukking van religie en cultuur. Het verzet tegen de nieuwe bezetter begint meteen. In deze eerste fase, 1944-1945, zwelt het aantal Woudbroeders aan en organiseren zij zich in een landelijke organisatie met negen districten. De mannen onttrekken zich volledig aan het openbare leven en een groot deel van de lokale bevolking in het agrarische land voorziet de partizanen van voedsel. Vrouwen doen gevaarlijk werk in het doorgeven van berichten, voedsel en munitie. Omdat de meeste mannen wel een vorm van militaire training hebben gehad, of jager of lid van een scoutingvereniging zijn, is overleven in de bossen geen probleem. Sommige gebieden in Litouwen staan in de beginfase zelfs volledig

Litouwse Woudbroeders, geuniformeerd en uitgerust met buitgemaakte Sovjetwapens

FOTO WIKIMEDIA COMMONS

onder het bestuur van de Woudbroeders. De partizanen zijn geüniformeerd en opereren in groepen tot wel tweehonderd man, gebaseerd op de structuur van het Litouwse leger uit het interbellum. In deze fase van de strijd lijken de Woudbroeders dus feitelijk meer op een reguliere strijdmacht dan op guerrilla's.[6]

Nadat het Sovjetbestuur een aantal pijnlijke nederlagen te verwerken heeft gehad, gooit het bezettingsregime het vanaf 1946 over een andere boeg. Moskou stuurt interne veiligheidstroepen, waaronder die van de KGB,[7] en lost zoveel mogelijk het Rode Leger af. De rekruten van het gewone leger zijn namelijk niet altijd overtuigde communisten; vaak zijn het minderheden die sympathie koesteren voor de Litouwse strijd. Overigens zijn niet alle Litouwers overtuigd van de zaak van de Woudbroeders. Daarom maken de Sovjets ook gebruik van lokale politietroepen en zogeheten Istrebiteli,[8] hulptroepen gerekruteerd uit veroordeelde criminelen die zich kunnen rehabiliteren door volledige medewerking in het uitvoeren van meedogenloze vergeldingsacties.[9]

Met meer manschappen, infiltratietactieken en middelen zoals vliegtuigen krijgt Moskou eind jaren veertig weer de overhand. Vanuit de lucht worden kampementen van de Woudbroeders opgespoord en met grote zuiveringsacties schakelen de Sovjetveiligheidstroepen partizanen uit, soms met zware wapens zoals artillerie. Boerderijen of hele dorpen worden in de as gelegd als deze worden verdacht de Woudbroeders te steunen. Dit forceert de partizanen om in kleine groepen uiteen te gaan en zich te verstoppen in ondergrondse bunkers in het bos. Ook vermijden de Woudbroeders grootschalige vuurgevechten en richten zij zich voornamelijk op het verspreiden van anti-Sovjetpropaganda. Daarnaast bevrijden zij met overvalacties medestrijders uit gevangenissen en vallen ze voorraaddepots aan. Op hun hoogtepunt in 1948 hebben de partizanen ongeveer 30.000 strijders tot hun beschikking, maar door de uitputtingsslag daalt dit aantal snel begin jaren vijftig, net zoals de voorraden. Nieuwe aanwas wordt steeds schaarser door deportaties en toenemende administratieve controle door het Sovjetbestuur.[10]

In eerste instantie hopen de Woudbroeders door hun verzet de Sovjets te verjagen. Als dit niet lukt, hopen de partizanen dat oplopende spanningen tussen Oost en West uitmonden in een Wereldoorlog waarin de Sovjet-Unie wordt verslagen. Maar begin jaren vijftig is de situatie van de Woudbroeders penibel: toenemende verliezen, vrijwel geen westerse steun en sterker wordende Sovjets. Na de dood van Sovjetleider Stalin in 1953 is er meer ruimte voor amnestie, waarvan vele partizanen gebruik maken nu ze na jarenlange strijd in een uitzichtloze situatie zijn beland. Op enkele fanatiekelingen na geeft de meerderheid van de Woudbroeders de strijd op. Ruim 13.000 Sovjets, 20.000 partizanen en 90.000 burgers zijn omgekomen tijdens deze strijd en 200.000 Litouwers worden gedeporteerd. Het felle Litouwse verzet zorgt ervoor dat Moskou vele communistische maatregelen, zoals collectivisatie van het land, uitstelt of in mindere mate uitvoert vergeleken met andere deelrepublieken.[11]

Woudbroeder van het eerste uur Vytautas Balsys BRON: KOSTAS KAJENAS

6 J. Everatt (red.), *Lionginas Baliukevičius. The Diary of a Partisan* (Vilnius, 2008) 11-24.
7 KGB staat voor Komitet gosudarstvennoy bezopasnosti, de Sovjet veiligheidsdienst. Tot 1946 zijn dit nog eenheden van de voorloper NKVD.
8 Vrij vertaald uit het Russisch: vernietigers of strijders.
9 J. Daumantas, *Fighters for Freedom. Lithuanian Partisans versus the U.S.S.R.* (2nd Edition, Ontario, 1975) 52-56.
10 J. Luksa, *Forest Brothers. The Account of an Anti-Soviet Lithuanian Freedom Fighter, 1944-1948* (New York, Central European University Press, 2009) 19-25.
11 Kaszeta, *The Forest Brotherhood,* 345-351.

De KGB vermorzelt bij een verhoor de schedel van een broer van Balsys in een bankschroef

Strijden voor het thuisland: Vytautas Balsys

Nu de grote ontwikkelingen hierboven zijn beschreven zal de casus van Vytautas Balsys de volhardendheid van de Woudbroeders illustreren. Hij is namelijk een Woudbroeder van het eerste uur. Volgens Balsys begint het verstoppen al sinds 1940 met de eerste Sovjetbezetting. Ten tijde van de Duitse bezetting is het relatief makkelijk om uit het vizier van Duitse wervingsagenten te blijven vanwege hun beperkte grip op het dagelijkse leven in Litouwen. Wanneer de Sovjets weer terugkomen in 1944 meldt Balsys zich met zijn broers, op aandringen van zijn vader, bij het ondergrondse leger. Een van zijn eerste opdrachten eind 1944 is om een envelop met bevelen persoonlijk over te brengen naar een ander partizanenkamp. Wanneer hij voor de desbetreffende commandant staat, wordt de hut doorzeefd met kogels en vallen enkele mannen rondom Balsys dood neer, sommige bovenop hem. Hijzelf wordt twee keer geraakt en blijft stilliggen terwijl partizanen en NKVD-troepen rondom het kamp vechten. De strijd blijft onbeslist en de Sovjets druipen af. 's Avonds komen enkele Woudbroeders terug om te zoeken naar overlevenden. Tot die tijd houdt Balsys een granaat vast, zodat hij, in het geval hij door de Sovjets dreigt te worden gevangengenomen, zijn gezicht kan opblazen. Instructies aan partizanen schrijven dit voor om te voorkomen dat door gezichtsherkenning familieleden worden opgepakt. Enkele Woudbroeders brengen Balsys naar een ondergrondse bunker, waar hij met medicijnen zijn eigen wonden verzorgt.[12]

Na maanden van herstel wil Balsys een bezoek brengen aan zijn ouders om te laten weten dat hij nog leeft. Samen met zijn zeventienjarige broer Viktoras en veertien andere kameraden komt hij in de nacht van 12 juni 1945 aan. Bij het eerste daglicht openen Sovjet-veiligheidstroepen het vuur met explosieve munitie, waardoor de houten huizen in brand vliegen. In het vuurgevecht komen Viktoras en vier andere partizanen om en kunnen Balsys en de anderen ternauwernood ontsnappen. Het dorp is verwoest en de Sovjets deporteren de inwoners, onder wie de moeder van Balsys, naar Siberië. De vader ontsnapt, maar komt niet veel later tijdens een overval als Woudbroeder om bij een vuurgevecht met Sovjettroepen. De KGB pakt Balsys in 1948 op en hij ondergaat een bruut verhoor met elektroshocks en fysiek geweld. Hierna wordt hij tot tien jaar zware arbeid in de Goelag veroordeeld. In 1956 komt hij vervroegd vrij, maar mag nog niet terugkeren naar Litouwen waardoor hij tien jaar in Kazachstan in ballingschap moet leven. Hier wordt hij wel herenigd met zijn moeder en de enige nog overgebleven broer, die kort daarna overlijdt. Balsys komt ook te weten dat zijn andere broer eind jaren veertig is omgekomen tijdens een KGB-verhoor waarbij zijn schedel in een bankschroef wordt vermorzeld. Uiteindelijk keert Balsys in 1966 terug naar Litouwen om een gezin te stichten. Hij overlijdt in 2019.[13]

Ingevlogen door de CIA: Benediktas Trumpys

Het verhaal van Benediktas Trumpys laat de rol van het Westen zien in de strijd van de Woudbroeders. In de nacht van 4 oktober 1950 vliegt een ongemarkeerde C-47 (Dakota) in het luchtruim van het recent gestichte Oblast Kaliningrad (voorheen Königsberg). De twee Tsjechische piloten vliegen voor de CIA en hebben een bijzondere lading: drie Litouwse Woudbroeders. Een van hen is de 31-jarige Benediktas Trumpys,

12 *Memory Office*, 'Interview with Vytautas Balsys'.
13 Ibidem.

Benediktas Trumpys (rechts) werd gerekruteerd door de CIA en boven Litouwen gedropt. Hij is bewapend met een Sa 23-25 machinepistool van Tsjecho-Slowaakse makelij

FOTO GENOCIDE AND RESISTANCE RESEARCH CENTRE OF LITHUANIA

die net als de andere twee is getraind in radiotelegrafie, morsecode en sabotagetechnieken. Zij zullen na hun parachutesprong naar verschillende partizaneneenheden uiteengaan. Trumpys werkte voor de Tweede Wereldoorlog als boekhouder, maar de Duitsers pakken hem in 1943 op en sturen hem als arbeider naar de *Heimat*. Als de oorlog afgelopen is komt hij in dienst van een door de Amerikanen opgezette herstelwerkploeg. Trumpys vraagt in deze tijd een verblijfsvergunning aan in de Verenigde Staten, die hij in 1949 ontvangt. Maar op dat moment rekruteert de CIA hem en wil hij in de eerste plaats zijn land helpen bevrijden door te strijden als Woudbroeder. Trumpys doorloopt de CIA-training met enkele landgenoten en klimt op 4 oktober 1950 in de Dakota, uitgerust met een MP40-machinepistool, voedsel, geld en een cyanidezelfmoordpil.[14]

14 R. Cummings, 'CIA Agent Infiltrations into Lithuania during the Early Cold War', *Wilson Center* (2025). Zie: https://www.wilsoncenter.org/blog-post/cia-agent-infiltrations-lithuania-during-early-cold-war.

Eind jaren veertig lopen de spanningen tussen het Westen en het Oosten op. De inlichtingenpositie van de Amerikanen en Britten ten opzichte van de Sovjet-Unie is op dat moment beroerd. Daarom start de CIA in 1949 een programma op om via Litouws grondgebied inlichtingen te vergaren en eventuele smokkelroutes te creëren. Het Britse MI6 houdt zich voornamelijk met Letland en Estland bezig. Het doel van de eerste missie, met onder anderen Trumpys, is om een permanente communicatielijn op te zetten waarbij de drie getrainde Woudbroeders radioberichten kunnen versturen die de CIA kan ontvangen met masten in West-Duitsland en Zweden. Helaas loopt het niet goed af met Trumpys. Op 20 mei 1951 worden hij, een andere Woudbroeder en twee vrouwen omsingeld door Litouwse politietroepen. Volgens het politierapport horen de veiligheidstroepen bij het naderen van de bunker drie pistoolschoten en de ontploffing van een granaat: Trumpys en zijn kameraden hebben zelfmoord gepleegd. Westerse pogingen om de Woudbroeders te helpen blijken gedurende jaren vijftig op niets uit te lopen. Wanneer de eerste operaties worden opgestart zijn de partizanen al aan de verliezende hand. Nog schrijnender is het feit dat de meeste agenten worden verraden als gevolg van lekken in de CIA en MI6 richting KGB.[15]

Partizanenstrijd in Oekraïne

Op dit moment is een partizanenstrijd aan de gang in Oekraïne, waarbij de importantie van een georganiseerd verzet aantoonbaar is. Daarnaast zijn er ook historische overeenkomsten met de Woudbroeders. Net zoals in Litouwen betekent de afloop van de Tweede Wereldoorlog voor Oekraïne geen bevrijding, maar opnieuw een bezetting. Het land kende ook diverse partizanengroepen vergelijkbaar met de Woudbroeders. Naast Sovjet- en Poolse partizanen is de Ukrainska Povstanska Armiia (UPA) de grootste verzetsbeweging.[16] Net als in Litouwen hopen de Oekraïeners dat de Duitse bezetting uiteindelijk de onafhankelijkheid voor hen zal brengen. Wanneer dit uitblijft neemt het verzet tegen de Duitsers toe. Ook in Oekraïne zijn de partizanen niet alleen bezig met het verzet tegen de bezetter, zij voeren ook etnische zuiveringen uit op Joden en Polen. Wanneer het Rode Leger terugkeert in 1945 wordt de UPA vanaf 1945 een geüniformeerde anti-Sovjetstrijdgroep. Evenals bij de Woudbroeders kent de strijd van de UPA dezelfde fases en houdt het verzet gedurende de jaren vijftig uiteindelijk op. Moskou moet ook tienduizenden troepen naar Oekraïne sturen om het te pacificeren.[17] De UPA blijft een symbool van nationaal verzet. Na de Russische annexatie van de Krim in 2014 bereidt Kiev zich voor op een grootschalige oorlog. Het belang van een georganiseerde partizanenstrijd komt tot uitdrukking in de vorming van de Territorial Defence Forces (TDF) op 1 januari 2022. Hierbij worden paramilitaire milities als een aparte branche in de Oekraïense strijdkrachten opgenomen. De kern van deze milities vormen veteranen die, wanneer de oorlog uitbreekt, snel burgers kunnen opleiden en uitrusten met kleinkaliber wapens.[18] Daarnaast zorgt Kiev voor wapendepots en verspreiding van deze milities door het hele land.

Wanneer de Russen op 24 februari 2022 Oekraïne binnenvallen, zwelt de TDF enorm aan: van 11.000 tot meer dan 100.000 mannen. Op verschillende plaatsen worden Russische colonnes tegengehouden door een mix van reguliere Oekraïense troepen en TDF-strijders. Door de snelle opmars van de Russen raken sommige milities afgesneden en worden daadwerkelijk partizanen (vaak in samenwerking met Special Operation Forces). Deze SOF-eenheden ondersteunen TDF-strijders in het organiseren van hinderlagen op Russische aanvoerlijnen. Regelmatig plegen partizanen aanslagen op Russische bestuurders en collaborateurs en voeren ze sabotageacties uit op essentiële infrastructuur aan de hand van SOF-inlichtingen. Van zijn kant verschaft het verzet informatie over vijandelijke troepen-

15 Kaszeta, *The Forest Brotherhood*, 278-285.
16 Oekraïense Verzetsleger.
17 D. Marples, *Heroes and Villains. Creating National History in Contemporary Ukraine* (New York, Central European University Press, 2007) 382-392.
18 K. Stringer, 'Special Operations Forces (SOF). The Integrators for Total Defense and Resistance', *Journal on Baltic Security* 8 (2022) (1) 65-75.

Jonge leden van de Lithuanian Riflemen's Union in actie tijdens een training FOTO LRU

verplaatsingen en verdedigingswerken en geeft hoogwaardige doelen voor Oekraïense artillerie of raketten door. Dit is misschien wel hun grootste bijdrage aan de strijd.[19] Deze samenwerking tussen SOF en TDF is gebaseerd op de toepassing van het Resistance Operation Concept (ROC), waarin de Oekraïners door de Amerikanen en NAVO-partners sinds 2014 zijn getraind. Deze doctrine beschrijft hoe SOF-eenheden partizanen kunnen ondersteunen in de hierboven beschreven type missies.[20]

Total Defence in Litouwen: Lithuanian Riflemen's Union

De Russische militaire acties in Oekraïne zorgen ervoor dat Litouwen zich voorbereidt op een nieuwe oorlog. Na 2014 ontwikkelt Vilnius zijn versie van Total Defence en neemt dit aan als beleid.[21] Hierin staat dat de gehele maatschappij een bijdrage moet leveren aan de verdediging, zowel kinetisch als op vreedzame manieren.[22] Tegelijkertijd start de regering onderwijs- en voorlichtingscampagnes, uitgevoerd door verschillende ministeries, om nationale veiligheid als thema op de kaart te zetten. Zoals een Litouwse analist het verwoordt: 'Resilience is society's strength in peacetime that becomes resistance in wartime against the aggressor.'[23] Het omvangrijke programma is gericht op het voorbereiden van de bevolking op oorlog, met de nadruk op het stimuleren van de wil het land te verdedigen en het verbeteren van de militaire vaardigheden van burgers als onderdeel van de nationale verdediging.[24]

19 O. Ashour, 'How Ukraine's shadow army fights back against the Russian occupation', *Atlantic Council* (11 februari 2025). Zie: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukraine alert/how-ukraines-shadow-army-fights-back-against-the-russian-occupation/.

20 O. Fiala, *Resistance Operating Concept* (The JSOE Press, 2020) xv.

21 Zie voor meer achtergrond over de Litouwse Total Defence: J. Müller, 'Havermelkcappuccino's versus total defence', *Militaire Spectator* 194 (2025) (2) 138-139.

22 T. Jermalavičius en M. Parmak, 'Societal Resilience. A Basis for Whole-of-Society Approach to National Security', in: Glennis Napier (red)., *Resistance Views. Tartu Resistance Seminar Essays on Unconventional Warfare and Small State Resistance, 2014* (The JSOU Press, 2018) 25-36.

23 D. Bankauskaite en D. Slekys, 'Lithuania's Total Defence Review', PRISM 10 (2023) 69.

24 D. Rogulis, 'Understanding Lithuania's total defence approach in the face of Russian threat through principal-agent theory', *Security and Defence Quarterly* 49 (2025) (1) 11-15.

Territorial Defence Forces in februari 2022

Een manier om dit te realiseren is via de Lithuanian Riflemen's Union (LRU), een paramilitaire organisatie. Deze is opgericht in 1919 met de bedoeling de fragiele onafhankelijkheid breed maatschappelijk te beschermen. De Sovjets ontmantelen de LRU in 1940 en vele leden sluiten zich aan bij de Woudbroeders. Na de heroprichting in 1991 is het een private vereniging.[25] In november 2022 neemt het Litouwse parlement een wet aan waarbij de LRU in oorlogstijd onderdeel wordt van de strijdkrachten. Het doel is om in tien jaar van 10.000 naar 50.000 leden te groeien en de LRU ontvangt miljoenen aan subsidies. Naast het beroepsleger, dienstplichtigen en reservisten krijgt Vilnius er hiermee een unieke organisatie bij die zijn gelijke in andere landen niet kent.[26] Iedere Litouwse burger kan lid worden – het jeugdprogramma is al vanaf 11 jaar – en kent drie trajecten. Leden die voor 'groen' gaan krijgen voornamelijk gevechtstrainingen, 'geel' is voor medische en technische specialisten en 'rood' focust op het organiseren van burgerlijk verzet in bezette gebieden of ondersteuning van de krijgsmacht in het algemeen. Zo heeft de organisatie landelijke dekking met een eenheid in elk van de tien Litouwse districten.[27]

Ten slotte

De Woudbroeders zijn een voorbeeld van een verzetsbeweging die zich onderscheidt in de strijdbaarheid en volhardendheid van haar leden. De reden hiervoor is dat de Litouwers na de Duitse bezetting wisten wat hen te wachten stond; ze hadden al eerder Sovjetoverheersing leren kennen. Daarnaast leende het land zich voor de partizanenstrijd: bossen en moerassen om zich te verstoppen en een voornamelijk agrarische samenleving. Bovendien hadden de meeste mannen een vorm van dienstplicht ondergaan en was het grootste gedeelte van de bevolking bereid om haar cultuur, religie en

25 'History of Lithuanian Riflemen's Union', *LRU* (2025). Zie: https://www.sauliusajunga.lt/en-puslapis/.

26 D. Bankauskaite en D. Šlekys, 'Lithuania's Total Defense Review', PRISM 10 (2023) (2) 67-69.

27 'History of Lithuanian Riflemen's Union'.

land te beschermen. Vytautas Balsys is een goed voorbeeld van iemand die vele offers bracht voor de strijd en daarbij vrijwel zijn hele familie verloor. Benediktas Trumpys had de mogelijkheid om naar Amerika te gaan, waar al een grote Litouwse gemeenschap woonde, maar verkoos het Woudbroederschap en bracht uiteindelijk het hoogste offer. De hoop op westerse steun of op een Derde Wereldoorlog bleek niet uit te komen. Zodoende konden de Woudbroeders nooit de ongelijke uitputtingsslag winnen en het merendeel staakte de strijd in de jaren vijftig.

De oorlog in Oekraïne, wederom het gevolg van een invasie uit het oosten, laat zien hoe relevant dit verhaal is. Na enkele voorbeelden van hinderlagen door partizanen tijdens het begin van de Russische invasie richt het verzet in de bezette gebieden zich tegenwoordig meer op het doorgeven van informatie. De coördinatie van TDF-strijders, het leger, SOF en verzetsbewegingen zorgt voor een effectieve organisatie die de Russen in principe overal kan raken. Maar met het uitblijven van een groot offensief vanuit Kiev is het onwaarschijnlijk dat de Oekraïense partizanen, hoe dapper ook, het verschil kunnen maken in het bevrijden van de bezette gebieden. Maar het verzet zal doorgaan, ook na een wapenstilstand, vooral door de toepassing van het ROC.

De vraag is hoe de samenlevingen van de andere NAVO-landen kunnen bijdragen aan de bescherming van het NAVO-verdragsgebied, zoals gebeurt in de Baltische staten. Litouwen laat met zijn versie van Total Defence zien dat de regering rekent op de gehele bevolking waar het gaat om het plegen van verzet. De integratie van de LRU in de krijgsmacht is een goed voorbeeld van hoe Vilnius elke burger bij de verdediging van het land probeert te betrekken. Desalniettemin maakt men zich ook in Litouwen zorgen of de sociale cohesie groot genoeg is om de gehele bevolking mee te krijgen in deze plannen.[28] Balsys waarschuwde zelf nog met de woorden: ‘Wij [als samenleving, *auteur*] zijn te verdeeld in verschillende organisaties en partijen. Bovendien is Litouwen [het thuisland en cultuur, *auteur*] als een stiefmoeder voor ons. We mogen God danken dat we lid zijn van de NAVO, anders, tenzij we veranderen, zullen we onze onafhankelijkheid weer verliezen’.[29]

De integratie van de LRU in de krijgsmacht is een goed voorbeeld van hoe Vilnius elke burger bij de verdediging van het land wil betrekken

Daarnaast is een kritische noot op zijn plaats met de toename van militarisering in een samenleving die steeds verdeelder dreigt te worden. Zolang Total Defence patriottisch van aard is, heeft het een defensief karakter en beschouwt men zich als gelijkwaardig met andere landen. Wanneer het overslaat naar nationalisme kan een superioriteitsgevoel ontstaan ten opzichte van andere volkeren en eventueel offensief worden. Gezien de geschiedenis van etnische zuiveringen in Litouwen is een gewapende samenleving die verdeeld is potentieel gevaarlijk. Denk maar aan de gevolgen van nationalisme en wapens in het voormalig Joegoslavië. Het is daarom aan de beleidsmakers in Europese landen om de scheidslijn tussen patriottisme en nationalisme goed toe te bewaken.

De historische en recente ontwikkelingen geven inzichten in de wijze waarop Total Defence kan bijdragen aan georganiseerd verzet bij een (dreigende) bezetting. Ook uit de mislukkingen en de teloorgang van de Woudbroeders kunnen lessen worden geleerd. Deze lessen zijn niet alleen relevant voor de oostelijke NAVO-partners, want ook Nederland en andere NAVO-landen kunnen leren van deze casussen. ■

28 Zie voor het belang en definitie van sociale cohesie: J Noll en A. van Vark, ‘Total defence en resilience als antwoord op hybride dreigingen?’, *Militaire Spectator* 194 (2025) (2) 64.

29 Memory Office: interview with Vytautas Balsys.

Why joint lessons don't stick

The barriers to Dutch military learning and how to address them

Martijn van der Vorm, Tom Dyson and John Tull*

* Lieutenant-colonel Dr Martijn van der Vorm is an officer in the Royal Netherlands Army and a Research Fellow at the Faculty of Military Sciences, Netherlands Defence Academy. Prof Dr Tom Dyson is a Professor of International Relations at the Department of Politics, International Relations and Philosophy, Royal Holloway College, University of London. Dr John Tull is a Senior Lecturer in Business Management at the School of Business, Operations and Strategy, University of Greenwich. This article is based on the research conducted by the authors in a previous article: T. Dyson, J.A. Tull and M. van der Vorm, 'Battlefield knowledge and barracks reality: Learning practices within the Netherlands Army', *Journal of Strategic Studies* 49 (2026) (1) 112-138. DOI: 10.1080/01402390.2025.2521287. With this article, the authors aim to provide possible solutions to remove the barriers to learning.

Dutch Forces in Afghanistan. This article draws upon research projects on the lessons learned processes related to the Dutch missions to Afghanistan

© NATO PHOTO ALLIANCE, TON KOENE

Since the end of the Cold War, the Netherlands Armed Forces have operated in highly diverse and demanding environments – from peacekeeping missions in the Balkans and Africa to combat operations in Afghanistan, air policing and deterrence deployments in the Baltics, and security force assistance in Iraq and Africa. Each deployment generated experiences offering opportunities for institutional growth and adaptation. Yet a troubling pattern has emerged in research findings: the translation of these experiences into enduring organisational learning has been uneven.[1] Under the right conditions, some lessons were captured and applied effectively. However, others were lost in bureaucratic processes, (internal) political debates, or the day-to-day churn of operations. That the ability to learn and adapt is gaining attention was underlined by a recent column by General Onno Eichelsheim, Chief of Defence, in which he called for the Armed Forces to learn from Ukraine's experiences in adaptation.[2] This raises an important question: where and how can the Dutch military enhance its lessons learned process,[3] and utilise experiences for increased operational performance?

To answer this question, the article sets out to provide a thorough analysis of the Joint Lessons Learned Process and offer suggestions for remedial action based on observations and the academic literature. Examining the challenges of military learning and providing potential remedies are highly pertinent as the Netherlands Armed Forces are currently recalibrating to high-intensity conventional warfare on the European continent after decades of expeditionary stabilisation missions. Timely military adaptation, innovation and emulation during this challenge will depend greatly upon capacity of the Netherlands Armed Forces to leverage the Joint Lessons Learned Process for effective inter- and intra-organisational learning.

While the challenges and maladies of Dutch military's learning processes have been amply described and analysed, this article aims to provide a focused analysis on one seminal topic: the Joint Lessons Learned Process and its disconnect with those of the services. In the Dutch context, expeditionary missions are executed by the Joint Defence Staff, while training, exercises and mission preparation are the responsibility of the services. As such, the formal Lessons Learned Process in relation to missions is in the purview of the Directorate of Operations at the Ministry of Defence. In this article, the authors analyse the effectiveness of this central process and, in particular, its disconnect with the lessons learned processes of the services. Furthermore, the article explores potential remedial institutional interventions to address the issues identified with the Joint Lessons Learned Process. By offering potential solutions, the authors seek to combine academic insights with practical utility.

The article draws upon the authors' research projects on the lessons learned processes related to the Dutch missions to Afghanistan (ISAF) and Mali (MINUSMA) and various training exercises.[4] Based on primary (official) sources, academic scholarship, engagements with practitioners and over 74 interviews with service members and civil servants, the authors have obtained a thorough insight into the Netherlands Armed

1 E. de Waard and M. van der Vorm, 'Unpacking the learning dynamics of a military task force in Afghanistan from a project-based organising perspective', *Defense & Security Analysis* 40 (2024) (4) 477-498. DOI: 10.1080/14751798.2024.2392941; M. van der Vorm, *The Crucible of War: Dutch and British Military Learning Processes in and Beyond Southern Afghanistan* (Leiden, Leiden University, 2023).

2 Ministerie van Defensie, *Sneller Aanpassen, Minder Bloed*, Weblog CDS (9 January 2026).

3 According to NATO doctrine, a lessons learned process in a military context is defined as a procedure used 'To identify, act, institutionalize, and share lessons to ensure learning from experience is converted into actual improvement via a formal process.' NATO Joint Analysis and Lessons Learned Centre, *The NATO Lessons Learned Handbook*, Fourth Edition, Lisbon (2022) 9.

4 Prof Dyson gratefully acknowledges the support of the UK Economic and Social Research Council who supported the research undertaken by himself and the project Post-doctoral Fellow, Dr John Tull, via grant ES/V004190/1.

Troops who are faced with operational challenges will be the first to adapt

PHOTO PICTURE ALLIANCE, TON KOENE

Forces Joint Lessons Learned Process.[5] This detailed empirical perspective enables an analysis of the Dutch learning capacity and identification of the elements which require this concerted remedial action.

The article is structured into three parts. In the first section, the recent literature on military learning is analysed briefly to provide a theoretical overview on organisational learning in the armed forces, in order to identify the key barriers to and enablers of organisational learning. The second section will then examine the barriers to learning within the Joint Lessons Learned Process and the wider repercussions for the military. Three broad categories of barriers are identified: process, conditional and professional.[6] Finally, the third section explores best practices that can be implemented to improve the Joint Lessons Learned Process of the Dutch military through four action themes: integration and senior leadership sponsorship, professional incentives, mission exploitation symposia, and analytical continuity.

Theoretical underpinnings: barriers and enablers

How military organisations change to face current or emerging challenges has been subject of intense study for the last few decades.[7] Colloquially known as Military Innovation Studies, early works emphasised innovation

5 Prof Dyson and Dr Tull - with the support of Lieutenant-Colonel Dr Martijn van der Vorm - conducted 74 interviews spanning hierarchical levels of officers and officials participating in multiple phases of organisational development of lessons-learned processes, operations, exercises and key areas of activity in the institutional military, focusing mainly on the 2013-2022 period, but with some extending up to 2024.

6 T. Dyson, *Organisational Learning and the Modern Army: A New Model for Lessons Learned Processes* (Abingdon, Routledge, 2019) 17-50.

7 S. Griffin, 'Military innovation studies: Multidisciplinary or lacking discipline?' *Journal of Strategic Studies* 40 (2019) (1-2) 198-203; M. Horowitz and S. Pindyck, 'What is a military innovation and why it matters', *Journal of Strategic Studies* 46 (2023) (1) 85-114.

The wars in Iraq and Afghanistan were an important catalyst to the study of adaptation

being initiated from either military leadership or even civilian intervention. These studies focused more on organisational change in times of peace than war time adaptations.[8] Scholar Stephen Rosen argued that change in war is circumscribed due to the way that urgent operational requirements and time constraints preclude organisational upheaval that is associated with innovation.[9] Indeed, scholarly attention towards learning from wartime experience and horizontal dissemination was initially limited until Adam Grissom directed attention firmly towards bottom-up adaptation.[10] He contended that troops who are faced with operational challenges will be the first to try to adapt. Moreover, when their adaptations are not sufficient, they will provide signals to the wider institution for new capabilities or strategies.[11] At the time, this notion provided a new impetus to study the ability of soldiers in the field to improvise and adapt.[12]

The wars in Iraq and Afghanistan were an important catalyst to the study of adaptation. Here, Western armed forces were confronted with insurgencies for which they were conceptually ill-equipped. Generally, the deployed units strove to adjust their tactics, techniques and procedures (TTPs) to combat elusive adversaries. Simultaneously, however, their bureaucratic parent institutions often struggled to keep up with the urgent operational demands for additional capabilities. Where successful adaptation was identified, the salient factors were leadership, strategic (or organisational) culture, civil-military relations, and international politics.[13] A further recurring theme in this literature was that the institutional level is often reluctant to enact drastic organisational changes for what were considered irregular wars. Despite the urgency posed by the operations at hand, the militaries had to maintain a precarious balance to ensure readiness for potential future challenges, most notably conventional wars.[14]

Although the new emphasis on the role of experience from operations was welcome, academic works at the time generally restricted their analyses to influencing factors – as if they were fixed elements – and under-theorised the processes of organisational change.[15] An alternative approach began to look to the literature on organisational learning to better understand military learning processes, yet early works also suffered from the aforementioned defects of top-down direction and light-touch application of theory.[16] This meant they

8 See for instance: B. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain and Germany between the World Wars* (Ithaca, Cornell University Press, 1984); E. Kier, *Imagining War: French and British Military Doctrine between the Wars* (Princeton, Princeton University Press, 1997); M. Horowitz, *The Diffusion of Military Power: Causes and Consequences for International Politics* (Princeton, Princeton University Press, 2010).

9 S.P. Rosen. *Winning the Next War: Innovation and the Modern Military* (Ithaca, Cornell University Press, 1991) 251-253.

10 To be sure some insightful perspectives were offered, see for example: B. Gudmunsson, *Stormtroop Tactics: Innovation in the German Army, 1914-1918* (New York, Praeger, 1989); M. Doubler, *Closing with the Enemy: How the GI's Fought the War in Europe, 1944-1945* (Lawrence, University Press of Kansas, 1994).

11 A. Grissom, 'The future of military innovation studies' *Journal of Strategic Studies*, 29 (2006) (5) 919-920.

12 See for example: W. Murray, *Military Adaptation in War: With Fear of Change* (New York, Cambridge University Press, 2011); M. Finkel, *On Flexibility: Recovery from Technological and Doctrinal Surprise on the Battlefield* (Stanford, Stanford University Press, 2011); N. Kollars (2014), 'Military innovation's dialectic: Gun trucks and rapid acquisition', *Security Studies* 23 (2014) (4) 787-813.

13 Important works in this regard include: T. Farrell, F. Osinga and J. Russell (eds.), *Military Adaptation in Afghanistan* (Stanford, Stanford University Press, 2013); C. Serena, *A Revolution in Military Adaptation: The US Army in Iraq* (Washington D.C., Georgetown University Press, 2011); J. Russell, *Innovation, Transformation and War: Counterinsurgency Operations in Anbar and Ninewa Provinces, Iraq, 2005-2007* (Stanford, Stanford University Press, 2011).

14 Van der Vorm, *Crucible of War*, 384-387.

15 Griffin, 'Military innovation studies', 198-203.

16 See for instance: R. Downie, *Learning from Conflict: The U.S. Military in Vietnam, El Salvador, and the Drug War* (Westport, Praeger, 1998); J. Nagl, *Learning to Eat Soup with a Knife: Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam* (Chicago, Chicago University Press, 2022).

frequently omitted any real consideration of the informal lesson-sharing processes that feature in the daily activities of personnel and functions. More recent publications head off those deficits by integrating the informal as well as formal learning methods that can potentially facilitate tactical, operational and strategic level change.[17] These analyses of the interplay between informal and formal processes shed light on impediments to effective organisational learning and point out potential remedies.

In theory, formal lessons-learned processes function as the conduit between experiences from the field and institutional adaptation. However, as studies show, adoption of formal processes such as NATO's Lessons Learned Process is in itself insufficient for effective learning.[18] Effectiveness requires a culture that promotes critical reflection, the institutionalisation of knowledge, and active translation into accountable remedial actions to improve training, concepts and capabilities. Consequently, the organisational culture of armed forces should warrant a thorough resourcing in terms of budget, intellectual capital and attention.[19] Moreover, the dialectic between informal lessons and institutional requirements constitutes a dynamic interplay that forms the core of military learning processes.[20] Thus, when formal processes do not work as intended, or seem misaligned with perceived realities, practitioners generally seek out informal work-arounds. In short, understanding a military's learning capacity cannot be limited to analysing operational outcomes, but must also include analysis of how practitioners across different communities engage with formal and informal lesson learning processes in their daily work practices.[21]

In summary, the key theoretical insights are that effective learning requires both formal processes and informal practices with leadership commitment being essential to supporting changes to those aspects of institutional culture that shape whether lessons translate into capability. The Netherlands Armed Forces have adopted NATO's Lessons Learned Process and established formal structures at both joint and service levels. Yet as the empirical evidence from the recent study demonstrates, adopting formal procedures has not been sufficient to ensure effective organisational learning. Three categories of barriers emerged from the analysis of that evidence, illuminating why the gap between doctrine and practice persists. These barriers will be addressed next as the cornerstone of our analytical framework for this article.

Barriers to formal learning at the joint level in the Netherlands Armed Forces

Since 2005, the Directorate of Operations, situated at the Defence Staff, is responsible for planning, executing and evaluating military missions. The Directorate's J7 Branch is responsible for the Joint Lessons Learned Process related to missions. Notably, the Defence Staff also has a Department of Evaluations. Formally, this department's responsibility is to evaluate missions, learn from them and provide accountability on military missions towards the Dutch Parliament. Although the Department of Evaluations has a slightly different task and reports directly to the Chief of Defence, it works intimately with the J7 Branch.[22]

As recent studies attest through the gathering of substantial empirical data, the effectiveness of the Joint Lessons Learned Process has proved to be limited.[23] While a number of deficiencies of the process have been identified and demonstrated, further analysis of these barriers is warranted in order to propose targeted remedial actions as a systematic set of improvements. As

17 Dyson, *Organisational Learning*; F. Hoffman, *Mars Adapting: Military Change during War* (Annapolis, Naval Institute Press, 2021); Van der Vorm, *Crucible of War*.
18 Dyson et al, *'Battlefield Knowledge'*, 7-8.
19 Hoffman, *Mars Adapting*, 269-272.
20 N. Kollars, R.R. Muller and A. Santora, 'Learning to fight and fighting to learn: Practitioners and the role of unit publications in VIII Fighter Command 1943–1944, *Journal of Strategic Studies* 39 (2016) (7) 1046; Van der Vorm, *Crucible of War*, 365-369.
21 Dyson et al, *'Battlefield knowledge'*.
22 Van der Vorm, *Crucible of War*, 156-157.
23 See for instance: De Waard and Van der Vorm, 'Unpacking the Learning Dynamics'; Dyson et al, 'Battlefield knowledge'; Van der Vorm, *Crucible of War*; I. Wiltenburg, *Adapting to Improve* (Doctoral dissertation, Leiden University, 2024).

Operational tempo outpaces bureaucratic processes, which undercuts the learning processes from missions PHOTO PICTURE ALLIANCE, TON KOENE

a result of further analysis of their research,[24] the authors identified three broad categories of barriers in the Joint Lessons Learned Process. The first category entails barriers related to the process itself. A second category consists of the environing conditions supporting or hindering the process. The third category involves professional aspects of how personnel of the armed forces relate to the Joint Lessons Learned Process. In this section the authors explain this categorisation and the relationships between them by elaborating on these barriers with empirical findings.

Process barriers

Although the Netherlands Ministry of Defence has adopted NATO's Lessons Learned Process, the authors have identified several process-oriented deficiencies that impede effective learning. First of all, there is a gap between the formal process at the joint level and practical arrangements within the services or even within units. In their day-to-day operations, units encounter challenges that require swift remedial action. If this is within its ability, a unit will generally act on it. When an identified problem is more substantial and requires wider institutional attention, for instance when new equipment is necessary to overcome the challenge, a different process follows in which the Directorate of Operations has no role. As such, the semi-formal and formal learning processes were not linked.

This divergence is both driven and exacerbated by the disconnect between the roles and responsibilities of the Defence Staff and the services. While the Defence Staff is concerned with the planning and execution of missions, the services are tasked with mission preparation for their units. However, mission evaluations from recent operations often show identified lessons that pertain more to the mission preparation than its execution and the Defence Staff has limited influence in remedying such problems. A further compounding element is that deployed

24 Specifically, thematic analysis: systematically coding qualitative data to identify recurring patterns in how people experience or make sense of something. The method is explained in detail in the online supplement to Dyson et al, *'Battlefield Knowledge'*.

units generally consist of temporary task organisations made up from different units that have different competencies and, therefore, a distinct approach to overcoming problems.[25]

Another process-oriented deficiency is a limited analytical capability. While data are collected, the Defence Staff lacked the resources to thoroughly analyse reports to recognise recurring patterns. As a result, individual observations remain isolated with little consideration of the cumulative implications of tactical issues for the operational and strategic levels. The lack of analytical products impedes the feedback loop. Individual officers who contributed their observations often did not receive any feedback on their reports or information on whether the organisation took any remedial action on identified problems. As one MINUSMA officer stated: 'I talk with my predecessors, dig out documents from contacts, and rely implicitly on the pre-deployment training unit; but it's all hurried, and when it is time for me to file my Alpha-1200 [end of rotation report], I don't know if anyone in HQ or the Ministry is paying attention.'[26]

A third element related to the formal process concerns the tension between different time horizons. Of course, operational tempo outpaces bureaucratic processes such as procurement of equipment. Yet, this reality notwithstanding, these temporal differences undercut the learning processes from missions. During operations in Afghanistan, the Ministry of Defence strove to align the distinct tempos in light of the urgent operational requirement to confront the threat posed by improvised explosive devices (IEDs). To expedite an organisational response, a Task Force Counter-IED was established. While this organisation was relatively effective, it had to jettison all formal processes to attain results, thereby underlining the disconnect between operational and institutional timelines.[27] In sum, the Joint Lessons Learned Process suffers from a disconnect between semi-formal arrangements within the services, limited analytical resources and a mismatch in operational and bureaucratic time horizons.

Conditional barriers

This category of barriers can be divided into three elements: proximity of lessons, lack of robust tools to store and disseminate lessons and organisational politics affecting priorities. Our study shows that service members value informal and proximate, unit-specific knowledge while the formal process is viewed sceptically. Although practice-based experiential learnings are invaluable to initiate adaptations, the data indicate that during missions, this informal approach did not feed into the Joint Lessons Learned Process – situation-specific problems are dealt with, insights passed on in HOTO or training, bureaucratic form-filling clashes with time pressures. Furthermore, this hindered the diffusion of lessons. If lessons are disseminated over rotations, this was mostly due to personal relations rather than structural arrangements: 'Institutional knowledge of how to operate within the UN mission was therefore gone; we weren't interested, we didn't invest to keep it in our organisation.'[28]

A further condition that affects formal learning is the dearth of tools to store and disseminate knowledge. Although there was a central lessons-learned database, its use was limited throughout the armed forces; eventually, the database was discontinued and the J7 Branch resorted to managing lessons via a spreadsheet. The recording of lessons centrally became even more limited to formal reporting: 'Our work-around was to record and manage lessons learned using Excel and then transpose that into formal reporting and systems.'[29] Instead, officers communicated their observations to colleagues through informal means such as verbally or over e-mail. Consequently, beyond the obligatory post-mission reports, the feeding of observations into the formal process was constrained by these practices. This over-reliance on informal networks makes organisational knowledge fragile and vulnerable to personnel

25 Dyson et al, *'Battlefield Knowledge'*, 21-22.
26 Interview, Lieutenant-Colonel 1, Netherlands Army.
27 Van der Vorm, *Crucible of War*, 194-197.
28 Interview, Lieutenant-Colonel 2, Netherlands Army.
29 Interview, Analyst, Netherlands Armed Forces.

turn-over. Unfortunately, turn-over among service members is rather high in the armed forces, both within missions as in normal postings in the Netherlands.

The final conditional element is that of organisational politics. One important aspect of this barrier is shifting priorities as a result of political guidance. A senior officer stated: 'The military leadership are unable to translate lessons-learned at the strategic and operational level quickly and swiftly into the armed forces, because every time they bump into political friction from central guidance, and it stops.'[30] Following several incidents, such as a fatal accident with a mortar in Mali in 2016, safety during missions and exercises became a paramount consideration, which had significant attention at the political level and the Ministry's leadership. As important as this emphasis on safety was, it diverted scarce resources from other (operational) concerns. Tellingly, a significant number of interviewed leaders within both the ministry and the services viewed the Joint Lessons Learned Process as peripheral to their core business, reducing their willingness to allocate resources and attention to the Lessons Learned Process. The leadership's lack of prioritisation for the Joint Lessons Learned Process is detrimental to its effectiveness, which is a conclusion that feeds into the last category of barriers.

Professional barriers

The lack of meaningful organisational change based on observations resulted in a feeling that participation in the Joint Lessons Learned Process was futile. A typical statement by interviewees was: 'It does not feel that anything happens with observations.' More specifically, a senior officer observed: 'I presented the report, with all the missions I executed and the recommendations, and lessons identified and lessons-learned, but if it initiates some changes, I don't know. […] I have never had feedback from the Ministry of Defence, what they did with my Alpha 1200. What is it like? It is self-help.'[31]

Furthermore, our findings indicate that while there is an informal culture of learning, officers were apprehensive in sharing encountered problems as this might reflect on their leadership. As an interview partner related: 'Hierarchy and stovepipes get in the way… Culturally, informally there is a culture of learning […]. But the overall sense remains that knowing something is knowing about my failings or about complaints. It is usually not something to share.'[32]
This is reinforced by the absence of positive signals in promotion criteria, whereby promoting and producing lessons-learning would be explicitly identified as a required characteristic for further leadership roles.

A final aspect is that there is a perceived fundamental division between the services in their learning culture. Generally, the Air Force was considered to be the most geared towards learning lessons while the Army had the most limited capabilities to learn from operations, with the Navy taking up a position somewhere in the middle.[33] Although this can be viewed as a matter of perspective, these perceptions complicate the formal learning process at the joint level due to the different outlooks between the services, and thus affect the sense of professional engagement and identity. In conclusion, these more intangible barriers to the Joint Lessons Learned Process can potentially prove to be the most intractable. To remove this and the other barriers remedial action is needed.

Implications of these barriers

These three barriers have concrete operational implications. When the Joint Lessons Learned Process cannot capture and disseminate critical observations – such as tactical innovations in responding to encountered threats, or evolving tactics by adversaries – units deploying on subsequent rotations are deprived of institutional knowledge. They already typically rely heavily on informal networks pre-deployment, but

30 Interview, General 1, Netherlands Armed Forces.
31 Interview, Lieutenant-Colonel 3, Netherlands Army.
32 Interview, Lieutenant-Colonel 2, Netherlands Army.
33 Interview, General 2, Netherlands Armed Forces; This observation was expressed by multiple interview partners.

Perceptions of different learning cultures among the services complicate the formal learning process at the joint level PHOTO MCD, JARNO KRAAYVANGER

following Handover-Takeover, further informal learnings may or may not reach them. The lack of reliable institutional lessons learned processes means they face operational challenges without the benefit of all potential experience. This places personnel at unnecessary risk and degrades mission effectiveness.

Moreover, when the same problems recur across multiple rotations without institutional response, or efforts to address it are ignored in promotion processes, these signal to deployed personnel that their observations are undervalued which further erodes participation in the formal process. The disconnect between joint and service-level processes adds to this self-reinforcing spiral: as confidence in the system declines, the quality of inputs may deteriorate, which in turn reduces the system's effectiveness.

Opportunities through best practices

The imperative of enhancing the armed forces' learning capacity is gaining traction among its personnel. Yet, as officers frequently commented, they see little improvement in the lesson learning capability of the Netherlands Armed Forces: 'But my experience is that I really see… no changes in nine years. And that is kind of concerning when you are out in the field.'[34] Therefore, to address the identified barriers to learning at the joint level, remedial action is warranted. Based on international research and observed best practices, four action themes are identified to enhance the Joint Lessons Learned Process: integration through senior leadership

34 Interview, Major, Netherlands Army.

sponsorship; restructuring professional incentives and career practices; exploitation forums proximate to operations; and finally, analytical continuity.

Integration through senior leadership sponsorship

One of the most consistent factors cited in the literature as key to successful learning practices is leadership. An organisation's leadership can set the example on willingness to evaluate the organisation's effectiveness. Moreover, they can award resources to processes, assign leaders at lower levels and ultimately enact change.[35] Yet, at the same time, operational experiences, insights and potential solutions are commonly first initiated at lower levels in the military. This reflects the insights of much of the aforementioned literature on bottom-up adaptation. Generally, troops and units will expend significant efforts to overcome operational challenges. However, these initiatives can only be effective up to a certain point. Institutional sponsorship is often needed to implement and disseminate new capabilities throughout the force.

What is currently needed is an explicit mandate by senior leadership to elevate and enhance the Joint Lessons Learned Process. Furthermore, the Joint Lessons Learned Process should link the extant processes and initiatives within the services. In other words, senior leadership should prioritise the learning capacity of the joint force and provide sufficient resources to it. At the time of writing, the J7 Branch within the Joint Force Command (JFC) is essentially the senior custodian of the Joint Lessons Learned Process.[36] However, this branch is geared specifically to missions and has limited control to follow up on lessons identified.

To remedy this, the establishment of a joint cross-functional team is warranted.[37] By including participants from various directorates of the Ministry of Defence (for instance Policy, Plans, Military Strategy, Operational Readiness and the JFC) and the services, a comprehensive coordination mechanism for learning can be built.

Furthermore, a cross-functional team with mandate and resources can oversee the learning process and the implementation of necessary remedial actions based on lessons identified. It can link the learning processes of the services and assist in learning from (joint) exercises. By integrating disciplines in a cross-functional team, an overarching learning process can be created that enhances the current lower-level processes. Moreover, it can harness and support the various initiatives to improve learning capacity. To be sure, this is not a call for a large new staff directorate, but rather a close collaboration within the Ministry of Defence, including key functional areas and with sufficient sponsorship by its senior leaders. Of course, this requires the leadership to be conducive towards candid assessment of the organisation's performance. Potentially, a small Joint Warfare Centre with sufficient resources could eventually provide this coordinating function between directorates and the services.

Restructuring professional incentives and career practices

While the attention of senior leadership for the lessons-learned process is a crucial starting point for enhancing its performance, the professionalisation of service members tasked with the process is a further fundamental consideration. As Stephen Rosen argued, enacting meaningful change in armed forces is often dependent on whether promising and rewarding career paths can be generated.[38] Currently, positions in knowledge development, doctrine or lessons-learned are regarded as neutral to career prospects at best. In discussing organisational learning roles, a former mission commander summed up this common viewpoint emphatically: 'The selection criteria for promotion are not well-suited to our current needs, they are based

35 Hoffman, *Mars Adapting*, 44-46.

36 The Netherlands Joint Force Command has been established in 2025 and is the successor of the Directorate of Operations.

37 T. Dyson. 'A revolution in military learning? Cross-functional teams and knowledge transformation by lessons-learned processes', *European Security* 29 (2020) (4) 483–505.

38 Rosen, *Winning the Next War,* 255.

on obsolete career path designs.'[39] This outlook is detrimental to the learning capacity of the armed forces as talented personnel will opt for other positions.

Consequently, the career prospects associated with learning processes and knowledge development should be enhanced. These positions should be prestigious to attract talented officers.[40] As a more contemporary example, the Ukrainian Army's Mobile Lessons Learned Teams increasingly employ General Staff officers to ensure sufficient expertise and alignment with learning.[41] Service members tasked with organisational learning should, therefore, combine operational experience with analytical capabilities to distil the relevant lessons. Additionally, this enhanced credibility helps to promote solutions and implement new ideas. Beyond increasing operational performance, this can provide the military with skilled interlocutors translating operational performance into policy insight and innovation inputs to industry. Finally, investment in specific training for these positions is necessary.

Mission exploitation forums proximate to operations

Of course, the Joint Lessons Learned Process starts with observations from the field. Yet, as elaborated above, signals are not sufficiently captured through the existing procedures. Furthermore, questionnaires and databases, while essential for the overall process, are ill-suited to capture tacit knowledge. Instead, collecting experiences from missions (and large exercises) should be organised in a more direct fashion. To this end, the establishment of recurring Mission and Exercise Exploitation Symposia (MXS/EXS) should be institutionalised as a core component of the military's learning cycle. These symposia would provide a structured forum to consolidate observations, analyse trends, and translate experience into actionable improvements across doctrine, training, materiel, leadership, personnel, and organisation.

A useful example can be found in the British Army's conduct of mission exploitation symposia during the campaign in Helmand, Afghanistan. Rather than relying solely on post-tour reports, the British Army convened centrally-led exploitation symposia after each rotation that brought together returning commanders, staffs, trainers, capability developers, knowledge institutions, industry and interagency partners. These symposia enabled the rapid identification of recurring issues such as force protection, partnering, and counter-IED measures. These directly informed changes to pre-deployment training, tactics, and equipment within compressed timelines. Critically, ownership for implementation was assigned during the symposium itself, reinforcing accountability and momentum.[42]

Within the Dutch context, exploitation symposia should be convened at defined intervals following major operations and large-scale exercises, and chaired at a sufficiently senior level to ensure authority and follow-up actions. The proposed joint cross-functional team can act as a main driver and help bridge service boundaries and different functional areas. Participation must be analogous to the British example: deployed personnel, training and doctrine authorities, acquisition stakeholders, industry and knowledge institutions. Inputs should be evidence-based, drawing on validated observations, exercise data, and international insights. Outcomes must be concrete and traceable: prioritised lessons, designated action owners, and clear timelines. These outputs should be formally captured within existing knowledge management and tracking systems to ensure transparency and accountability. By institutionalising exploitation symposia the Netherlands Armed Forces can more effectively capture experience and convert it into capability development and strengthen institutional learning.

39 Interview, Major, Netherlands Armed Forces
40 M. A. Hunzeker, *Dying to Learn* (Cornell, Cornell University Press 2021) 30.
41 Y. Pashchuk. 'Mobile lessons learned teams in the Armed Forces of Ukraine: Adaptation and innovations in the war (2021-24)', *Baltic Journal of Legal and Social Sciences* 1 (2025) 219-29.
42 See Dyson, *Organisational Learning*, 89-90; Van der Vorm, *Crucible of War*, 293.

Analytical continuity

In all organisations, personnel turnover impedes knowledge management. Within militaries, this turnover is particularly intense, with frequent reassignment by design to ensure relevant experience for service members. This volatility in career paths impedes the institutional memory of the armed forces. To overcome this challenge, the further integration of civilian analysts in the Joint Lessons Learned Process has several benefits. First of all, civilian analysts can provide long-term continuity and augment military personnel. Their sustained presence preserves institutional memory, enables longitudinal analysis across multiple operations and exercises, and reduces the recurring loss of expertise caused by the frequent personnel turnover.

Civilian analysts also contribute specialised methodological skills that complement military experience. Trained in disciplines such as data analysis, social science research, systems thinking, or organisational learning, they strengthen the rigour of observation validation, trend analysis, and causal assessment. This enhances the credibility of lessons and supports evidence-based decision-making, particularly at the operational and strategic levels.[43] Furthermore, civilian analysts offer an independent perspective that can challenge ingrained hierarchical or cultural (service) biases. Their relative distance from command structures enables more candid analysis of sensitive issues, while still operating within established security and governance frameworks. This objectivity is critical for identifying systemic issues that may otherwise remain unaddressed. Another benefit is that they can help bridge the 'translation' gap between military requirements and civilian-dominated policy processes. Finally, civilian capacity increases resilience and scalability within the learning process. Analysts can support deployed teams on missions, exercise exploitation, and headquarters analysis without drawing from scarce operational manpower.[44]

Conclusion

This article set out to examine how the Dutch military's Joint Lessons Learned Process can be strengthened to better support adaptation and operational effectiveness. By structuring the analysis across theory, diagnosis, and practical improvement measures, the study sought to bridge the persistent gap between learning in principle and learning in practice within the Netherlands Armed Forces.

The first section demonstrated that the literature on military and organisational learning emphasises the interplay between bottom-up

43 The Dutch military employed civilian operational analysts (as reservists) to conduct campaign assessment during operations in Afghanistan. See: Van der Vorm, *Crucible of War*, 154-155.

44 Dyson, *Organisational Learning*, 82-83, 230-232.

PHOTO S LONGWORTH

adaptation and institutional mechanisms as the key dynamic in translating experience into improvement. Armed forces that perform well in this regard treat learning as a command responsibility rather than a purely administrative function, and they invest accordingly in structures, people, and analytical capacity. This theoretical foundation provided a benchmark against which the Dutch lessons learned system could be assessed.

In the second section, three categories of barriers were identified within the Joint Lessons Learned Process of the Dutch military. Process-related barriers limit the timely exploitation and implementation of lessons. Conditional barriers, such as competing priorities and limited resources, undermine consistency and follow-through. Professional barriers, including insufficient incentives, frequent personnel rotation, and limited analytical depth, further constrain the system's effectiveness. Taken together, these barriers do not merely affect the Joint Lessons Learned Process itself, but also have wider repercussions for readiness, operational effectiveness and the credibility of institutional learning.

Three concrete steps could initiate this transformation. First, the Defence Staff could issue a directive explicitly prioritising organisational learning and (formally) establishing the joint cross-functional team with mandate, budget, and direct access to senior leadership by the end of 2026. Second, the services could conduct a joint review of career progression criteria to ensure that assignments in knowledge development and lessons learned are recognised as career-enhancing rather than career-neutral. Third, the Defence Staff could institutionalise the first Mission Exploitation Symposium following the next major (joint) exercise or deployment, using it to demonstrate the value of this approach and refine the methodology for future iterations.

Collectively, these findings underline that improving the Joint Lessons Learned Process is not a technical adjustment, but an organisational and even cultural challenge. The Dutch military already possesses many of the necessary components and valuable bottom-up initiatives; what is required is greater coherence, professionalisation, and leadership commitment. By implementing the proposed action themes, the Ministry of Defence can visibly link operational experience to tangible change, reinforce a learning mindset across the force, and ensure that the Netherlands Armed Forces are positioned to adapt effectively in an increasingly complex security environment. The alternative – continuing with fragmented initiatives that deliver marginal improvements – would leave the Netherlands Armed Forces ill-prepared for the demands of high-intensity warfare on the European continent. ■

British troops leave Helmand, Afghanistan. The British Army organised symposia after each rotation, which offer a useful example of exploiting and implementing lessons learned

Duitse diplomatieke nederlaag bij de VN

Kolonel arts (b.d.) F.J.A. van Meeteren, dmcc*

In een wereld waarin geopolitieke spanningen toenemen, is het voor Nederland van essentieel belang om scherp in beeld te hebben hoe de Duitse positie is op het internationale toneel. Want wat Berlijn doet, raakt direct ook Nederland: van handel tot veiligheidsbeleid. Nederland en Duitsland werken niet alleen nauw samen op diverse gebieden, maar zijn ook elkaars belangrijkste handelspartners en militaire bondgenoten in de EU en de NAVO. Zo zijn beide landen betrokken bij gezamenlijke defensieprojecten zoals het Main Ground Combat System (MGCS), de opvolger van de Leopard 2-tank, en de Eurodrone, een onbemand vliegtuig voor verkenning en bewaking. Daarnaast is er het Duits-Nederlandse Korps, een van de weinige binationale legerkorpsen ter wereld, en samenwerking in missies zoals die in Litouwen, waar Nederlandse en Duitse troepen samen de oostflank van de NAVO versterken. Die militaire samenwerking blijft, maar Duitsland moet in de internationale politiek een flinke stap terug doen.

FOTO PICTURE ALLIANCE/DPA, MICHAEL KAPPELER

De Duitse minister van Buitenlandse Zaken Johann Wadephul (tweede van links) bij de stemming op 3 juni bij de VN in New York

Op 3 juni 2026 leed Duitsland een verrassende diplomatieke nederlaag in de VN: voor het eerst mislukte de herverkiezing als niet-permanent lid van de Veiligheidsraad. Ondanks miljoeneninvesteringen in lobbyen, ontwikkelingssamenwerking en VN-programma's, en profilering als betrouwbare verdediger van de internationale rechtsorde, haalde Duitsland het niet. De nederlaag heeft meerdere oorzaken en de gevolgen zijn symbolisch en strategisch. Duitsland mist nu toegang tot cruciale besluitvorming over oorlog, sancties en crises, juist in een periode van geopolitieke spanningen.

Duitsland had gerekend op een diplomatiek succes en de herverkiezing in de V-Raad leek in hun ogen een formaliteit. De Duitse campagne liep immers al jaren. Duitsland investeerde miljoenen in zijn campagne. Niet alleen in lobbyen, maar ook in ontwikkelingssamenwerking, humanitaire hulp en VN-programma's om stemmen te winnen. De regering van bondskanselier Friedrich Merz presenteerde Duitsland als een betrouwbare verdediger van de internationale rechtsorde, een belangrijke financier van de VN[1] en een land dat steeds meer verantwoordelijkheid wil nemen voor de veiligheid van Europa. Toch liep het finaal mis.

Toen de stemmen in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 3 juni werden geteld, volgde de ontnuchtering. Oostenrijk kreeg 131 stemmen, Portugal 134 en Duitsland bleef steken op slechts 104 stemmen. Daarmee eindigde Duitsland als derde in de race om twee beschikbare zetels voor de West-Europese groep en viel het buiten de boot. Duitsland bleef zelfs ruim onder de vereiste tweederdemeerderheid van 127 stemmen. Het was de eerste keer dat Duitsland een verkiezing voor een niet-permanente zetel in de Veiligheidsraad verloor. Deze nederlaag wordt in Berlijn gezien als veel meer dan een symbolische tegenslag. Zij raakt aan fundamentele vragen over de positie van Duitsland binnen Europa en in de wereld, de effectiviteit van zijn diplomatie en de geloofwaardigheid van de regering-Merz. De Bondsrepubliek Duitsland heeft sinds haar Wiedervereinigung op 3 oktober 1990 een indrukwekkend *track record* opgebouwd binnen de Verenigde Naties. Het land diende sinds die tijd al zes keer als niet-permanent lid van de Veiligheidsraad en slaagde er telkens in voldoende steun te verwerven. Juist om die reden kwam de uitslag drie maanden geleden hard aan. Het vernederende: Duitsland werd deze keer ruim verslagen door twee aanzienlijk kleinere Europese landen. Voor veel waarnemers is dat een signaal dat de internationale steun voor Duitsland minder vanzelfsprekend is dan Berlijn zelf dacht. Voor het verlies bestaat niet één verklaring; volgens analisten is er sprake van een combinatie van factoren.

Mogelijke verklaringen voor de nederlaag

De Duitse minister van Buitenlandse Zaken Johann Wadephul zei dat met name Rusland actief campagne heeft gevoerd tegen de Duitse kandidatuur. Duitsland behoort sinds de Russische invasie van Oekraïne tot de meest uitgesproken Europese steunpilaren van Kiev. Het land levert militaire hulp, financiert wederopbouwprogramma's en dringt voortdurend aan op harde sancties tegen Moskou. Binnen de VN zijn echter veel landen minder uitgesproken pro-Oekraïens dan de Europese regeringen. Vooral in delen van Afrika, Azië en Latijns-Amerika leeft de opvatting dat het Westen selectief omgaat met internationaal recht. Rusland zou volgens Berlijn actief hebben geprobeerd die gevoelens te mobiliseren tegen Duitsland. Of dit daadwerkelijk het geval was, valt moeilijk te bewijzen. De stemming is geheim. Maar dat Rusland liever geen extra uitgesproken pro-Oekraïense stem in de Veiligheidsraad ziet, staat buiten kijf.

Een tweede factor betreft het Midden-Oosten. Duitsland voelt zich vanwege de Holocaust historisch verplicht tot bijzondere steun aan Israël. Tegelijkertijd heeft de oorlog in Gaza veel

* John van Meeteren is voormalig hoofd van de afdeling Militaire Diplomatie en Relatiebeheer bij de dienst Internationale Militaire Samenwerking van het ministerie van Defensie.

1 Duitsland is de vierde grootste bijdrager aan het VN-budget na de VS, China en Japan.

De Duitse bondskanselier Friedrich Merz neemt deel aan overleg tussen de EU en de Afrikaanse Unie. De relatie tussen Duitsland en het Global South kent grote spanningen

kritiek op Israël opgeroepen, vooral in landen van het zogeheten Global South.[2] De afgelopen jaren heeft Duitsland zich sterk geprofileerd in de vorm van steun aan Oekraïne, sancties tegen Rusland en verdediging van de internationale rechtsorde. Veel landen in het Global South vragen zich echter af waarom dezelfde principes volgens hen minder consequent worden toegepast op andere conflicten, met name in Gaza. Wadephul erkende zelf dat Duitslands bijzondere relatie met Israël mogelijk stemmen heeft gekost. Door veel staten die kritisch zijn op het Israëlische optreden wordt Duitsland gezien als een van de meest loyale bondgenoten van Jeruzalem. Dat beeld heeft de Duitse positie in de Algemene Vergadering vermoedelijk verzwakt.

Een derde verklaring ligt in de bredere relatie tussen Duitsland en de landen van Afrika, Azië en Latijns-Amerika. De relatie tussen Duitsland en deze landen is complex en wordt de laatste jaren gekenmerkt door spanningen op verschillende vlakken. Een voorbeeld: de begroting van het Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (BMZ) werd in 2025 met 1,2 miljard euro verlaagd ten opzichte van 2024, wat tot protesten leidde van ngo's en partnerlanden. Verschillende ontwikkelingslanden ergeren zich bovendien aan wat zij zien als een moraliserende Duitse buitenlandpolitiek. Sommige diplomaten spreken van een groeiende kloof tussen hoe Duitsland zichzelf ziet en hoe andere landen hen percipiëren. Dit is voor Duitsland een pijnlijke *wake-up call*. De uitslag zegt veel over de verhouding tussen Duitsland en de rest van de wereld. De regering-Merz ziet Duitsland graag als een bruggenbouwer. De stemming suggereert echter dat veel landen in Afrika, Azië en Latijns-Amerika dat beeld niet delen.

Daarnaast wordt in diplomatieke kringen gewezen op fouten van Duitsland zelf. Oostenrijk voerde al jarenlang campagne voor zijn kandidatuur. Het land profileerde zich als neutrale bemiddelaar en zijn rol als gastheer van belangrijke internationale instellingen in Wenen.[3] Portugal beschikt over sterke netwerken in de Portugeestalige wereld, waaronder

2 De term Global South verwijst niet naar een exacte geografische locatie onder de evenaar. Het is een sociaal-economisch en politiek concept dat voornamelijk ontwikkelingslanden, opkomende economieën en landen met een lagere levensstandaard groepeert.

3 Wenen huisvest VN-organisaties op het gebied van atoomenergie, industriële ontwikkeling en criminaliteitsbestrijding, evenals andere grote internationale instellingen zoals de OPEC en de OVSE.

FOTO PICTURE ALLIANCE/DPA, MICHAEL KAPPELER

Brazilië, Angola en Mozambique. Duitsland trad relatief laat toe tot de race en leek ervan uit te gaan dat zijn economische gewicht en financiële bijdragen aan de VN vanzelf steun zouden opleveren. Dat bleek een stevige misrekening.

Er zijn momenteel geen aanwijzingen dat de Verenigde Staten actief tegen de Duitse kandidatuur hebben gelobbyd of VN-lidstaten hebben aangespoord om niet op Duitsland te stemmen, gezien de slechte relatie tussen president Trump en bondskanselier Merz op dat moment. Er waren publieke meningsverschillen tussen de beide leiders over de Amerikaanse rol in de wereld en de toekomst van de trans-Atlantische relatie. Trump reageerde tevens scherp op kritiek van Merz op de Iran-oorlog, waarop Washington zelfs besloot duizenden Amerikaanse militairen uit Duitsland terug te trekken. Politiek gezien kan dat indirect wel een rol hebben gespeeld. In de internationale diplomatie telt niet alleen wat landen expliciet doen, maar ook hoe zij worden waargenomen. Als andere staten zien dat de relatie tussen Berlijn en Washington onder druk staat, kan dat bijdragen aan een beeld van een Duitsland dat minder invloedrijk is dan voorheen.

De reactie in Duitsland en verdere gevolgen

De reactie in Duitsland is een mengeling van teleurstelling, zelfkritiek en politieke verwijten. In een tijdperk van economische onzekerheid kan de vraag opkomen of Duitsland wel zoveel geld moet uitgeven aan een wat sommige zien als een symbolische VN-zetel. Bondskanselier Merz noemde de uitslag teleurstellend, maar benadrukte dat Duitsland een voorvechter van multilateralisme blijft. Zijn regering probeert de schade te beperken door te wijzen op de blijvende invloed van Duitsland in de Europese Unie, de NAVO en de G7. Toch is de politieke impact aanzienlijk. Vanuit de oppositie klinkt de klacht dat Duitsland internationaal aan aantrekkingskracht verliest. Ter linkerzijde verwijten de Groenen de regering dat zij onvoldoende heeft geïnvesteerd in moderne diplomatie en te veel vertrouwde op haar oude reputatie. Volgens de rechtse partij Alternative für Deutschland (AfD) toont de mislukte poging aan dat de huidige Duitse buitenlandpolitiek te veel wordt gedreven door idealistische, multilateralistische en pro-EU opvattingen, die volgens de AfD niet in het belang van Duitsland zelf zijn. In de Duitse media wordt de uitslag omschreven als een ‘historische nederlaag’ en een ‘diplomatische afwijzing’. Op sociale media en in online discussies lopen de reacties uiteen. Sommige Duitsers zien schouderophalend de Veiligheidsraad als een steeds minder relevant en krachteloos orgaan door de voortdurende veto’s van Rusland, China en de Verenigde Staten. Anderen beschouwen de uitslag juist als een pijnlijke indicatie dat Duitsland internationaal minder invloed heeft dan gedacht.

Directe beleidsgevolgen van de nederlaag zijn beperkt. Duitsland blijft een economische grootmacht, lid van de G7, de Europese Unie en de NAVO. Toch zijn de indirecte gevolgen aanzienlijk. Een zetel in de Veiligheidsraad biedt twee jaar lang toegang tot de belangrijkste diplomatieke besluitvorming over oorlog, sancties, vredesmissies en internationale crises. Niet-permanente leden hebben geen veto, maar kunnen wel de agenda beïnvloeden en resoluties mee opstellen. Voor Duitsland betekent de nederlaag dat het juist in een periode van grote geopolitieke spanningen niet aan tafel zit wanneer cruciale besluiten over Oekraïne, het Midden-Oosten, Taiwan of de Zuid-Chinese Zee worden genomen. Daarnaast verliest Berlijn een belangrijk podium om zijn ambities voor hervorming van de Veiligheidsraad te promoten. Duitsland pleit al jaren voor uitbreiding van het aantal permanente leden en ziet zichzelf als kandidaat voor zo’n toekomstige zetel. De huidige verkiezingsnederlaag maakt die ambitie momenteel zeer moeilijk verkoopbaar.

De timing is misschien wel het meest pijnlijke aspect van de hele affaire. Sinds de Russische invasie van Oekraïne heeft Duitsland een fundamentele koerswijziging ingezet. Jarenlang werd het land bekritiseerd omdat het te weinig investeerde in defensie en te afhankelijk was van Russische energie. Onder Merz probeert

FOTO PICTURE ALLIANCE/GEISLER-FOTOPRESS, BERND ELMENTHALER

Friedrich Merz ontvangt de Nederlandse premier Rob Jetten in Berlijn. Beide leiders benadrukken het belang van vergaande onderlinge samenwerking

Duitsland zich juist te profileren als leidende Europese veiligheidsmacht. De regering heeft omvangrijke investeringen in defensie aangekondigd, versnelt militaire modernisering en wil een grotere rol spelen binnen de NAVO en de Europese defensiesamenwerking. Die strategie rust niet alleen op militaire capaciteit, maar ook op politieke legitimiteit. Een land dat meer invloed wil hebben op het gebied van veiligheidspolitiek moet immers ook diplomatiek gezag bezitten. De nederlaag in New York creëert echter het beeld van een land dat weliswaar meer tanks en vliegtuigen aanschaft, maar er niet in slaagt voldoende steun te mobiliseren binnen de bredere internationale gemeenschap. Duitsland wil graag een leidende rol spelen, maar werd tegelijkertijd afgewezen door een zeer ruime meerderheid van de VN-lidstaten.

Is dit nationaal een probleem voor bondskanselier Merz? Ja, maar niet onmiddellijk. Merz staat binnenlands vooral onder druk van de AfD vanwege onder andere migratiepolitiek,[4] economische hervormingen en begrotingskwesties. Toch raakt de nederlaag een kernonderdeel van zijn politieke beleid. Merz presenteert zich als een kanselier die Duitsland opnieuw internationaal gewicht geeft. Hij heeft zich nadrukkelijk geprofileerd op buitenlands beleid, Europese veiligheid en steun aan Oekraïne. Een diplomatieke nederlaag van deze omvang ondermijnt dat verhaal. Tegenstanders zullen de uitslag gebruiken als bewijs dat Duitsland internationaal minder invloedrijk is geworden.

De nederlaag van Duitsland bij de verkiezing voor de VN-Veiligheidsraad is uiteindelijk meer dan een incident in de diplomatieke kalender. Ze laat zien dat economisch gewicht niet automatisch politieke steun oplevert. Ze onderstreept dat de internationale reputatie van een land voortdurend moet worden onderhouden. En ze maakt duidelijk dat de opkomst van het Global South de traditionele machtsverhoudingen binnen multilaterale organisaties verandert. Voor Duitsland is dat een ongemakkelijke les. Het land blijft een economische reus, een centrale speler binnen Europa en een belangrijke bondgenoot van Oekraïne. Maar de stemming van 3 juni toont aan dat veel landen in de wereld niet vanzelfsprekend achter Duitsland staan. Voor de regering-Merz komt die boodschap op het slechtst denkbare moment. Terwijl Berlijn een grotere militaire en geopolitieke rol voor zichzelf ziet in Europa, heeft de internationale gemeenschap het signaal afgegeven dat diplomatiek leiderschap niet kan worden afgedwongen met economische macht of defensieuitgaven alleen. Invloed begint uiteindelijk met overtuigingskracht. En precies daar heeft Duitsland in New York een pijnlijke nederlaag geleden. Veel landen hebben niet vóór Oostenrijk en Portugal gestemd, maar tegen Duitsland. De onverwachte nederlaag van Duitsland vormt een gevoelige aantasting van zijn internationale prestige. Voor een land dat niet alleen meer militaire slagkracht wil ontwikkelen, maar ook aanspraak maakt op een grotere stem in mondiale veiligheidskwesties, is dat een schokkende boodschap.

Frankrijk, Groot-Brittannië en China

Duitsland, dat zich de afgelopen jaren profileerde als een morele en economische leider in de EU, ziet zijn internationale aanzien een gevoelige deuk oplopen en dat komt – cynisch genoeg – Frankrijk zeer goed uit. Parijs, dat al langer streeft naar een leidende rol in Europa, zal het Duitse verlies aangrijpen om zijn eigen

4 De migratiepolitiek uit bondskanselier Angela Merkels tijd is een lastige erfenis voor de huidige CDU. Het heeft de partij gedwongen om zich te herpositioneren, maar de AfD blijft dit thema gebruiken om de CDU onder druk te zetten. De vraag is of de CDU erin slaagt om het vertrouwen van conservatievere kiezers terug te winnen.

positie als onbetwiste Europese grootmacht verder te versterken, op het gebied van defensie, Europees beleid in de EU, als lid van de G7, als permanent lid van de Veiligheidsraad en de enige kernwapenmacht in de EU. Tevens heeft het land een ruime voorsprong in de relatie met Spanje en Italië. Maar ook op economisch gebied kan Frankrijk zijn dominante positie nu benutten. Met industrieën als Dassault, Thales en Airbus heeft het nu de kans Duitsland op het gebied van wapenexport te overvleugelen. Het kernenergie-gedreven Frankrijk is daarnaast op het gebied van energiepolitiek Duitsland, dat nog tot 2038 voor een deel afhankelijk blijft van (bruin)kolen, ver vooruit. Duitsland is op energiegebied tevens voor een groot deel afhankelijk van LNG-leveranties uit Qatar en de VS.[5] Ook op dit gebied loopt Duitsland nu risico's door zijn zwakkere diplomatieke positie.

Sinds Brexit heeft Groot-Brittannië geprobeerd om zijn invloed in Europa te behouden. De nederlaag van Duitsland biedt Londen een gouden kans om zijn relevantie in Europa te vergroten. Na de Duitse nederlaag is Londen als NAVO-lid, lid van de G7, kernmacht, zijn permanente zetel in de Veiligheidsraad, zijn traditioneel wereldwijde diplomatieke invloed via de Commonwealth en zijn *special relationship*[6] met de Verenigde Staten momenteel naast Frankrijk de tweede Europese pijler. Het verlies van de verkiezing door de Duitsers zal de komende periode, naast Parijs, duidelijk de politieke balans laten doorslaan richting Londen. Juist daarin zit de gevoeligheid van de Duitse nederlaag. Londen is na New York het grootste financiële centrum ter wereld. Nu Duitsland momenteel economisch kwetsbaar is, kunnen de Britten makkelijker bedrijven en investeerders aantrekken.

Dan is er nog het conflict in Oekraïne. Duitsland is momenteel een van de grootste steunverleners aan Oekraïne. Maar zonder zetel in de Veiligheidsraad kunnen Frankrijk en Groot-Brittannië die rol makkelijker overnemen. De Franse president Macron heeft al directe gesprekken met zijn Russische en Oekraïense ambtgenoten Poetin en Zelensky. Nu Duitsland afwezig is, kan Parijs zich opwerpen als de belangrijkste Europese onderhandelaar. Ook wapenleveranties vanuit Duitsland zijn in gevaar als Parijs en Londen ook op dit gebied hun kans grijpen. De politieke balans zal de komende periode duidelijk doorslaan richting die beide hoofdsteden.

En dan is er nog de relatie tussen Europa en China. Dat land is uiterst gevoelig voor de diplomatieke balans in de wereld. China zal de Duitse nederlaag in de VN uitleggen als een teken van diplomatieke zwakte. Dit heeft zeer ernstige gevolgen voor de positie van Duitsland, dat de afgelopen jaren heeft geprobeerd om een evenwichtige relatie met China op de bouwen. China ziet Duitsland als een belangrijke economische partner, maar met een tanende politieke invloed verzwakt de positie van Berlijn aanmerkelijk. Duitsland, na 3 juni 2026 nog steeds een economische reus en een bondgenoot, maar momenteel internationaal gedevalueerd tot de tweede rang. ■

OFFICIAL WEBSITE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE

Friedrich Merz in gesprek met de Oekraïense president Volodymyr Zelensky. Duitsland is een van de grootste steunverleners aan Oekraïne, maar Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk zouden die rol in Europa weleens over kunnen nemen

5 Duitsland heeft langjarige contracten gesloten met Qatar, waarbij vanaf dit jaar jaarlijks twee miljoen ton LNG zal worden geleverd, voor een periode van minstens 15 jaar. Dit betekent dat Duitsland voor een aanzienlijk deel (ruim 10 procent en stijgend) van zijn aardgasbehoefte afhankelijk is van LNG-import, waarbij de VS en Qatar de belangrijkste leveranciers zijn.

6 Het VK heeft speciale banden met Washington (via de Five Eyes-alliantie) en kan nu Europese belangen vertolken in New York. Met MI6 en het Government Communications Headquarters (GCHQ) heeft Groot-Brittannië een van de krachtigste inlichtingendiensten ter wereld.

Kan een christen militair zijn?

Veranderende visies van de Oudheid tot heden

Prof. dr. Erik Sengers en dr. Ruben van Wingerden*

De geschiedenis van het christendom is niet vrij van geweld. Christenen hebben geweld daarbij op verschillende manieren gelegitimeerd en wisselende argumentatie aangedragen. Om verklaringen daarvoor te vinden is het goed te kijken naar de vroege kerk, de Middeleeuwen en de moderne tijd. In elke periode probeerden christelijke denkers en kerkelijke leiders opnieuw een antwoord te vinden op de vraag of het voor christenen is toegestaan om de dienst aan het wapen te vervullen, in het spanningsveld tussen de Bijbelse geboden en de vraag van de overheid. In de huidige tijd is een verdere ontwikkeling van de theologie van de dienst aan het wapen, in een richting die christelijke militairen kan ondersteunen, zeker gewenst.

* Prof. dr. Erik Sengers is krijgsmachtaalmoezenier en hoogleraar geestelijke verzorging in de krijgsmacht (Tilburg); dr. Ruben van Wingerden is als docent Bijbelwetenschappen verbonden aan de CHE Christelijke Hogeschool Ede. Dit artikel is een bewerking van de publicatie: E. Sengers en R. van Wingerden, 'Between Sinner and Super-hero. Military Service and Christian Life From Nicaea Till Present Day', *International Journal of Philosophy and Theology* 86 (2-4) (2025) 268-286.

Voor christenen heeft in de loop der tijden telkens de vraag gegolden in wiens dienst, en met welk doel, geweld uitgeoefend zou moeten worden

FOTO MCD, CHRISTIAN SCHRIK

De dienst aan het wapen is voor christenen niet vanzelfsprekend en is het ook nooit geweest. Staat in het Oude Testament al bij de Tien Geboden 'Gij zult niet doden', in het Nieuwe Testament doet Jezus er nog een schepje bovenop door te zeggen 'Hebt uw vijanden lief'. Toch is de geschiedenis van het christendom, en zeker de geschiedenis van christelijke staten, volken en personen, niet vrij van geweld. Daarbij gold voor christenen telkens ook de vraag in wiens dienst, en met welk doel, het geweld uitgeoefend zou moeten worden. Een christelijke overheid en het instaan voor vrede en gerechtigheid (speciaal voor de zwakken) hadden daarbij de voorkeur, maar ook hierbij zijn in de loop van de geschiedenis goede én verkeerde keuzes gemaakt. In dit artikel willen we deze twee met elkaar verbonden geschiedenissen beschrijven en de vraag stellen: hoe is het gebruik van geweld door christenen in de loop van de geschiedenis gelegitimeerd, en wat is daarbij aan de argumentatie veranderd?

We zullen daarvoor met grote stappen door de geschiedenis gaan, want een gedetailleerde synchrone blik zou een boek opleveren. Grote stappen betekent ook nuanceverlies, maar toch is het goed om een aantal momenten uit de geschiedenis te nemen die als scharniermomenten gezien kunnen worden. We richten ons op drie tijdsgewrichten. Ten eerste op de vroege kerk in de overgang van de vervolgingen in het Romeinse Rijk naar de acceptatie als staatskerk door Constantijn de Grote. Ten tweede op de Middeleeuwen van de kruistochten in het Nabije Oosten en het Balticum naar de godsdienstoorlogen in de Reformatie. En ten derde op de moderne tijd in de periode van de Koude Oorlog naar nieuwe globale spanningen en terrorisme. In elke periode probeerden christelijke denkers en kerkelijke leiders opnieuw een antwoord te vinden op de vraag of het voor christenen is toegestaan om de dienst aan het wapen te vervullen, in het spanningsveld tussen de Bijbelse geboden en de vraag van de overheid. Daarbij speelt de vraag of er een rechtvaardige oorlog is wel degelijk mee, maar die hele discussie zal in deze bijdrage een ondergeschikte rol vervullen.[1] In de conclusie zullen we de vraag proberen te beantwoorden wat huidige militairen, christelijk of niet, met deze informatie aan kunnen vangen.

Vroege kerk

Verschillende belangrijke auteurs uit de begintijd van de christelijke kerk argumenteerden dat het geloof niet verenigbaar was met deelname aan het Romeinse leger. Bijvoorbeeld Tertullianus (ca. 160-ca. 230) was van mening dat iemand niet God en de keizer tegelijk kon dienen (naar aanleiding van Matt. 6:24) en dat de militaire praktijk tegengesteld was aan de christelijke leer (het dragen van wapens, deelname aan afgoderij, inzet op zondagen, en het gebruik van geweld jegens anderen). Aan de hand van verschillende Bijbelteksten laat hij zien dat christenen een geestelijke strijd voeren met goddelijke kracht in plaats van aardse wapens. Wie zich bekeerd had moest het leger verlaten.[2] De filosoof en Bijbelgeleerde Origines (ca. 185-ca. 253/254) vond ook dat de roeping van christenen was om spiritueel strijder te zijn tegen de innerlijke demonen die conflict en geweld veroorzaken. Gebed was daarvoor een veel krachtiger wapen dan fysiek geweld. Christenen zouden zich, net als priesters van de Romeinse eredienst, afzijdig moeten houden van geweld om zo ritueel en spiritueel zuiver te blijven.[3] Ten slotte kan gewezen worden op Lactantius (ca. 240-ca. 320) die schreef dat doden ingaat tegen de Tien Geboden, afhoudt van de weg van deugd en gerechtigheid, en dat daarom militaire dienst niet was toegestaan: 'Het doden van een menselijk wezen, een door God gewild heilig schepsel, is altijd verkeerd'.[4]

1 De literatuur over de theorie van de rechtvaardige oorlog is overweldigend, we wijzen hier slechts op M. Walzer, *Just & Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations* (New York, Basic Books, 2015, vijfde editie); en E. Patterson, J. D. Charles en J. Ashcroft (red.), *Just War and Christian Traditions* (Notre Dame, University of Notre Dame Press, 2022).

2 Zie bv. S.G. Stephen, ''Miles Gloriosus'. Christians and Military Service According to Tertullian', *Church History* 39 (1970) (3) 285-298.

3 Origenes, *Contra Celsum* (uitgegeven en vertaald door H. Chadwick) (Cambridge, Cambridge University Press, 1953) 8.65-8.75.

4 Lactantius, *Inst.* 6.20.15-17 (onze vertaling van *ita neque militare iusto licebit, cuius militia est ipsa iustitia*). Zie ook G. Kalantzis, *Caesar and the Lamb. Early Christian Attitudes on War and Military Service* (Eugene, Wipf & Stock Publishers, 2012) 174-187.

Augustinus van Hippo zag militairen niet als instrument van geweld, maar als uitvoerders van goddelijke gerechtigheid en vrede, tegen oorlog en kwaad

FOTO PICTUREALLIANCE

Aan het eind van de vierde eeuw was deelname van christenen in het leger veel meer geaccepteerd dan de eeuwen daarvoor

Ondanks deze scherpe woorden is er veel archeologisch bewijs dat er christenen in het Romeinse leger waren. In een militaire grenspost in het Oosten van het huidige Syrië, uit de late tweede en het begin van de derde eeuw, is een huiskerk en christelijke graffiti gevonden.[5] Christelijke grafinschriften in Noord-Afrika en Rome duiden op militaire dienst van de overledene.[6] Ook militaire epitafen laten behalve de rang en eenheid soms christelijke symbolen zien zoals een kruis, vis, anker of palm.[7] In Anatolië is een familiegraf gevonden van twee christelijke soldaten.[8] Overgeleverde berichten over christelijke martelaren gaan expliciet over soldaten – die dus blijkbaar militair actief waren. Ze moesten echter een keuze maken als ze verplicht werden te offeren voor goden of de keizer, of als ze in militaire handelingen de tegenstander moesten doden. Op dat moment weigerden christenen de dienst, werd bekend dat ze christen waren en volgde de dood en erkenning door de kerk als martelaar.[9] Interessant is ook een verhaal uit Noord-Afrika, waar een proconsul tegen een christen, die door zijn vader was ingeschreven in het leger, zei 'dat andere christenen daar geen bezwaar tegen hadden'. Deze en vele andere voorbeelden laten zien dat christenen in het leger dienden en dat pacifisme niet wijdverbreid was.

De grote verandering kwam met keizer Constantijn de Grote (272-336), die met het Edict van Milaan (313) het christendom legaliseerde als religie. Daardoor werd het voor christenen makkelijker om in het leger te dienen, ook omdat de keizer zijn positie verklaarde door ingrijpen van de christelijke God. De christelijke kerkleiders zagen oorlog en geweld niet meer spiritueel en allegorisch, maar probeerden te rechtvaardigen waarom iemand als christen militair kon zijn; militaire dienst was een van de manieren om de verplichtingen aan de staat te vervullen.[10] In 325 riep Constantijn een kerkvergadering bijeen in Nicea (Iznik/Turkije) waarop belangrijke, deels nog steeds geldende besluiten werden genomen. Op die vergadering werd onder andere besloten dat 'Zij die door genade werden geroepen en hun militaire kleding aflegden, maar daarna terugkeerden [naar het leger] zoals honden naar hun braaksel, … zij zullen tien jaar boeteling zijn nadat ze drie jaar als toehoorder aanwezig waren'. Ze konden wel eerder worden toegelaten na een scherpe toetsing van hun motivatie. Het is echter niet aan te nemen dat de militaire keizer Constantijn toeliet dat christenen de dienst in het leger werd ontzegd; veeleer wordt aangenomen dat dit besluit bedoeld was om christenen die wilden toetreden tot het leger van de heidense rivaal van Constantijn, Licinius, onder druk te zetten door te verklaren dat ze niet zo gemakkelijk konden terugkomen, niet in het keizerlijke leger en niet in de kerk.[11]

Een verdere legitimering van de deelname van christenen aan leger, geweld en oorlog vindt plaats in de geschriften van Ambrosius van Milaan (340-397) en Augustinus van Hippo

5 Gevonden in C.H. Kraeling, *The Excavations at Dura-Europos. The Christian Building* (Locust Valley, J. J. Augustin, 1967); D.K. Pettegrew, 'The Christian Building at Dura-Europos. Rethinking the Archaeology of the World's Oldest House Church', *American Journal for Archaeology* 128 (2024) (3) 341-371.

6 H. Leclercq, 'Militarisme', in F. Cabrol & H. Leclercq (red.), *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* (Paris, Letouzey et Ané, 1932) 1108-1182. Meer recent: L.J. Swift, 'War and the Christian Conscience. I. The Early Years', in H. Temporini & W. Haase (red.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung* (Berlin, Walter de Gruyter, 1979) 835-868, 862.

7 R.H. Bainton, *Christian Attitudes Towards War and Peace. A Historical Survey and Critical Re-evaluation* (Nashville, Abingdon Press, 1960).

8 W.M. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia* (Oxford, Clarendon Press, 1897) 717.

9 Deze zijn geen gecodificeerde verzameling, maar zo wordt er wel naar verwezen: H. A. Musurillo, *The Acts of the Christian Martyrs* (Oxford, Oxford University Press, 1972). Zie ook P. Roth, *Soldatenheilige* (Graz, Verlag Styria, 1993).

10 J.F. Shean, 'Military', in D.G. Hunter, P.J.J. van Geest en B.-J. Lietaert Peerbolte (red.), *Brill Encyclopedia of Early Christianity. Authors, Texts, and Ideas. Volume IV* (Leiden/Boston, Brill, 2024) 584-587; J.J. Fahey, 'An Overview of Four Traditions on War and Peace in Christian History', *The Journal of Social Encounters* 2 (2018) (1) 7-21.

11 P. L'Huillier, *The Church of the Ancient Councils. The Disciplinary Work of the First Four Ecumenical Councils* (Crestwood, St Vladimir's Seminary Press, 1996) 67-68.

(354-430) over de 'rechtvaardige oorlog'.[12] Zo schrijft Ambrosius over het 'right to protect': 'We hebben een verplichting om elkaar te helpen… met elk ons ter beschikking staand middel… Niemand is van zijn plicht ontslagen door een angst voor gevaar'.[13] Augustinus argumenteerde dat onder bepaalde voorwaarden militaire dienst legitiem en God welgevallig zou kunnen zijn.[14] Hij zag militairen niet als instrument van geweld maar als uitvoerders van goddelijke gerechtigheid en vrede, tegen oorlog en kwaad. Militaire actie zou een vorm van corrigerende liefde kunnen zijn, een middel om het kwaad te beperken en de zwakke te beschermen, waardoor geweld een morele plicht werd. Centraal in zijn denken was het concept van de 'legitieme autoriteit': militairen die legitieme orders opvolgen zijn principieel onschuldig, zelfs als die bevelen tot conflicten leiden. Hierdoor konden christenen in militaire dienst treden en blijven. Wel moet opgemerkt worden dat Augustinus oorlog als een noodzakelijk kwaad zag: geweld moest met de juiste intentie worden toegepast met het doel om vrede te herstellen. Samenvattend: aan het eind van de vierde eeuw was deelname van christenen in het leger veel meer geaccepteerd dan de eeuwen daarvoor.

Middeleeuwen

Vanaf de val van het Romeinse Rijk in 476 tot ongeveer 1000 werd Europa geteisterd door invallen van Slavische, Noordse, Arabische en Hongaarse stammen. De kerk reageerde hierop door geweld te legitimeren en militairen als 'soldaten van Christus' die vochten voor een heilige zaak de zonden te vergeven als ze stierven in de strijd. Paus Urbanus II brak in 1095 een taboe door pelgrims tijdens de eerste kruistocht toe te staan wapens te dragen.[15] Een andere taboebreuk, vanwege de vermenging van geestelijkheid en ridderschap, was de oprichting van de Orde van de Tempeliers (1118) die het doel had om de pelgrimsroutes naar en in het Heilig Land te beveiligen. In 1130 publiceerde Bernard van Clairvaux (1090-1153) een beroemd geschrift voor de Orde van de Tempeliers. Hij zag ze als ware ridders, die niet vochten uit ijdelheid of voor roem maar voor Christus zelf waardoor ze het met een zuiver geweten deden. Een gevecht is nooit verkeerd mits voor de juiste reden, in dit geval de heilige plaatsen beschermen en zo het heil van de pelgrims ondersteunen. Bij de tweede kruistocht in 1146 herhaalde Bernard deze argumentatie met een duidelijke oproep tot geweld tegen moslims. Toch zijn verschillende hedendaagse auteurs van mening dat zijn woorden opriepen tot een beperking van geweld, tot het hebben van genade met de overwonnenen, en dat Bernard van mening was dat bekering van Joden en moslims met geweld niet mogelijk was.[16]

In de latere Middeleeuwen waren er verschillende, deels tegenstrijdige ontwikkelingen rond de vraag of christenen in een leger konden dienen. Albertus Magnus (ca. 1220-1280) en Thomas van Aquino (ca. 1225-1275) legitimeerden de militaire dienst als er een goede overheid werd gediend. In hun tijd verschoof immers de ridderlijke loyaliteit van feodale heersers naar abstracte naties. Albertus vond militaire dienst acceptabel maar veroordeelde de uitwassen (onschuldigen bedreigen, plundering, gewelddadige toernooien). Hij benadrukte dat geweld alleen kon worden toegepast door een rechtmatige autoriteit of een wettelijke overheid.[17] Thomas vroeg zich af of sterven voor het

12 J.M. Maddox, *Saint Augustine and the Theory of Just War* (Londen/New York, Continuum, 2006).

13 Bijvoorbeeld L. Glanville, 'Christianity and the Right to Protect', *Studies in Christian Ethics* 25 (2012) (3) 312-326.

14 P.G. Wynn, *Augustine on War and Military Service* (Minneapolis, Fortress Press, 2013) 155-212.

15 J. Bärsch, ''Pax Domini' und 'Depressio inimicorum'. Skizzen zu Krieg und Frieden im Spiegel der abendländischen Liturgie in Spätantike und Mittelalter.', in G. Beestermöller, *Friedensethik im frühen Mittelalter. Theologie zwischen Kritik und Legitimation von Gewalt* (Baden-Baden, Nomos, 2014) 53-84; M. Suchan, *Macht verschafft sich Moral? Gewalt in der Politik der Reformpäpste* (Stuttgart, Kohlhammer, 2002).

16 G. Aerden, 'Inleiding', in *Tempeliers, Lofzang op een nieuwe ridderorde* (Budel, Damon, 2015) 15-77, 60, 64-65; zie ook G. Aerden, *Bernardus van Clairvaux. Meester in de school van de liefde* (Budel, Damon, 2020), 48-54; W. Buchmüller, 'Gedanken zu Krieg und Frieden bei den Zisterziensern des 12. Jahrhunderts', *Cistercienserchronik* 119 (2012) 19-37; J. Leclercq, *Bernhard von Clairvaux. Mystiker und Mann der Tat* (München, Verlag neue Stadt, 2009), 61-62, 100-105.

17 M. Dreyer, ''Bellum dicitur quasi minimum bonum'. Zur sittlichen Beurteilung des Krieges bei Albertus Magnus', in G. Beestermöller & H.-G. Justenhoven (red.), *Friedensethik im späten Mittelalter. Theologie im Ringen um die gottgegebene Ordnung* (Stuttgart, Kohlhammer, 1999) 10-25, 12-16.

FOTO PICTURE ALLIANCE

In de twaalfde eeuw kwamen de kruistochten op gang, waarbij de oprichting van de Orde van de Tempeliers vanwege de vermenging van geestelijkheid en ridderschap een taboebreuk vormde

vaderland het martelaarschap betekende, maar verwierp dat idee om vergoddelijking van de natie te vermijden. Hij hield eraan vast dat alleen mensen die voor het geloof stierven martelaren waren, wat een klein maar significant verschil was met de lofrede van Bernard van Clairvaux op elke verdediger van het Christendom. Thomas werd daarentegen niet geconfronteerd met moslims in het Heilig Land, maar met (interchristelijke) Europese burgeroorlogen en met christelijke 'ketterijen' (Catharen, Waldenzen). Hij erkende daarom dat sterven in een rechtvaardige oorlog martelaarschap zou kunnen zijn als de verdediging van God en kerk het doel was.[18]

Maar behalve een legitimering van geweld door christenen (wat steeds ook een beperking inhield) zijn er vanaf de dertiende eeuw ook tegengestelde ontwikkelingen die geweld afwijzen. Twee daarvan hangen met een spirituele ervaring samen. Franciscus van Assisi (1181/82-1226) werd gevangengenomen in de gevechten tussen Assisi en Perugia, en wilde na zijn vrijlating de paus in Rome dienen als soldaat. Onderweg naar zijn nieuwe roeping daalde het inzicht in dat hij de hoogste heerser moest dienen, waardoor hij een gevoeligheid ontwikkelde voor de armen en kwetsbaren, en werd hij ten slotte een voorvechter van de vrede.[19] Ignatius van Loyola (1491-1556) was een Spaanse edelman die gewond raakte in de oorlog tegen de Fransen. Na zijn herstel ging hij op pelgrimstocht en ontmoette hij een Arabier die zijn geloof beledigde. Hij wilde hem wat aandoen maar zijn ezel liep weg van het geweld; voor Ignatius een teken dat dit soort oordelen aan God overgelaten moeten worden.[20] Erasmus van Rotterdam (ca. 1466-1536) ten slotte keert in zijn *Handboek van een christelijk strijder* (1501) weer terug naar de oud-christelijke spiritualisering van geweld als symbool van de innerlijke en niet de uiterlijke strijd tegen het kwaad. Ook in andere werken laat Erasmus een afkeer zien van geweld. In het laatste hoofdstuk van de *Opvoeding van een christelijke vorst* (1515) waarschuwt hij bijvoorbeeld heersers om oorlog te vermijden en alleen in uiterste noodzaak te beginnen. In de *Klaagzang van de vrede* (1517) bekritiseert hij dat de wereld zo graag houdt van uitsluiting en oorlog. Het is duidelijk dat voor Erasmus oorlog en christelijk leven niet samen kunnen gaan.[21]

De vredestraktaten van Erasmus konden interchristelijk geweld niet voorkomen en spoedig na zijn overlijden belandde Europa in vernietigende godsdienstoorlogen. Huurlingen vervingen loyale soldaten, veldslagen werden gevoerd voor rijkdom en macht in plaats van ridderlijke eer, en propaganda hitste het conflict op. De christelijke eenheid viel uiteen en volkeren keerden zich tegen elkaar, tegengesteld aan Erasmus' visie van een vreedzaam christendom. In de context van de Boerenoorlog van 1525, waarin een radicale vorm van de Reformatie tot uiting kwam die door de adel bloedig werd neergeslagen, werd Maarten Luther (1483-1546) gevraagd een opstel te schrijven over de vraag of krijgslieden ook zalig kunnen zijn. Luther beschouwde daarop het soldatendom potentieel als een goddelijke instelling, als het gerechtigheid en vrede diende onder een goede overheid. Christenen moesten daaraan gehoorzamen als ze in dat geval tot een militaire taak werden opgeroepen. Tegelijkertijd veroordeelde hij misbruiken als rebellie, plundering, vechten

18 G.M. Reichberg, 'Thomas Aquinas on battlefield martyrdom', in B. Koch (red.), *Chivalrous combatants? The meaning of military virtue past and present* (Baden-Baden, Nomos, 2020) 95-106, 95-100. Zie voor de argumentatie Thomas Aquinas, *Mag je een mens doden? Teksten uit de* Summa Theologiae *over God, geloof en geweld* (Zoetermeer, Meinema, 2008) 78-97.

19 W. Hauser, *Franciscus van Assisie* (Brugge, Desclee de Brouwer, 1952) 19, 24, 31; A. Rotzetter, *Franciscus van Assisi. De weg van het Evangelie* (Haarlem, J.H. Gottmer, 1983) 16-19.

20 H. Feld, *Ignatius von Loyola. Gründer des Jesuitenordens* (Köln, Böhlau, 2006) 7-12, 20-21; P. Caraman, *Ignatius Loyola* (Londen, Collins, 1990) 17-24.

21 W. Welzig, 'Einleitung', in W. Welzig (red.), *Erasmus von Rotterdam. Ausgewählte Schriften. Band 5* (Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1995, tweede druk) VII-XXV, VIII-XVIII; J. Huizinga, *Erasmus* (Haarlem, H.D. Tjeenk Willink & Zoon, 1925, tweede herziende druk) 66-73, 209-211; W. Ribhegge, *Erasmus von Rotterdam* (Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010) 46-50, 84-87, 91-95.

voor eer, en excessief geweld. Zijn conclusie was dat militairen niet geheiligd werden door hun beroep, maar als christenen die God dienden door hun geloof.[22] Hiermee pakte Luther de gedachten van Ambrosius, Augustinus, Bernardus en Albertus weer op.

Moderne tijd

In de moderne tijd lijken de kerken minder belangstelling te hebben voor de vraag of een christen militair kan zijn. Allereerst bespreken we hier de ontwikkelingen in de rooms-katholieke kerk. Het laatste document van het Tweede Vaticaans Concilie, *Gaudium et spes* (1965, Vreugde en hoop) vraagt om een mondiale vrede gebaseerd op gerechtigheid en naastenliefde. Het document veroordeelt oorlog, met name vanwege de aanwezigheid van nucleaire wapens en de (wederom actuele) wapenwedloop. Tegelijkertijd werd de positieve rol voor de wereldvrede van internationale samenwerking en humanitair oorlogsrecht onderstreept. In deze context wordt over militairen gezegd dat 'zij, die zich als beroepsmilitair aan de dienst van het vaderland hebben gewijd, zich beschouwen als de dienaars van de veiligheid en de vrijheid van de volken; en door een correcte uitoefening van deze taak dragen zij werkelijk bij tot het behoud van de vrede'.[23] In 1986 werd de zielzorg voor militairen (wereldwijd) middels een Vaticaans schrijven gereorganiseerd. Dat document geeft ook een karakterisering van het werk van militairen. Er wordt in gezegd dat militairen een bijzondere sociale klasse vormen, die leeft en werkt onder bijzondere omstandigheden – vrijwillig of verplicht.[24] Het lijkt erop dat de katholieke kerk vandaag de dag het werk van militairen waardeert en respecteert, maar een spiritueel-theologische fundering van hun 'speciale omstandigheden' is afwezig. Er wordt alleen gezegd dat ze de vrede moeten dienen en daaraan bijdragen.

De ideeën over de militaire dienst zoals opgeschreven in *Gaudium et spes* komen terug in vele andere kerkelijke documenten over oorlog en vrede. Bijvoorbeeld in documenten van de Duitse bisschoppenconferentie. In 2013 schreven de Duitse bisschoppen een brief over 'Rechtvaardige vrede', waarin wordt gezegd: 'soldaten verdienen respect als ze door hun werk verantwoordelijkheid nemen voor veiligheid en vrede en het voorkomen van oorlog. Met dit doel en georiënteerd naar dit doel is het een dienst aan de vrede'.[25] Deze woorden worden herhaald in een document uit 2024, maar doelbewust wordt dan de pacifistische lijn uit de christelijke traditie geplaatst naast de lijn van legitiem geweld. Dan vragen de bisschoppen zich af: hoe kunnen we de vredevorst volgen als beide tradities gericht zijn op het verminderen en uiteindelijk overwinnen van geweld? Als antwoord weiden ze uit op de praktijk van actieve geweldloosheid: laat jezelf niet verleiden tot het imiteren van het geweld dat je ervaart door de vijand. Dit betekent niet het afzien van geweld (het kan gebruikt worden in geval van zelfverdediging of om misdaden zoals genocide te voorkomen), maar de eerste optie zou niet-gewelddadig gedrag moeten zijn. De Duitse bisschoppen zeggen dat het gebruik van geweld alleen is toegestaan als het geen ander doel heeft dan het bevorderen van vrede en gerechtigheid.[26]

Deze laatste gedachte past geheel in de lijn van paus Franciscus (paus van 2013-2025): het absolute taboe op geweld is een centraal thema in zijn vredestheologie, die de traditionele leer van de rechtvaardige oorlog terzijde schuift en deze verandert in een leer van rechtvaardige vrede. *Alles* moet gedaan worden om oorlog te voorkomen. Het gebruik van geweld om problemen op te lossen is irrationeel in het licht van de enorme vernietigingskracht die moderne wapens hebben. Daarom kan men volgens hem niet langer spreken over een 'rechtvaardige

22 M. Luther, *Ob Kriegsleute auch in seligem Stande sein können* (Delitzsch, Akanthus, 2015, tweede druk); H.-J. Goertz, *Thomas Müntzer. Revolutionär am Ende der Zeiten – eine Biographie* (München, C.H. Beck, 2015, tweede herziene druk).

23 'Pastorale constitutie Gaudium et Spes over de Kerk in de wereld van deze tijd', in *Constituties en decreten van het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie* (Amersfoort, Katholiek Archief, 1967) 404-494, nr. 79.

24 De apostolische constitutie *Spirituali militum curae* is gepubliceerd op www.vatican.va.

25 *Gerechter Friede* (Bonn, Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 2013) 107.

26 *'Friede diesem Haus'. Friedenswort der deutschen Bischöfe* (Bonn, Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 2024) 48-53.

FOTO PICTURE ALLIANCE/AVALON, RICCARDO DE LUCA

Militairen op audiëntie bij paus Franciscus, die de traditionele leer van de rechtvaardige oorlog terzijde schoof en deze veranderde in een leer van rechtvaardige vrede

oorlog'. Als gevolg veroordeelde Paus Franciscus wapenhandel en -productie en benadrukte dat de middelen die daarvoor worden ingezet beter besteed zijn om de ongelijkheid (als bron van geweld) te verkleinen. Franciscus besprak ook het alternatief van geweldloosheid als een middel en als een doel. Geweld leidt alleen maar tot meer geweld, terwijl dialoog en de herinnering aan de slachtoffers van voorgaande conflicten zouden moeten leiden naar een visie op een vreedzame manier van leven. Ten slotte wilde hij dat de oorzaken van conflicten worden aangepakt (uitbuiting, mensenhandel, discriminatie, manipulatie voor persoonlijke belangen, en economische ongelijkheid), waarmee de reden om wapengeweld te gebruiken overbodig wordt.[27] De paus zei het niet expliciet, maar zo blijft er weinig ruimte voor christenen over om in de krijgsmacht te dienen; in de eerste maanden van zijn pontificaat lijkt Leo XIV niet van deze lijn af te wijken.

In dezelfde kaders beweegt zich ook het recente document van de Evangelische Kirche Deutschlands,[28] maar zet daarbij wel enkele andere accenten. Ook hier staat een alomvattende vrede (shalom) als doel aan de horizon en worden christenen opgeroepen het geweldloze voorbeeld van Jezus te volgen. De term 'rechtvaardige vrede' staat centraal in het document, wat wordt ingevuld als bescherming

27 E. Sengers, 'The Appeal of a Radical Theology of Peace. Thomas Merton – Pacem in Terris – Pope Francis', *Asian Horizons. Dharmaram Journal of Theology* 17 (3) (2023) 331-342, 337-338.

28 Evangelische Kirche in Deutschland, *Welt in Unordnung – Gerechter Friede im Blick: Evangelische Friedensethik angesichts neuer Herausforderungen* (Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2025, tweede gecorrigeerde druk).

tegen geweld, bevordering van vrijheid, verminderen van nood, en bevorderen van culturele pluriformiteit. De realiteit van de zondige wereld, waarin geweld een rol speelt, willen deze protestanten echter niet ontkennen. Daarom moet vrede altijd gebonden zijn aan recht en rechtsregels en die – en hier vindt een omslag plaats – mag en moet desnoods ook met militair geweld gehandhaafd worden. Het document schaart zich vervolgens achter de militaire zelfverdediging door Oekraïne, legitimeert de inzet van preventief geweld als er een sterke dreiging is, ondersteunt de herbewapening en afschrikking met (niet: het gebruik van) nucleaire wapens, en wapenleveranties aan landen in nood worden toegestaan. Wat betreft militaire dienstplicht wordt gezegd dat het nodig kan zijn dat de staat een beroep doet op de bevolking om te helpen bij de verdediging, waarbij militaire en civiele vormen van verdediging niet tegen elkaar uitgespeeld mogen worden. Soldaten worden eraan gehouden zich ook persoonlijk in te zetten voor een rechtvaardige vrede.

Christelijke soldaten?

Het is voor christenen geenszins vanzelfsprekend om geweld te gebruiken, ook niet in een militaire context. De vroege kerkvaders waren daarover zeer uitgesproken: op Bijbelse gronden, en omdat het dienen in het leger meedoen aan heidense praktijken impliceerde, was het voor christenen uitgesloten om militaire dienst te vervullen. Toch is er overweldigend archeologisch en literair bewijs dat christenen dienden in de keizerlijke legers. Vanuit dat perspectief klinken de oproepen van de kerkvaders eerder als herderlijke pogingen om hun kudde te beschermen. Het is wel duidelijk dat er met Ambrosius en Augustinus een verandering plaatsvond: onder een goede overheid en met het juiste doel kunnen christenen de wapens opnemen. Dit argument werd verder ontwikkeld in de Middeleeuwen door Bernardus, Albertus, Thomas en Luther. Maar er waren ook tegengestelde ontwikkelingen om de krijgerscultuur te verlaten, om militaire waarden te spiritualiseren, om een vreedzaam leven zonder geweld te leven en daarmee te voldoen aan (wat werd gezien als) de oorspronkelijke christelijke roeping.

In de moderne tijd lijkt in de katholieke kerk een zekere distantie ten opzichte van de krijgsmacht aangehouden te worden. Aan de ene kant worden militairen gewaardeerd voor hun inzet voor het algemeen welzijn, de staat en de natie. Aan de andere kant worden ze verplicht om vrede en gerechtigheid na te streven en het internationaal recht aan te houden. Omdat deze positieve punten sinds *Gaudium et spes* in verschillende latere documenten letterlijk werden herhaald, en niet verder werden uitgewerkt of ontwikkeld, zijn deze waardering en aansporing in de huidige tijd niet meer erg overtuigend. Sterker nog, de kerk ontwikkelde haar theologie in de richting van rechtvaardige vrede en geweldloos verzet, wat suggereert dat militair en christen-zijn wederom toenemend als onverenigbaar worden gezien. Zo worden Bijbelse teksten alleen gebruikt om de vreedzame en geweldloze optie te onderstrepen, maar worden Bijbelteksten die een positieve inzet van (wapen)geweld en de dienst van militairen hadden kunnen legitimeren, niet genoemd. Militaire dienst voor verdediging en veiligheid – ook buiten het eigen land – wordt toegestaan, maar dit wordt geminimaliseerd door de overweldigende nadruk op diplomatie om oorlog te voorkomen. In de protestantse kerk wordt dit iets anders gezien, al blijft militair geweld een uiterste noodzaak en is het een van de opties om tot rechtvaardige vrede te komen. Een verdere ontwikkeling van de theologie van de dienst aan het wapen, in een richting die christelijke militairen kan ondersteunen, is zeker gewenst.

Voor de protestantse kerk blijft militair geweld een uiterste noodzaak en is het een van de opties om tot rechtvaardige vrede te komen

Op basis van de geschiedenis is niets definitiefs te zeggen op de vraag of het christelijk geloof verenigbaar is met het militaire beroep

FOTO MCD, SJOERD HILCKMANN

Wat hebben militairen van vandaag, gelovig of niet, aan dit overzicht? Immers, op basis van de geschiedenis is niets definitiefs te zeggen op de vraag of het christelijk geloof verenigbaar is met het militaire beroep. Kijkend naar de traditie is er voor het standpunt voor én tegen wat te zeggen, afhankelijk van welke auteur iemand zijn belangrijk vindt en hoe iemand zijn eigen maatschappelijke (politiek, veiligheid) situatie interpreteert. Op basis van dit onderzoek kunnen we wel zeggen dat een militair altijd een open blik moet hebben voor de morele en ethische aspecten van zijn of haar dienst, en zich daarbij ook mag laten leiden door de gedachten van de christelijke traditie van voor en na de Reformatie. Dat dit geen vrijblijvende conclusie is bewijst wel het huidige tijdperk, waarin Europese landen zich voorbereiden op een grootschalig conflict waarin professionele en dienstplichtige militairen – en burgers – betrokken zullen zijn. Dus ook in onze seculiere samenleving wordt de vraag urgent op welke morele gronden iemand het militaire beroep kan uitoefenen, en hoe zijn die gronden te verbinden met de doelen die de overheid met iemands inzet wil bereiken? Dat deze bezinning een oecumenische component nodig heeft, waarin ook de orthodoxe kerken in het oosten van Europa betrokken zijn, is een rauwe les van de oorlog in Oekraïne. De orthodoxie ziet zich eigenlijk als een vredeskerk,[29] maar door nationalisme verscheurd komen gewelddadige krachten naar boven. De huidige insteek van de Russisch-orthodoxe leiders (die de oorlog in Oekraïne zien als een heilige vaderlandse plicht) is daarbij, ook binnenlands, zeker niet vanzelfsprekend.[30] Dat biedt aanknopingspunten voor zo'n breed gesprek over vrede en de rol van het militair beroep. ■

29 Bijvoorbeeld S. Asfaw, A. Chehadeh en M. Simion (red.), *Just Peace. Orthodox perspectives* (Geneve, WCC publications, 2012).

30 O. Tomyuk, 'Militärseelsorge in Russland und die Kritik russischer Christen am Krieg', *Dokumentation der katholischen Militärseelsorge* 63 (2025) 181-198.

Oorlogsvoorbereiding: omdenken voor gevorderden?

Daniël L.J. Speetjens bc MSc*

In onze tijd is oorlog weer een zeer reële dreiging geworden. Waar militairen altijd wel dachten in termen van oorlog, conflict en gevecht is inmiddels ook tot het civiele deel van de overheid doorgedrongen dat er iets serieus veranderd is.[1] Alle Nederlandse huishoudens hebben inmiddels een boekje ontvangen met tips om voorbereidingen te treffen voor als de vanzelfsprekendheden van ons leven niet langer functioneren. Laten we er niet heel dramatisch over doen: het gaat in dat boekje om het overbruggen van 72 uur. Voor de gemiddelde Nederlander is dat al een eeuwigheid, terwijl wij, zwartgallige militairen, zeggen: 'Is dat alles?'

In dat zinnetje schuilt een wereld. De voorbereiding op zo'n situatie kan opgevat worden als een voorbeeld van 'nadenken over het ondenkbare'. Wie zich daar serieus mee bezighoudt gaat een reductionistisch proces door: je leert gaandeweg om alle vanzelfsprekendheden in twijfel te trekken en de vraag te beantwoorden: 'Als dit allemaal niet meer werkt, hoe bereik ik dan het beoogde effect?'

Deze discipline, nadenken over hoe effectief op te treden in tijden van oorlog, hebben we tussen 1871 en 1995 tot grote hoogte ontwikkeld: oorlogs- en mobilisatievoorbereiding. Wie zich het laatste stuk van die tijd nog kan herinneren weet wat ik bedoel. Op mobilisatiecomplexen stond materieel klaar alsof het personeel van de eenheid even met lunchpauze was.

Dit heeft natuurlijk niets te maken met efficiency. Immers, grote sommen geld spenderen aan kostbare dingen met het doel die niet te gebruiken is verspilling. Of toch niet?

In de krijgsmacht werken we aan oorlogsvoorbereiding. We werken aan het ondenkbare. We denken iedere dag na over hoe we het ondenkbare mede mogelijk kunnen maken: oorlog. Niet omdat we op oorlog zitten te wachten, maar omdat we de eventualiteit zo goed mogelijk het hoofd willen kunnen bieden.

Nu draait 'oorlog' om zo efficiënt mogelijk je effect bereiken. Als mijn opdracht het innemen van Heuvel 183 is, een heuvel vergeven van vijandelijke troepen die zich hebben ingegraven en beschikken over heel veel machinegeweren en veel drones, dan moet ik nadenken over wat die heuvel me waard is. Op basis van mijn operationele risicoanalyse concludeer ik dat het nemen van die heuvel me ongeveer 50 mensen aan doden en gewonden gaat kosten. Mijn baas concludeert dat het risico aanvaardbaar is. Het operationele belang rechtvaardigt dus het offer van 50 militairen. Dan is de vraag wat in dit geval 'efficiënt' precies betekent. Ben ik efficiënt als ik met minder verliezen het beoogde effect bereik? Of ben ik efficiënt als ik het gestelde doel binnen de gestelde tijd en met het geaccepteerde 'verbruik' aan middelen bereik?

* Daniël Speetjens is luitenant-kolonel B&T b.d. en plaatsvervangend projectleider van het project Eco Systeem Logistiek. Hij studeerde onder meer bedrijfskunde, bedrijfseconomie en politieke wetenschappen en doet momenteel promotieonderzoek. Hij vervulde tal van (logistieke) functies binnen de krijgsmacht en in het bedrijfsleven.

1 J. Noll e.a., Total defense in the Netherlands. Mission impossible?', in: G.F. Rongved (red.), *European Total Defense. Past, Present and Future*, (Londen, Routledge, 2025) 219-238.

Als we oefenen ‘doen we alsof’. Als we ‘alsof’ doen, dan doen we dus dingen op een net iets andere manier dan wanneer het ‘voor het echie’ is. We ontkomen er dus niet aan om dingen te doen die vanuit een bedrijfsvoerings- en kostenperspectief heel erg inefficiënt lijken: we laten civiele vrachtauto’s leeg van A naar B rijden, waarbij ze in B een uur moeten wachten omdat ze zogenaamd gelost en geladen worden, waarna ze in konvooi-verband leeg terugrijden naar A, om zich op A te melden bij een opgegeven functionaris. Daarmee hebben x vrachtwagens y lege kilometers gereden, met schijnbaar geen ander doel dan die kilometers rijden – in konvooiverband, dat dan weer wel.

Dat geld lijkt verspild te worden, maar ik ben van mening dat ik investeer in het voorbereiden van civiele partijen om op een militaire manier transportdiensten uit te voeren, door ze op een militaire manier over wegen te laten te rijden – namelijk in kolonne, in konvooi, met een vastgestelde snelheid, met vastgestelde rustplaatsen en vastgesteld gedrag op die rustplaatsen. We doen dat zo, omdat we maar een beperkte beschikbaarheid van die weg hebben, en verplaatsen in kolonneverband ervoor zorgt dat alle lading een zo groot mogelijke kans heeft om op tijd op de bestemming te arriveren. Daarnaast kunnen de afzonderlijke elementen van de kolonne elkaar helpen. Dat is wel heel anders dan wat ze gewend zijn. Dat ze leegrijden nemen we voor lief, omdat we erin geïnteresseerd zijn dat onze civiele vrienden leren om in een sterker gecontroleerde setting dan normaal hun werk te doen. Het rendement zit dan in inzetbaarheid, de reductie van ongelukken en schade tijdens operaties en wat andere zachte factoren.

Dit is het punt waar de schoen wringt. De reflexmatige reactie op deze wijze van oefenen met kwalificaties als ‘verspilling’ is niets anders dan een gebrek aan begrip van waar we in de krijgsmacht mee bezig zijn: ons zo goed mogelijk voorbereiden op het zo goed mogelijk uitvoeren van opdrachten en werkzaamheden onder omstandigheden die niets met de Arbowet of vredestijd te maken hebben. Omstandigheden waarin efficiency een functie is van effectiviteit, namelijk het zo goed mogelijk slopen van de tegenstander met een efficiënt middelengebruik. En om daar een goed niveau in te bereiken moeten we in ‘vredestijd’ dingen doen die misschien heel moeilijk uit te leggen en zo te zien nog veel moeilijker te begrijpen zijn.

We verspillen geen geld, maar geven geld uit aan een geloofwaardige afschrikking

De elementen van militair vermogen zijn de conceptuele, fysieke en mentale component. Ik constateer dat we conceptueel nog wat zendingswerk te verrichten hebben, maar dat we mentaal nog niet goed voorbereid zijn op het beoordelen van zaken die op ‘verspilling’ lijken als noodzakelijk voor het bereiken van het beoogde effect: een op haar taken voorbereide krijgsmacht met strategische (civiele) partners die minstens zo goed voorbereid zijn op voor hun afwijkende werkmethoden. De vraag is dan ook hoe we die mentale en conceptuele componenten vormgeven en laten landen in de hoofden van onszelf, onze (civiele) collega’s en – misschien nog belangrijker – de samenleving. Immers: wie uitsluitend langs lijnen van bedrijfseconomische efficiëntie de uitvoering van werkzaamheden blijft beoordelen verliest het grotere belang uit het oog. We verspillen immers geen geld, maar geven geld uit aan een geloofwaardige afschrikking.

Dát is namelijk het effect waar we naar streven: een geloofwaardige afschrikking. En die kost heel veel geld en moeite – geld en moeite die iedereen geheel begrijpelijk ergens anders in had willen steken. Maar die luxe hebben we na dertig jaar eeuwige vrede écht niet meer. We zullen dus moeten omdenken. ■

De schaduwvloot en de snelheid van wetgeving

Mr. Stephan Ip – luitenant ter zee der 1e klasse logistieke dienst*

De discussie over de Russische schaduwvloot op de Noordzee krijgt opnieuw aandacht door berichtgeving over verschillen in de wijze waarop Europese staten deze aanpakken.[1] De schaduwvloot bestaat uit een netwerk van schepen dat via complexe en weinig transparante constructies wordt ingezet om internationale sancties tegen Rusland, met name op de uitvoer van olie, te omzeilen. De uiteenlopende nationale aanpak wordt in het publieke debat vaak verklaard vanuit juridische beperkingen en langdurige wetgevingstrajecten. Dat beeld verdient nuancering.

Binnen het bestaande internationale en Europese juridische kader beschikken staten over uiteenlopende mogelijkheden om op te treden tegen de schaduwvloot. Binnen de territoriale zee heeft de kuststaat ruime handhavingsbevoegdheden. Daarbuiten zijn de mogelijkheden beperkt(er) en wordt handhaving in toenemende mate afhankelijk van internationale samenwerking, havenstaatcontrole en andere juridische instrumenten.
De indiening van het wetsvoorstel voor een hardere aanpak van de Russische schaduwvloot voor spoedadvies bij de Raad van State onderstreept dat aanvullende bevoegdheden in ontwikkeling zijn.[2] Inmiddels heeft de Raad van State advies uitgebracht over het wetsvoorstel.[3] Daarmee is een belangrijke stap gezet in een wetgevingstraject dat al sinds de eerste Kamerbrief over de aanpak van de schaduwvloot begin 2026 loopt.[4] Tegelijkertijd leert de praktijk dat wetgevingstrajecten aanzienlijk kunnen worden versneld. Sinds de Russische invasie van Oekraïne heeft de Europese Unie in hoog tempo opeenvolgende maatregelen tegen Rusland vastgesteld en aangepast. Dat proces vereist afstemming tussen 27 lidstaten en een complexe juridische uitwerking.

Snel handelen is mogelijk wanneer de politieke urgentie breed wordt gedeeld. Ook binnen de Nederlandse wetgevingspraktijk bestaan mogelijkheden om wetgevingstrajecten te versnellen door bijvoorbeeld aan te sluiten bij reeds lopende trajecten. De praktijk laat daarmee zien dat de duur van een wetgevingstraject niet uitsluitend wordt bepaald door juridische complexiteit, maar ook door de wijze waarop besluitvorming wordt ingericht en de prioriteit die aan een vraagstuk wordt toegekend. De gebruikelijke opeenvolging van interdepartementale afstemming, advisering door de Raad van State en parlementaire behandeling kost tijd. De spoedadviesaanvraag laat echter zien dat deze fasen kunnen worden versneld wanneer de politieke urgentie daarom vraagt.

Zowel op Europees als nationaal niveau blijkt dat politieke prioriteit het tempo van wetgeving in belangrijke mate bepaalt. De snelheid waarmee wetgeving tot stand komt blijft daarmee een bepalende factor voor de effectiviteit van de aanpak van de schaduwvloot. Zelfs na indiening

* Luitenant ter zee der 1e klasse logistieke dienst mr. Stephan Ip is werkzaam bij de Koninklijke Marine. Deze gastcolumn is op persoonlijke titel geschreven.

1 'EU-landen treden op tegen Russische schaduwvloot, waar blijft Nederland?', NOS *Nieuwsuur*, 17 juni 2026.

2 Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, *Wetswijziging voor hardere aanpak Russische schaduwvloot naar de Raad van State*, 10 juli 2026.

3 Afdeling advisering van de Raad van State, *Wijziging van de Wet buitenlandse schepen en enkele andere wetten in verband met de aanpak van Russische schaduwvloot*, W17.26.00234/IV, 19 augustus 2026.

4 Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Brief aan de Tweede Kamer inzake de aanpak van de schaduwvloot*, Kamerstukken II 2025/26, 36 124, nr. 57, 28 januari 2026.

5 'Weer Europese actie tegen Russische schaduwvloot: Frankrijk onderschept tanker', *NOS Nieuws*, 25 juni 2026.

6 Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, *Uitstel toezending reactie op moties en toezeggingen over het Programma Bescherming Noordzee Infrastructuur (PBNI)*, Kamerstukken II 2025/26, 33 450, nr. 140, 18 maart 2026.

van het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer moeten nog verschillende fasen worden doorlopen voordat de nieuwe bevoegdheden daadwerkelijk in werking kunnen treden. Juist in die periode blijft de schaduwvloot zich aanpassen aan nieuwe omstandigheden.

De ontwikkelingen rond de schaduwvloot laten zien waarom de factor tijd relevant is. Schepen wisselen van vlag, veranderen van eigenaar of verleggen hun vaarroutes zodra bestaande maatregelen effect beginnen te krijgen.[5] Wat vandaag onderwerp is van toezicht en handhaving, kan morgen alweer in een andere vorm verschijnen. Daardoor ontstaat een verschil tussen de snelheid waarmee de schaduwvloot zich aanpast en de snelheid waarmee staten daarop reageren.

Voor Nederland vormt de aanpak van de schaduwvloot een belangrijk vraagstuk. De Noordzee is een intensief gebruikte maritieme corridor met grote betekenis voor de energievoorziening, logistieke aanvoerlijnen en vitale infrastructuur. Zo wordt interdepartementaal gewerkt aan de versterking van de weerbaarheid van de Noordzee, onder meer binnen het Project Bescherming Noordzee Infrastructuur.[6] De wijze waarop tegen de schaduwvloot wordt opgetreden raakt daarmee zowel economische belangen als bredere vraagstukken van veiligheid en weerbaarheid. Niet alleen de inhoud van de maatregelen, maar ook de snelheid waarmee deze beschikbaar komen is daarbij van belang.

Hoewel het advies van de Raad van State inmiddels is uitgebracht, moet het wetsvoorstel nog de parlementaire behandeling doorlopen voordat de nieuwe bevoegdheden daadwerkelijk beschikbaar komen. De discussie over de schaduwvloot laat zien dat overheidsoptreden niet uitsluitend wordt bepaald door de vraag welke bevoegdheden beschikbaar zijn. Even belangrijk is de vraag hoe snel politieke besluitvorming, wetgeving en uitvoering kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen. Zowel de praktijk van de afgelopen jaren als het huidige wetgevingstraject laat zien dat versnelling mogelijk is wanneer een vraagstuk voldoende prioriteit krijgt. Daarmee raakt de discussie over de schaduwvloot uiteindelijk niet alleen aan maritieme veiligheid, maar ook aan het vermogen van de overheid om beleid, wetgeving en uitvoering tijdig aan te passen. ■

DE KVBK ORGANISEERT:

10 en 11 oktober: battlefieldtour

Dag een van deze tweedaagse battlefieldtour is gewijd aan Operatie Market Garden. Op dag twee staat operatie Veritable centraal. Gids tijdens deze battlefieldtour is luitenant-kolonel b.d. drs. Wouter Hagemeijer.

3 november: symposium Space, the fifth operational domain

In coming years, space is very likely to remain the contested environment that it has become, and legislation is mostly absent. Should we expect space wars to erupt?

Kijk voor meer informatie en aanmelden op de website www.kvbk.nl.

Clusterfuck

Frans Matser

Lang, lang geleden was ik batterijcommandant bij de 41 Pantserbrigade in het mooie plaatsje Seedorf.[1] Een brigade die, even een zijstapje, meer gevechtskracht had dan alles wat de landmacht heden ten dage op de mat kan leggen. Twee tankbataljons met meer dan 100 Leopard-2 tanks, een infanteriebataljon met meer dan 1000 man personeel met naast drie tirailleurcompagnieën drie pelotons eigen mortieren en drie pelotons eigen gepantserde antitank-middelen met lange dracht. Een eigen afdeling Veldartillerie en daarnaast nog een eigen pantsergenie-compagnie, eigen logistiek en een goed gevulde brigadestaf. Wie zegt dat vroeger alles slechter was? In ieder geval was er heel wat meer materieel, heel wat meer voortzettingsvermogen en zeer ruime oefenmogelijkheden.

Was alles dan beter? Natuurlijk niet! Hoewel ik me kan voorstellen dat er nu brigadecommandanten zijn die likkebaardend mijn opsomming hebben gelezen, was een niet onaanzienlijk deel van de tijd van de gemiddelde compagniescommandant gevuld met het afdwingen van wat met een mooi woord 'uiterlijke discipline' werd genoemd. Ridicule eisen op dat gebied werden door hoger geplaatsten in de hiërarchie gebruikt om de kwaliteit van jonge pelotons- en compagniescommandanten vast te stellen bij gebrek aan betere graadmeters.

We hebben het dan over de 'eenheid van tenue' waardoor soldaten die zware lichamelijke inspanningen moesten leveren precies dezelfde (warme) kleding aan moesten hebben als hun collega's die in de kou op wacht stonden. Waarbij er een militaire zomer en winter was, waarbij dus de datum en niet de temperatuur bepaalde of er korte mouwen of warme jassen gedragen mochten worden, over het dragen van binnenhelmen[2] in voertuigen en natuurlijk over de doodzonde als een soldaat buiten met een los knoopje, scheve baret of met zijn handen in zijn zakken werd gesignaleerd.

Dat alles splitste elke compagnie in twee groepen: aan de ene kant de beroepsmilitairen die – vaak halfhartig gesteund door het dienstplichtig kader – de hele dag bezig waren met 'Baret op Jansen!', 'Handen uit je zak Pietersen', 'Knoopje van je zak dicht de Vries', enzovoort te roepen en aan de andere kant de dienstplichtigen, die dit een vermakelijk kat-en-muisspel vonden en doorgaans de noodzaak niet inzagen. Bovendien waren er geen mobieltjes, whatsapps, mails of videosystemen, maar werden 'meldingen' in die tijd via analoge telefoon aan de dagkamer doorgegeven, waar de dienstdoende onderofficier van de dag dan actie moest nemen.

Een herhaaldelijk terugkerend ritueel in die tijd was bovendien dat

1 Laatst las ik dat generaal-majoor b.d. Tom Hovenier in 2023 op 90-jarige leeftijd was overleden. Dit bracht voor even mijn gedachten terug naar 1986.

2 Dit was een functieloos kolderiek soort van kartonnen hoofddeksel, dat onder de stalen buitenhelm werd gedragen.

collega's van een oudere lichting de 'verse' wachtmeester van de dag een poets probeerden te bakken en hem opbelden, zich voordoende als de bataljons- of de brigadecommandant, en probeerden de eenheid te alarmeren of hem met een onwaarschijnlijke boodschap op pad te sturen. Op een kwade dag gebeurde dat ook bij mijn eenheid.

Een wachtmeester van de nieuwe lichting werd op autoritaire toon verordonneerd zich onmiddellijk bij de brigadestaf te melden (in gillende looppas) omdat de generaal een spoedopdracht had voor de batterijcommandant, die niet op zijn bureau was: dus niet bereikbaar. Toen de wachtmeester zich, met stoom uit de oren, in het stafgebouw bij de secretaresse van de generaal meldde, moest die dame slechts minzaam lachen. Ze kende haar pappenheimers. De wachtmeester voelde op dat moment nattigheid en elke twijfel werd weggenomen toen hij na het verlaten van het stafgebouw werd opgewacht door een handvol schaterende collega's. Soldatenhumor.

Gepikeerd en enigszins beschaamd begaf de wachtmeester zich terug naar de dagkamer, waar nog meer soldaten hem gniffelend nawezen. Een geslaagde poets gaat snel rond. De wachtmeester nam zich plechtig voor om zich nóóit meer zo bij de neus te laten nemen. Lessons learned!

Slechts enkele uren later liep een van mijn kanonniers in gedachten verzonken en met twee handen diep in de zakken gestoken over het kazerneterrein. Zijn route voerde langs het gebouw van de brigadestaf, waar de brigadecommandant op de eerste verdieping een fraai bureau had met een groot balkon, zodat hij vanachter zijn bureau door de dubbele glazen deuren een goed uitzicht had op 'zijn legerplaats'. Het oog van de generaal, een oud-commando die niet als de soepelste bekend stond, viel op mijn kanonnier en zoals vaker, gooide hij de dubbele deuren van het balkon wijd open en riep met bulderende stem: 'Hé Tinus, haal die handen uit je zakken!', want Tinus was de aanspreektitel van elke soldaat van wie de generaal het naambordje niet kon lezen.

De kanonnier schrok, haalde zijn handen uit zijn zakken en keek schuldbewust naar boven, waarop de generaal vervolgde: 'Wie is je compagniescommandant?' Meestal kon die commandant een telefoontje verwachten met als strekking dat het blijkbaar een ongedisciplineerd zootje was in zijn eenheid gevolgd door het dringende verzoek om betrokkenen een douw te geven.[3] 'Kapitein Matser generaal', antwoordde de kanonnier. 'En hoe heet jij?' Brieste de opperofficier er achteraan. Waarop de kanonnier antwoorde: 'Tinus generaal!'

Tientallen militairen die getuige waren van dit spektakelstuk schoten luidkeels in de lach door deze dappere gevatheid. Maar niet de generaal. Die bleef met stomheid geslagen staan, en voor hij zich hersteld had, had de kanonnier zich ijlings uit de voeten gemaakt. Het hoofd van de generaal had ondertussen een donkerrode kleur gekregen. Hij beende vloekend naar zijn bureau en probeerde met schuim op de lippen over zoveel brutaliteit die nietsvermoedende kapitein Matser te bellen. Maar die was niet op zijn bureau. Daarop belde hij de dagkamer, waarbij hij de juist daarvoor gefopte wachtmeester aan de telefoon kreeg, die hem uitlachte en er door de hoorn toevoegde: 'Daar trap ik echt geen twee keer in, als jij de generaal bent ben ik de koningin' en daarna de telefoon op de haak gooide. Het gebouw van de brigadestaf ontplofte in een nucleaire wolk.

Een kwartiertje later bereikte mij, achterop de voertuigplaat, het bericht van deze clusterfuck en de opdracht mij spoorslags naar het bureau van de generaal te begeven. Daar moest ik eerst een donderspeech van tien minuten over mij heen laten komen, voordat ik, nog enigszins verbouwereerd, wat mocht zeggen. Ik bracht voorzichtig naar voren dat er sprake was van een misverstand. De achternaam van de betrokken kanonnier was namelijk daadwerkelijk 'Tinus'. De getergde brigadecommandant riep dat ik onmiddellijk moest opdonderen en dat ik die Tinus en die wachtmeester maar een douw moest geven. Dat laatste heb ik geloof ik niet gedaan. ■

3 Bedoeld wordt een krijgstuchtelijke straf te geven.

De stilte na de strijd

Sergei Boeke

Zo nu en dan zie je ze voorbijkomen op sociale media: getuigenissen van veteranen van Afghanistan en Irak. Soldaten die praten over hun ervaringen in de strijd. Zo kwam recent weer een oude film boven van een Amerikaanse marinier, die beschreef wat hem overkwam in Irak. Zijn peloton werd onder vuur genomen, en hij riep vuursteun in op een compound. Vervolgens bestormden ze het gebouw. In het halfdonker trof hij een vrouw aan, en in de hoek van de kamer, haar gezin. Haar man was dood, zwaar verminkt door zijn verwondingen. Daarnaast hun twee kinderen, stervende of al overleden. De lichtgewonde vrouw schreeuwde in het Arabisch: 'Waarom?' Overkomen door emoties, barstte de marinier in tranen uit. De moeder ging naar hem toe en legde haar hand op zijn wang, en troostte hem. Inshallah, zei ze, God heeft het zo gewild. De marinier zag het anders – hij had het besluit genomen, en voelde zich verantwoordelijk voor het drama. Misschien was het inroepen van vuursteun en de aanval volledig militair verantwoord, maar de gevolgen waren dramatisch. En de marinier droeg het gevolg met zich mee, maar kon het niet verdragen.

Het militaire beroep wordt terecht geassocieerd met moed, kracht, verbondenheid, teamgeest en nog meer deugden. Maar er is ook een keerzijde. Oorlog betekent getuige zijn van verschrikkingen, verschrikkingen ondergaan en – wellicht het ergste van allemaal – verschrikkingen begaan of hier verantwoordelijk voor zijn. Het doden van een ander mens – en elke militair wordt hiertoe opgeleid – blijft een onnatuurlijk iets. Het gaat velen niet in de koude kleren zitten. Een soldaat die deelnam aan een bajonetaanval in de Eerste Wereldoorlog beschreef ooit hoe hij enkele seconden sneller was dan zijn tegenstander. Hij stak zijn vijand neer; direct daarna werd hij fysiek onwel en werd overmeesterd door een diep gevoel van schaamte. Vaak zag hij nog het gezicht van zijn tegenstander terug in zijn dromen, en kon maar niet begrijpen waarom mensen elkaar als beesten te lijf gingen. In andere omstandigheden, merkte hij op, had de jongeman die tegenover hem stond en toevallig een ander uniform droeg, misschien wel een vriend kunnen zijn. In de geschiedenis is deze drempel van menselijkheid vaak beslecht door het dehumaniseren van de vijand. Een hellend vlak dat onherroepelijk eindigt met oorlogsmisdrijven.

Vijfentwintig jaar na 9/11 is een hele generatie Amerikaanse militairen

getekend door uitzendingen in Irak en Afghanistan. Velen zijn meerdere keren uitgezonden geweest, meestal voor twaalf maanden per keer. De verliezen waren groot. In Afghanistan zijn sinds 2001 ongeveer 2500 Amerikaanse militairen omgekomen, in Irak ongeveer 4500. De meesten in gevechtssituaties, maar natuurlijk ook door verkeersongelukken, ziektes en andere oorzaken (en we hebben het dan nog niet over de honderdduizenden Irakezen en Afghanen die het eveneens niet hebben overleefd). Nog veel meer Amerikanen zijn gewond geraakt, maar niet alle wonden zijn zichtbaar op het lichaam. Het is minder bekend dat in de VS, sinds 2001 tot de dag van vandaag, elk jaar ruim meer dan 6000 veteranen (dus inclusief van Vietnam enzovoort) omkomen door zelfmoord. Dit betekent dat elke dag gemiddeld 17 Amerikaanse veteranen in wanhoop een einde aan hun leven maken. Een onderzoek uit 2021 schatte dat van de uitgezonden Amerikaanse militairen naar Afghanistan en Irak, meer dan 30.000 na afloop zijn omgekomen door zelfmoord; dus ruim vier keer meer dan in het gevecht. Het zijn catastrofale cijfers; een blamage dat veteranen zo in de steek zijn gelaten.

In Europa lijkt de omvang van het drama beperkter. Militairen werden in de regel minder vaak en minder lang blootgesteld aan gevechtssituaties. Ook was de institutionele opvang na uitzendingen wellicht beter. Daarentegen was in de VS, zeker in de eerste jaren na 9/11, de maatschappelijke verering van de militair groot: applaus bij sportwedstrijden, eerst boarden bij vliegreizen, en vaak kortingen in restaurants. Dat hadden we in Europa weer niet. Een maatschappij die militaire inzet niet steunt of uberhaupt begrijpt maakt het nog moeilijker voor de veteraan om zijn ervaringen te verwerken; dat zagen we met Srebrenica. We zijn immers als maatschappij vergeten wat oorlog betekent. In Nederland is het niet duidelijk hoeveel veteranen en actief dienende militairen zijn omgekomen door zelfmoord, want de cijfers worden niet centraal bijgehouden. Wel is het duidelijk dat ook hier veel militairen worstelen met trauma's opgelopen in dienst van hun land. Overigens betreft het niet alleen missies en gevechtssituaties, want buitensporige werkdruk of andere factoren kunnen eveneens de geestelijke gezondheid ernstig in gevaar brengen. Wonden zijn diep maar onzichtbaar, en als er weinig over wordt gesproken, dan lijkt er niets aan de hand. En daar schuilt precies het gevaar.

De krijgsmacht bereidt zich voor op missies en doet alles om de soldaat goed te beschermen tegen de vijand. De cijfers uit de VS tonen echter aan dat niet de uitzending, maar de periode na terugkeer, en niet de vijand – maar eigen hand – vele malen dodelijker kunnen zijn. Wat te doen, en hoe invulling te geven aan de zorgplicht die we hebben voor onze militairen en veteranen? Er zijn meerdere sporen die hulp kunnen bieden. De geestelijke verzorging binnen de krijgsmacht; hier vind je tenslotte de belangrijkste kaart en kompas voor het leven. Er kan meer wetenschappelijk onderzoek worden verricht naar de omvang van het probleem en hoe hulp het beste in te richten. Het is goed dat niet alleen wordt gekeken naar posttraumatische stressstoornis, maar tevens naar *moral injury*. Bij het eerste gaat het vooral om dreiging, angst en het gevoel van machteloosheid; bij het tweede heeft de betrokkene iets ervaren (of gedaan/nagelaten) dat haaks staat op een diepgewortelde eigen morele overtuiging. De NLDA kijkt hier al naar, met onder meer baanbrekend onderzoek van professor Tine Molendijk. Maar misschien is het allerbelangrijkste het probleem beter bespreekbaar maken – en meer luisteren. Veel slachtoffers lijden in stilte en ook de omgeving blijft vaak stil. Terwijl de krijgsmacht druk is met het toekomstig gevecht, mogen we niet de kameraden vergeten die nog gevangen zitten in het vorige. ■

1 Zie: https://www.facebook.com/iicesargodha/videos/former-us-marine-recounts-haunting-experience-during-conflict-in-iraqa-former-un/2282752972485115.
2 Stefan Westmann, 'I would have shaken his hand and we would have been best of friends', BBC Archive. Zie: https://www.youtube.com/watch?v=-5V2q2bEg_k.
3 Thomas Howard Suitt III, *High Suicide Rates among United States Service Members and Veterans of the Post-9/11 Wars* (Boston University, 21 juni 2021); *Costs of War Project*, Watson Institute for International and Public Affairs, Brown University.

Het gezicht van de oorlog

Door Martha Gellhorn
Amsterdam/Antwerpen (Uitgeverij Atlas Contact) 2025
304 blz.
ISBN 9789045052779
€ 23,99

Martha Gellhorn (1908-1998) is zonder twijfel de bekendste vrouwelijke oorlogscorrespondent van de 20e eeuw. Weinig journalisten zagen zoveel oorlog als Gellhorn, en weinig journalisten brachten die oorlogen zo dicht bij het thuisfront. In haar reportages voor onder meer *Colliers Weekly*, *The Guardian* en *The Atlantic* richtte de Amerikaanse correspondent haar blik niet zozeer op heroïsche verhalen van legerleiders en politici, maar schreef ze kritisch en vooral sociaal bewogen over de invloed van de oorlog op gewone burgers en soldaten. De klassieker *Het gezicht van de oorlog* bevat reportages uit onder andere de Spaanse Burgeroorlog, de Fins-Russische oorlog, China, de Tweede Wereldoorlog en – opmerkelijk – de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië.

Martha Gellhorn was van Joodse komaf en bleef haar hele leven toegewijd aan haar linkse standpunten. Gellhorn was tevens een aanhangster van de staat Israël. Na 1949 bezocht ze Israël regelmatig en later overwoog ze ook om daarheen te verhuizen. Ze bekritiseerde het fascisme, het anticommunisme, racisme, en ook rechtse leiders als Richard Nixon en Ronald Reagan. Ze was van mening dat het ideaal van de journalistieke objectiviteit 'nonsens' was en ze gebruikte de journalistiek dan ook volop om haar politieke voorkeuren te uiten.

Overigens waren haar verwachtingen omtrent de effecten van haar werk niet erg hoog gespannen: 'Onze artikelen mochten nog zoveel goed doen, in feite was het alsof ze met onzichtbare inkt geschreven waren, gedrukt op bladeren, een prooi van de wind'. (blz. 20).

Vertrekpunten

Van *Het gezicht van de oorlog*, oorspronkelijk uit 1959, bestaan verschillende en ook meer of minder uitgebreide versies. Zo is de nu voorliggende editie van 2025, ingeleid door Geert Mak, een verkorte uitvoering van bijvoorbeeld de versie uit 1988. Die bevat namelijk ook latere en zeker ook relevante bijdragen van Gellhorn over de oorlog in Vietnam, de Zesdaagse Oorlog, en de oorlogen en revoluties in Midden-Amerika in de jaren 80. Waarom deze teksten nu zijn weggelaten wordt niet verantwoord.

Gellhorns stijl is, misschien verrassend na een kleine eeuw, niet gedateerd. Enerzijds komt dat door haar observerende manier van rapporteren, anderzijds hebben de vertalers de oorspronkelijke teksten op een aantal punten ook herzien en geactualiseerd (blz. 303).
Haar uitgangspunten en zienswijze verwoordde ze treffend als volgt: 'Na een leven lang oorlogen beschouwd te hebben, zie ik oorlogen als een aangeboren ziekte van de mens, en regeringen zijn de dragers ervan. (…) Nooit hoor je dat horden burgers uit zichzelf te hoop lopen en hun regeringen smeken om oorlog. Ze moeten besmet worden met haat en angst voordat ze oorlogskoorts krijgen'. (blz. 15).

Fragmenten

Gellhorn was kort na de bevrijding van Dachau in het kamp. Haar beschrijvingen zijn beeldend en, zeker voor die tijd maar eigenlijk ook nu nog, niet te bevatten en ten hemel schreiend, zelfs voor kenners van WOII. 'Achter het prikkeldraad en de omheining onder stroom zaten de skeletten en controleerden zichzelf op luizen. Leeftijd en gezicht hebben ze niet; ze zien er allemaal hetzelfde uit en lijken in niets op wat je ooit zult zien als je geluk hebt.' (blz. 245).

Heel kenmerkend voor de stijl van Gellhorn is het hoofdstuk *Een klein Nederlandse stadje*, dat handelt over het Nijmegen van kort na de Duitse capitulatie. Door middel van de beschrijving van een gewond, stil meisje in een plaatselijk ziekenhuis brengt ze de menselijke maat terug in de haast fotografische beschrijving van de voor het overige vooral beschadigde en ontredderde stad. En dat is niet de enige keer in dit boek.

Gellhorn heeft ook geschreven over de Bersiaptijd (het machtsvacuüm na de Japanse capitulatie in augustus

1945) in voormalig Nederlands-Indië. Ze doet dat opvallend genuanceerd. Zo trekt ze een parallel – en niet helemaal ten onrechte – tussen de mensonterende behandeling van de Indonesische dwangarbeiders (romusha's) door de Japanners en het lot van de concentratiekamp-slachtoffers in Dachau (blz. 265). Terecht staat ze ook stil bij de uitermate dubieuze rol die de Indonesische leider ir. Soekarno zélf heeft gespeeld in de kwestie van deze romusha's. 'Wat het zo pijnlijk maakt is dat dit lijden plaatsvond onder auspiciën van Soekarno zelf ' (blz. 269). Opmerkelijk genoeg laat Gellhorn in dit hoofdstuk nauwelijks iets van haar eigen opvattingen doorklinken: 'Voor geen van beide kanten is er in dit conflict veel eer te behalen', zo concludeert ze voor haar doen tamelijk neutraal (blz. 263).

Ten slotte

Martha Gellhorn maakte in 1998 in Londen zelf een einde aan haar leven. We kunnen alleen maar speculeren hoe ze geschreven zou hebben over de tijd en de conflicten daarna. Er is daarbij niet veel verbeeldingskracht nodig je voor te stellen hoe haar oordeel over presidenten als Poetin, Xi en vooral Trump zou luiden. Het is zelfs goed denkbaar dat ze rond de oorlog tussen Israël en Hamas haar traditioneel-positieve opvattingen over de staat Israël zou hebben herzien en de kant van de Palestijnen zou hebben gekozen. Maar als gezegd, dat is speculeren en daarmee doe je afbreuk aan het monumentale 20e-eeuwse tijdsbeeld dat Gellhorn schetst in *Het gezicht van de oorlog*. Overigens, wie een meer uitgebreide editie kan vinden dan deze versie van 2025, doet er verstandig aan juist die te lezen. Immers, hoe relevant de nu voorliggende bijdragen ook zijn, haar verslagen uit bijvoorbeeld Vietnam en het Midden-Oosten voegen daaraan wel degelijk iets toe. ■

Drs. Jan Schoeman

DE KVBK ORGANISEERT:

Shared security: African-European cooperation in a multipolar world order

Three interconnected symposia: 22 September, 22 October and 27 November 2026 | The Hague

Defensienota 2026: achtergronden, discussies en dynamieken

Op 30 september organiseert de KVBK in samenwerking met de Universiteit Leiden een symposium over de achtergronden, discussies en dynamieken in de totstandkoming van de Defensienota 2026.

Kijk voor meer informatie en aanmelden op de website www.kvbk.nl.

De waarde van het volksverzet

'Iemand kan een goed generaal zijn in een regulier leger, maar niet geschikt zijn voor het verzetswerk'. Dat was een van de conclusies die kapitein der Infanterie A. Wolting in 1949 trok in zijn artikel over volksverzet in de *Militaire Spectator*.[1]

De schrijver keek terug op de Tweede Wereldoorlog, toen er in Nederland volksverzet in de breedste zin van het woord was, 'zowel gewapend als ongewapend'. In een tijd van geopolitieke verschuivingen, waarin het atoomwapen opkwam, drong Wolting er op aan de organisatie van het volksverzet voor een toekomstig conflict op de agenda te zetten.

Wolting gaf toe dat er te veel onzekere factoren waren om een verzetsorganisatie 'tot in de perfectie' van tevoren op te kunnen richten. 'Hier ligt een taak vooral voor de Generale Staf om in grote lijnen maatregelen voor te bereiden, die t.z.t. door initiatief en improvisatie aangepast kunnen worden aan de omstandigheden.' In elk geval moesten 'volk en strijdkrachten op elkaar ingespeeld zijn'. Vaststond dat het 'passieve verzet het actieve verzet nodig heeft', terwijl een Nederlandse 'partizanencommandant' over specifieke kwaliteiten moest beschikken, zoals politieke scholing en empathisch vermogen, bijvoorbeeld richting arbeiders, die fabrieken konden stilleggen als dat nodig was. Verzet moest 'organisch groeien in het volksleven, gestimuleerd door geestelijke krachten' en in samenwerking met een leger dat 'in plaats van de lachlust' door 'geest, methode, efficiency, enz. de waardering van het volk' opwekte. ■

FOTO BEELDBANK NIMH

1 A. Wolting, 'De waarde van het volksverzet in de moderne oorlog', *Militaire Spectator* 118 (1949) (6) 350-356.

SIGNALERINGEN

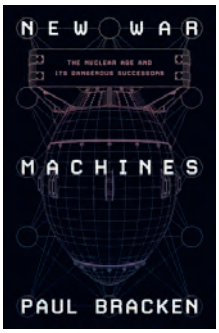

New War Machines

The Nuclear Age and Its Dangerous Successors
Door Paul Bracken
New Haven (Yale University Press) 2026
288 blz.
ISBN 9780300280807
€ 26,-

Zoals kernwapens ooit een nieuw veiligheidsdenken vergden, is dat nu ook het geval voor nieuwe militaire technologieën, waarvan sommige zelfs in handen kunnen komen van tertiaire machten. Dat schrijft Yale-hoogleraar politicologie Paul Bracken in *New War Machines*. Bracken doelt onder meer op hypersonische wapens, killer drones, cyber, laser en biowapens. Hij waarschuwt niet alleen voor de verspreiding van hoogtechnologische wapens, maar ook voor de uitdaging van interconnectie van wapensystemen via AI. De verdere multipolarisering van het politieke wereldsysteem zal wapenbeheersing volgens hem moeilijker maken. Om mogelijke toekomstscenario's te schetsen gebruikt Bracken theorieën uit AI, technologiemanagement en bedrijfskunde.

De staatsgreep

Hoe kapitein Westerling het middelpunt werd van een complot in Nederland
Door Maarten Hidskes
Amsterdam (AtlasContact) 2026
288 blz.
ISBN 9789045052083
€ 24,99

Aan de hand van nooit eerder vrijgegeven inlichtingendossiers beschrijft Maarten Hidskes hoe KNIL-kapitein Raymond Westerling het middelpunt werd van een samenzwering tegen de Nederlandse staat. Hidskes keert in *De staatsgreep* terug naar de achterkamertjes van de wederopbouwjaren, waar ontevreden extreem-conservatieven zich verzamelden. Volgens deze reactionairen had de Nederlandse regering Indonesië verkwanseld en het communisme omarmd. Toen de nietsontziende kapitein Westerling – de 'slager van Celebes' – in 1951 naar Nederland kwam, zagen extreme groeperingen in hem de man die kon opstaan tegen de staat.

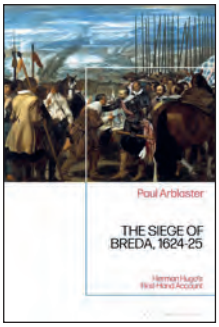

The Siege of Breda, 1624-25

Herman Hugo's First-Hand Account
Door Paul Arblaster (red.)
Londen (Bloomsbury) 2026
256 blz.
ISBN 9781350553866
€ 90,-

The Siege of Breda, 1624-25, waarin Herman Hugo verslag doet van het beleg van de Zuid-Nederlandse stad, is bewerkt naar een moderne Engelse vertaling door Paul Arblaster. De auteur schreef eveneens een introductie en voorzag het boek van context. Hugo diende tijdens het beleg als geestelijke bij de Spaanse generaal Ambrogio Spinola. Hij schreef in het Latijn en de eerste Engelse vertaling kwam in 1627 van Henry Gage. Hugo vertelt uitgebreid over de manier van oorlogvoeren, militaire besluitvorming en propaganda aan het begin van de 17e eeuw en zijn werk werd met belangstelling gelezen in andere Europese landen.

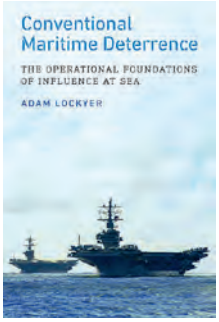

Conventional Maritime Deterrence

The Operational Foundations of Influence at Sea
Door Adam Lockyer
Washington, D.C. (Georgetown University Press) 2026
320 blz.
ISBN 9781647127244
€ 40,-

Naast andere middelen om te voorkomen dat China in de Indo-Pacific de aanval opent moet de VS zorgen dat de maritieme afschrikking op orde is. In *Conventional Maritime Deterrence* kijkt Andrew Lockyer hoe de marine daarvoor ingezet moet worden en legt hij de verschillen met afschrikking op land uit. De auteur komt tot vier typen: offensive sea control, defensive sea control, offensive sea denial, en defensive sea denial. Hij bespreekt een aantal casussen uit de geschiedenis, waaronder enkele uit het laatste decennium van de Koude Oorlog. Lockyer ziet de marine als een belangrijke uitvoerder van de strategische communicatie van de VS.